Hayat

TARİH

Sayı : 4

Mayıs 1970 • 250 Kuruş

1970 YILI İKRAMİYE PLANI:

Sayın Mevduat Sahiplerine
bol şanslar dileriz.

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Y 396

MORAN: 323 - H.T.M.: 45

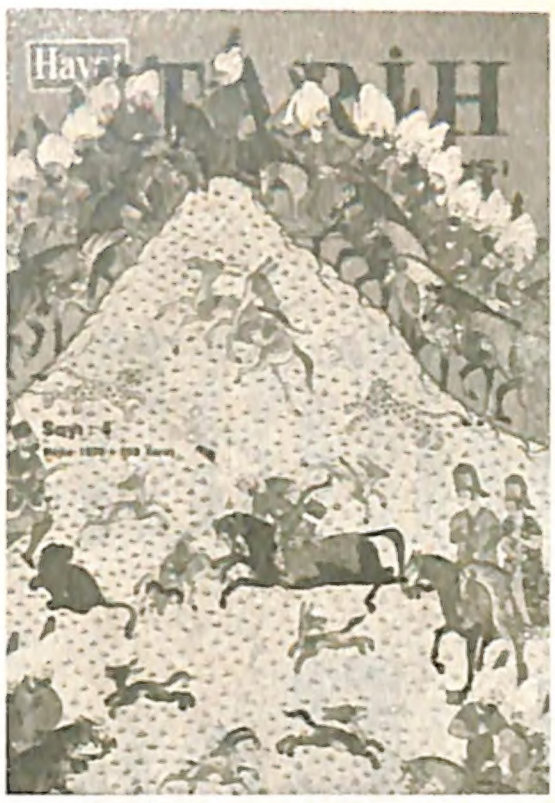

Kanunî Sultan Süleyman'ı avda gösteren bir minyatür.

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Üsteğmen Ârif Hikmet Bey 4
Viyana Bozgununda İki Büyük İhanet 8
XVI. Yüzyılda Eyâlet Askerleri ve Deliler 11
Türkiye'de İlk Akademi 16
Bir Yiğit Adamın Hikâyesi 18
Mesir Macununun Tarihçesi 24
Fâtih'in Hocaları 27
Davudpaşa Sarayı 30
Balkan Harbinde Deniz Savaşları 35
Türkiye Büyük Millet Meclisi 42
Şişli Çocuk Hastanesi 52
Lamartine, Türkiye'de Ölmek İstemişti 60
Hitler Nasıl İktidara Geldi: 2 67
Keşmir Mihracesiyle Sohbet 74
Lozan ve Sonrası 82
Bir Yeniçeri İsyanı 86
Ülkeler ve İnsanlar 88
Kitaplar Arasında 92
Tarih Postası 94
Tarih Bilmecesi 96
Tarihe Akan Bir Ay 97

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Mayıs 1970 Yıl: 6 Cilt: 1
Sayı: 4 Sıra: 64

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar'dan:

Üsteğmen Ârif Hikmet Bey

(Em. Hâkim Tümgeneral Hikmet Gerçekçi)

Yazan: Dr. Fethî Tevetoğlu

TÜRK Millî Mücadelesi'nin başbuğu Mustafa Kemâl Paşa (ATATÜRK), 19 Mayıs 1919 Pazartesi sabahı saat 6'da IX. (sonra III.) Ordu Kıt'aları Müfettişi olarak Samsun'a çıkdığı zaman, yanında şu 18 subay bulunuyordu: *

1 — Kurmay Albay Re'fet Bey (General BELE) (3. Kor. K.)

2 — Kurmay Albay Manastırlı Kâzım Bey (General K. DİRİK) (Müfettişlik Kur. Bşk.)

3 — Dr. Albay İbrâhim Talî Bey (ÖNGÖREN) (Müfettişlik Sağlık Bşk.)

4 — Kurmay Yarbay Mehmed Ârif Bey (AYICI) (Kurmay Bşk. Yardımcısı)

5 — Kurmay Bnb. Hüsrev Bey (GEREDE) (Karargâh Erkân-ı Harbiyesi İstihbârât ve Siyâsiyât Şûbesi Müdürü)

6 — Topçu Bnb. Kemâl Bey (DOĞAN) (Müfettişlik Topçu K.)

7 — Dr. Bnb. Refik Bey (SAYDAM) (Sağlık Bşk. Yardımcısı)

8 — Yzb. Cevad Abbas (GÜRER) (Müfettişlik Başyâveri)

9 — Yzb. Mümtaz (TÜNAY) (Kurmay Mülhakı)

10 — Yzb. İsmail Hakkı (Kurmay Mülhakı)

11 — Yzb. Ali Şevket (ÖNDERSEV) (Müfettişlik Emir Subayı)

12 — Yzb. Mustafa Vasfi (SÜSOY) (Karargâh K.)

13 — Üsteğm. Hayâti (Kurmaybaşkanı Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Âmiri)

14 — Üsteğm. Ârif Hikmet (GERÇEKÇİ) (Kurmay Mülhakı sonra 3. Kor. K. Yâveri)

15 — Üsteğm. Abdullah (İâşe Subayı)

16 — Teğm. Muzaffer (KILIÇ) (Müfettişlik İkinci Yâveri)

17 — Birinci sınıf kâtib Fâik (AYBARS) (Şifre Kâtibi)

18 — Dördüncü sınıf kâtib Memduh (ATASEV) (Şifre Kâtibi Yardımcısı).

Hal tercemelerini ve hâtıralarını noksansız olarak tesbit edip yazmaya ve târihe maletmeğe çalışdığımız bu Millî Mücadele kahramanlarımızdan yalnız bir tanesi, Üsteğmen Ârif Hikmet Bey, bugün hayattadır. Kumandanı bulunan Re'fet (BELE) Paşa ile diğer arkadaşları hakkında bize tamamlayıcı, aydınlatıcı, düzeltici bilgiler ve son derece değerli târihî fotoğraflar lûtfeden Emekli Hâkim Tümgeneral Ârif Hikmet GERÇEKÇİ'nin biyografisini bu yazımızla okuyucularımıza sunuyoruz:

«10 Şubat 1310 (1894/95) târihinde İstanbul'da Beylerbeyi'nde doğdum. Babam, Miralay Hüsameddin Bey'dir. 7 Ekim 1329 (1913/14)'da Harbokulu'na girdim ve son sınıfda iken (21 Temmuz 1330) Birinci Dünya Savaşı'nın umûmî seferberliği ilân edildiğinden, Harbokulu son sınıf

---

(*) Bunlardan H. Gerede, C. A. Gürer, M. Kılıç, İ. T. Öngören, R. Saydam, K. Dirik, K. Doğan, M.V. Süsoy, Hayâti, A. Ş. Öndersev, F. Aybars ve M. Atasev hakkındaki VII makalemiz, Türk Kültürü Dergisi'nin 82 - 88. sayılarındadır.

talebelerinden gönüllüler (takım kumandanlığı vazifesi görmek, asteğmen rütbesi takınmak ve kıdemli astsubay maaşı almak üzere) kıt'aya gönderildiler. Ben de gönüllü olarak 3. Kolordu'ya tâliboldum ve Tekirdağı'ndaki 8. Tümen 22. Alay 2. Bölük takım subaylığına tâyin edildim. 25 Aralık 1330 târihinde Piyâde Asteğmenliği'ne terfi ettim. Kıt'amla Dörtyol, Göksun, Andırin'de Ermeniler'in tehcir hareketlerine katıldım. 1 Mayıs 1331'de teğmen oldum ve 5 Mayıs 1331'de kıt'amla Çanakkale'ye Akbaş'a geldik ve Seddülbahir bölgesine sevkedildik. 22 Mayıs 1331 târihinde Kirte Deresi'nde İngilizlere karşı başladığımız mukabil taarruzlarda sol bacağımdan ağırca yaralandığımdan İstanbul'a gönderildim. Beş ay tedavi görüp iyileşince, 1 Kasım 1331'de, Atatürk'ün kumandasında bulunan Conk Bayırı'ndaki kıt'ama döndüm ve alayımın 3. Bölük Komutanı tâyin edildim. Bu savaşdaki başarımdan ötürü bir yıl kıdem zammı ve bir harb madalyası ile taltif edildim. Düşman Çanakkale'den çekilince kıt'amızla Kırklareli'ne gittik. 1 Mart 1332'de 23. Alay 2. ve daha sonra 6. Bölük komutanlıklarına tâyin edildim. Kıt'amla Kafkas cebhesine hareket ettik. 29 Haziran 1332 târihinde Ruslarla başlayan muharebelere katıldım ve Muş'un Ruslar'dan geri alınması harekâtında bulundum. Daha sonra 23. Alay Yâverliğine tâyin edildim ve 1 Aralık 1332'de Üsteğmen oldum.

6 Aralık 1332 târihinde Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanlığı'na tâyin olunan ve o târihde Kafkas cebhesi XVI. Kolordu Komutanı bulunan Atatürk'ün harb karargâhına verildim. Şam'a kadar gittik. Şam'da iken tekrar II. Ordu Komutanlığı'na tâyinler ve Diyarbakır'a avdetleri sebebiyle (verdikleri geçici bir vazife ile Haleb'de kısa bir süre kaldıktan sonra) Diyarbakır'a II. Ordu Karargâhı'na geldim. Tifüse yakalandığımdan (Diyarbakır Gureba Askerî Hastahânesi)'nde bir ay tedavi edildikten sonra, mucize kabilinden kurtuldum. İki ay hava değişimi ile Istanbul'a gönderildim. 13 ekim 1333'de Kuleli Askerî Lisesi Dahiliye Subaylığı'na tâyin edildim. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda vatanın düşman istilâsına uğradığı o kara günlerde Mustafa Kemâl Paşa (Atatürk)'nın 9. Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tâyin edilmesi üzerine, beni de Müfettişlik Erkân-ı harbiye Birinci Şûbe Mülhaklığı'na tâyin ettirdiler.» **

Değerli Millî Mücadele kahramanı emekli Hâkim Hikmet Gerçekçi'nin (Kadıköy: 7 Mart 1970) târihli beş daktilo sahifelik lütufnâmelerinde ve ayrıca yazdıkları üç sahifelik hal - tercemelerinde açıklanan «Atatürk'le tanışması, maiyetlerinde çalışması ve Re'fet Paşa'ya yâver verilişi, Millî Mücadele sonuna kadarki hizmetle-

---

(**) Harb Târihi Vesikaları Dergisi, mart 1953, sayı 3, S. 4.

Üsteğmen Ârif Hikmet Bey Samsun'da (1 Haziran 1919).

ri» gibi konular, daha önce **Hayat Târih Mecmuası** (Ekim 1967, Sayı: 9, s. 14/18) ile **Hayat**'ta (15 Mayıs 1969, Sayı: 21, s. 6/7) iki makalede kısmen belirtilmiş bulunuyor. Vesikalar, röportajlar ve bizzat sayın Gerçekçi'nin yazdıkları aydınlatıyor ki, kendileri Millî Mücadele'ye katılmak aşkı ile eski kumandanına müracaat etmiş, Atatürk de bundan son derece mütehassis olarak Hikmet Bey'i karargâhına «Kurmay Mülhakı» olarak tâyin ettirmiş; daha sonra Kur. Alb. Re'fet'in güvenilir bir subay isteği üzerine Üsteğmen Hikmet Bey'i 3. Kor. K. Yâveri vermiştir.

«Şifahen telâkki ettiğim emirleri 16 mayıs 1335 Cuma günü saat 17.55'de Istanbul limanından ayrılan Bandırma vapuru ile ve Atatürk'ün kendisi ve karargâhı ile Samsun'a hareket ederek 19 Mayıs 1335 Pazartesi günü sabah saat 6'da Samsun'a vardık. Aynı vapurda bulunan Kurmay Albay Re'fet (Bele)'in Sivas'daki 3. Kolordu Komutanlığı'na tâyini üzerine ben de kendileri maiyetine emir subayı olarak verildim. O târihden İstiklâl Mücadelesi'nin sonuna kadar kendilerinin yâveri, bâzen de ihtiyaç ve zaruret hâlinde kıt'a ve müfreze kumandanı olarak çalıştım. Re'fet Paşa'nın Cenub Cebhesi Kumandanı, Millî Müdafaa Vekili ve Dâhiliye Vekili bulunduğu zamanlarda Başyâver'liğini yapdığım gibi; Nazilli'de Demirci Mehmed Efe, Salihli'de Çerkes Edhem ile de beraber bulunduk. Birçok dahilî isyanlarda (Konya, Bozkır, Bolu, Gerede, Düzce, Yozgad, Akdağmâdeni), Demirci Efe, Çerkes Edhem te'dîb hareketlerinde bulundum. Afyonkarahisar, Dumlupınar, Birinci ve İkinci İnönü muharebelerine bilfiil ve gerektiğinde kıt'a kumandanı olarak da katıldım. Gösterdiğim başarılara karşı 10 Aralık 1337'de fevkalâdeden yüzbaşı oldum ve kırmızı şeridli İstiklâl Madalyası ile de taltif edildim. 30 Ağustos 1338 târihinde büyük zaferin kazanılmasından sonra General Re'fet Bele'nin (Trakya Fevkal'âde Komiserliği)'ne tâyini üzerine, jandarma kıt'aları ile Re'fet Paşa maiyetinde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'ni ve Ordusunu temsil şerefini kazananlar arasında bulundum. 29 Ekim 1339'da Harbokulu'nda açılan ilk ikmâl-i-tahsil kursuna gönderildim. Daha sonra Maltepe Piyade ve Atış Okulu'ndaki kursu da tamamlayarak 12 Kasım 1340'dan itibâren Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti Tâlim ve Terbiye Dâiresi 4. Şûbesi'nde Selimiye'de 1. Tümen 3. Alay 5. Bl. K.'na, M. S. Bakanlığı Personel Dâiresi Kıdem Şûbesi, Ankara Merkez K. 2. Şûbe Müdürlüğü ve Istanbul Üniversitesi Tâlim Taburu muallimliğinde bulundum. 26 Eylûl 1927 târihinde Ankara Hukuk Fakültesi'ne girdim. Birinci sınıfı burada okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine devamla 1929/30 ders yılında bu-

Ârif Hikmet Bey, Cevad Abbas Bey'le (Şam, 15 Aralık 1916).

(Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar)'dan beşi Sıvas'daki 3. Kor. Karargâhında. Soldan sıra ile: Top. Bnb. Kemâl (Doğan), Kur. Yrb. M. Ârif (Ayıcı) (göğsünde madalya olan) (İzmir suikasdında asılmıştır), Üsteğm. Hikmet (Gerçekçi) (ikinci sırada kordonlu), Re'fet Paşa (Bele) ve Tbb. Alb. İbrâhim Talî (Öngören) (gözlüklü).

radan me'zun oldum. Askerî hâkimlik sınıfına geçerek İstanbul'da 3. Kor. hâkimliğine tâyin edildim ve 30 Ağustos 1931'de 3. sınıf (Binbaşı karşılığı) hâkimliğe yükseldim. Sıra ile Balıkesir 2. Kor. hâkimliği ve 3. Şûbe Müdürlüğü'nde (1932/33), M. S. Bakanlığı Askerlik Adliyesi Ş. hâkimliğinde (1934) bulundum. Urfa Askerî İhtisas Mahkemesi müfettişliği, İstanbul'da Orduya fesad karıştırmakdan suçluların muhakemesi vazifelerinde görevlendirildim. Ayrıca Cumhuriyet rejimine aykırı hareket edenlerin muhakemesini icraya me'mur edildim. 4 Eylûl 1935'de İstanbul Kumandanlığı hâkimliğine, 5 Mayıs 1937'de ise Gaziantep Askerî İhtisas Mahkemesi hâkimliğine tâyin olundum. 1938 Ağustos'unda 2. sınıf hâkimliğe yükseldim ve 3 Ekim 1938'de 3. Şûbe Müdürlüğü vazifemę başladım. Askerî Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile As. C. K.'nda 3914 ve 3915 sayılı kanunlarla yapılan değişiklikler üzerine casusluk ve komünistlikle ilgili suçların muhakemesi bu askerî mahkemelere verildi. Bu maksadla kurulan, Merkezi Ankara'da bulunan Hava Müdafaa Umum K.'na bağlı ve 34 vilâyeti kaza yetkisi içine alan 2. Numaralı Askerî Mahkeme'ye ve bu kumandanlık 12. Şûbe Müdürlüğü'ne tâyin edildim (1940). Dörtbuçuk yıl burada vazife gördüm. 1941 Ağustos'unda 1. sınıf hâkimliğe (albay karşılığı) yükseldim. 6 Temmuz 1945'de Askerî Temyiz Mahkemesi üyesi oldum. 30 Ağustos 1947'de hâkim Tuğgeneralliğe, 30 Ağustos 1951'de de Tümgeneralliğe yükseldim. 1954 Nisan'ında kendi isteğimle emekli oldum. Dört yıl kadar Ankara Barosu'na girerek avukatlık ettim. 1956'da İstanbul'a naklederek 1965 Kasımına kadar avukatlığıma burada devam ettim. Sol tarafıma gelen felç neticesi çalışmayı bırakdım. Tedavi sonucu çok şükür bastonla yürür hâle geldim.»

Emekli Hâkim Tümgeneral sayın Ârif Hikmet Gerçekçi'nin şu şeref dolu vatanî hizmet târihçesi, bana lûtfettikleri 7 Mart 1970 târihli mektublarındaki şu satırların «Gerçekçi» mânâsını açıklamaya yetiyor: «O günleri görmeyenler, İstiklâl Savaşı'nın kolaylıkla kazanıldığını zannederler. Halbuki İstiklâl Savaşı'nda bir tarafdan düşmanla, bir tarafdan da iç düşmanlarla uğraşdık.»

Bize bu aziz, Cennet vatanı kanları, canları bahasına kazanıp bırakanların şehid ve ölmüşlerine sonsuz rahmet, minnet ve şükranlar. Yaşayanlarına ve bunların başında (Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar)'ın tek hayatta kalanı «Üsteğmen Ârif Hikmet Bey» (GERÇEKÇİ)'ye uzun ömür duâları, minnet, şükran ve tâzimler. Gerçekçi'lere olan büyük borçlarımızın tek ödeme yolu ve şekli, kendi millî benliğimize dönmemiz, aklımızı başımıza alarak izlerini takib etmemizdir.

Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: 9

Fındıklılı Silâhdâr Mehmed Ağa

Viyana Bozgununda İki Büyük İhanet (1683)

Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna

Fındıklılı Silâhdâr Mehmed Ağa, 8 aralık 1658'de Istanbul'da Fındıklı'da doğdu. Saraydaki Enderûn üniversitesinde tahsil ve terbiye gördü. 19 yaşında bostancı (saray muhafız subayı) oldu. Ertesi yıl zülüflü baltacılar subayı olarak harem-i hümâyûn muhafazasına geçti. 1683 Viyana seferine, Kara Mustafa Paşa'nın maiyetinde katıldığı zaman henüz 25 yaşını tamamlamamış genç bir subaydı. O genç yaşta, Mustafa Paşa'nın dünyanın en büyük ordusunu perişan ettiğini gözleriyle gördü ve bu hâdisenin Paşa'nın suçu olduğunu sanarak, kendisine büyük bir kin beslemeye başladı. Tarihinin her sayfasında, bu kinin akisleri göze çarpar. IV. Mehmed'in saltanatının (1648 - 1687) son aylarında Hâs Oda subayı (albay) olduğu ve padişahın en yakın hizmetine yükseldiği zaman 29 yaşındaydı. IV. Mehmed'in kardeşleri II. Süleyman (1687 - 1691) ve II. Ahmed'in (1691 - 1695) saltanatlarında aynı görevde kaldı. IV. Sultan Mehmed'in büyük oğlu II. Mustafa (1695 - 1703) tahta çıktığı zaman 37 yaşına gelmişti. Bu hükümdarın fevkalâde teveccühünü kazandı. II. Mustafa'nın üç sefer-i hümâyûnunda da bulundu. İlk ikisi zaferle, üçüncüsü bozgunla biten bu seferlerde padişahın yanından ayrılmadı. Sırasıyle tülbend ağalığına, çuhadarlığa yükseldi. 1703'te Edirne Vak'ası'nda II. Mustafa tahttan indirilip kardeşi III. Ahmed padişah olduğu zaman, 45 yaşına gelmişti. Derhal padişahın silâhdârlığına yani Saray-ı hümâyûnun vezir (mareşal) pâyesine eşit en yüksek görevine getirildi. Ancak bu ikbali uzun sürmedi. Birkaç ay sonra, genç yaşında, günde 100 akça (500 TL.) ve ayrıca

tayinatla emekliye sevk edildi. Bundan sonra 20 yıl yaşadı. Tarihini tamamlamakla uğraştı. Saray ve devlet idaresi ile de ilgisini kesmedi. Birçok hizmetlere çağrıldı ve muvaffakıyetle yerine getirdi. 1724 yılı başlarında 65 - 66 yaşlarında öldü. Gümüşsuyu mezarlığına gömüldü. 1703'te saraylı bir kızla evlenmiş, kısa müddet sonra eşini kaybetmişti. Zengin, sevilen bir adamdı.

Mehmed Ağa'nın tarihi, 1654 - 1720 arasındaki 66 yıllık devreyi içine alır. Hususî bir tarihtir. Bütün Köprülüler devrini, II. Mustafa çağını ve III. Ahmed'in ilk saltanat devresini, hattâ Lâle Devri'nin (1718 - 1730) ilk yıllarını ihtivâ eder. 1654 - 1695 arasındaki devre «Silâhdâr Târîhi», sonraki devre ise «Nusret-Nâme» adını taşır. Bilhassa 1703'e kadarki kısım, son derece mufassaldır. En mühim Osmanlı tarihlerinden biridir ve vak'aların çoğunu bizzat gördüğü veya işittiği için, değeri artmaktadır. Ancak, hepsini bizzat tanıdığı şahısları değerlendirirken çok defa hislerine kapılır.

Aşağıdaki kısım, çok hacimli olan eserinin II. cildinin başlarından alınmış ve diline pek az müdahale edilmiştir. Kırım Hanı Murad Giray ile Vezir Dâmâd Koca İbrahim Paşa'nın, Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya olan kinlerinden, Viyana muhasarasının sonuna doğru yaptıkları ve bozguna sebep olan büyük ihanetlerinden bahsetmektedir.

KIRIM HANI MURAD GİRAY'IN BÜYÜK İHANETİ

Hân Hazretleri, ibtidây-ı muhâsaradan beri Tatar askeriyle Bec'den (Viyana'dan) 6 sâat yukarı nehr-i Tuna üzre taş İskender (Insburg) köprüsü muhâfazasına me'mûr idi. Nemçe ve Leh askerin köprü başına geçirtmemiye kaadir iken mânî olmayıp, fevc fevc cümlesi geçip asâkir-i İslâm üzerine yürüdüler. Ol gün Hân Hazretleri köprüye nâzır bir mürtefî mahalde kamçı elinde tâzyânesiyle kabzasın avucuna sıkmış ve elini böğrüne komuş, at üzre durup Küffâr'ın köprüden geçdiğin seyr ederdi. İmâmı yanına varıp:

— Hân'ım, şu bölük bölük geçen Küffâr'ı kırdırsanız, artık gerisi munkatı' olmaz mı idi? dedikde:

— Be-hey efendî, sen bu Osmânlı'nın bize etdiği cevri bilmezsin. Ancak biz Tatarlar'ı bir hâle kodular ki, yanlarında Eflâk ve Boğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı. Bu düşmenin cem'îyet ve haretini kaç def'adır Serdâr-ı Ekrem'e yazıp bildirdim... İnâdından dönmeyip söz geçiremedim. Hezâr gûne yazdığı itâb-âmîz cevâblar ile gönderdiği mektûblarında, kokmuş bârgîr eti yediğimize varınca yazmış. İnşâ'Allaahü Taâlâ bu düşmenin def'i, benim için çok kolaydı. Ve bilirim ki dînimize de düşmez, ihânetdir. Lâkin asâletim beni komadı. Osmânlılar da görsünler, kendileri kaç akçalık âdem imiş, Tatar kadrin bilsinler, dedi.

Atın sürdü ve Tatar askerin alıp Küffâr'ın önüne düşüp... oyalanarak, bugün (19 ramazan cumartesi günü) ikindiye yakın Bec (Viyana) altında Orduy-ı Hümâyûn'a gelip doğru Serdâr-ı Âzam otağına indi ve düşmenin vâki' hâlini, köprüyü geçdiğini söyledi.

KAHLENBERG (ALAMANDAĞI) MEYDAN MUHAREBESİ, VİYANA BOZGUNU VE MUHASARANIN KALDIRILMASI (12 EYLÛL 1683)

Ertesi 20 ramazan pazar günü, Alamandağı meydan muharebesi başladı. Sağ kanatta ihtiyar vezirlerden Budin beylerbeyisi Dâmâd Koca İbrahim Paşa vardı. Öğleden az sonra, hiç bir sebep ve bozgun alâmeti yokken İbrahim Paşa, garaz-ı nefsi içün meydân-ı harbden, Yanıkkal'a'ya çekildi. Bunun üzerine bozgun oldu.

Budin beylerbeyisi Vezîr Koca İbrahim Paşa, cümleden mukaddem firâr edip Serdâr-ı Ekrem'in emri olmadan ertesi günü (13 eylûl) Yanıkkal'a sahrâsına geldi. Bir gün sonra Serdâr-ı Ekrem de aynı sahrâya erişti ve İbrahim Paşa hakkında:

— İbret-i âlem içün katli muktezîdir, dedi.

Ve İbrahim Paşa'yı otağına çağırdı. İhtiyâr vezîr:

— Hasteyim, varamam; fermânları ne

ise buyursunlar, cevâbını vermiye cesâret etti.

Serdâr-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa, yâverini tekrâr gönderip:

— Eğer haste ise arabaya binip gelsin; müzâkere olunacak umûr vardır, dedirtti.

Bunun üzerine İbrahim Paşa atına süvâr olup, hezâr bîm-i cân ile pâş-gâh-ı otağ-ı serdârîde inip, hazân yaprağı gibi titriyerek gelip serdârın eteğini öptü. Kara Mustafa Paşa:

— Koca (ihtiyar) mel'ûn seni, dedi; bu kadar zamândan beri pâdşâhımızın vüzerâsı arasında «gayret-ü hamîyeti vardır» deyü baş üstünde tutardık. Bu def'aki meydân muhârebesinde cümleden evvel firâra yüz tutup bütün İslâm ordusunun hezîmetine küllîyen sebeb oldun. Bundan sonra bu mûcib-i katl olacak cürümlerin mülâhaza etmeyip... gelip çadırında oturursun!

Bu serzenişlerden sonra Serdâr-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa, İbrahim Paşa'nın başının kesilmesi için emir verdi. İbrahim Paşa, idam yerine giderken, yanındaki padişah ser-yâverine:

— Pâdşâhımıza söyle, dedi; kaybımızı telâfî edecek ancak Kara Mustafa Paşa'dır, azl etmesin!

Sadrâzam Kara Mustafa Paşa.

XVI. Yüzyılda

EYÂLET ASKERLERİ VE DELİLER

Yazan: Metin And

KURULUŞ dönemini ele almadan, aylıklı kapıkulu askerleri dışında, eyâlet askerlerini şöyle sıralayabiliriz: Topraklı sipahi veya tımarlılar; geri hizmetlerden yayalar, yürükler, müsellemler, cerahur veya serahorlar, canbazlar, Tatarlar, garîbler; öncü kuvvetlerden akıncılar ve bu yazının asıl konusu olan deliler, kale kuvvetlerinden de azablar, gönüllüler ve beşliler sayılabilir. Osmanlı devletinin yeni topraklar kazanması, sınırlarının genişlemesiyle serhad kulu düzeninde değişiklikler yapılmış, yeni ihtiyaçlar yeni birlikler meydana getirilmişti. Yukarıda sayılanlardan başka yerlikulu, yerli cebeci, topçu, humbaracı ve lâğımcılar, martoloslar, Fârisân veya atlı ulûfeciler vardı.

Kısaca ele alırsak bunlardan tımarlı sipahileri tezkereli ve tezkeresiz olup savaş çıkınca cebelî denilen atı, silâhı, yiyip içeceği sipahice sağlanan askerlerle sefere çıkarlardı. Bin sipahi bir alaybeyi komutasındaydı. Ayrıca subay olarak üç, dört subaşı bulunurdu. Tımarlı sipahilerin atları, kılıçları, kargıları, kalkanları, okları, miğfer ve zırhları vardı. Yaya ve müsellemlere gelince, yeniçeri ocağında yaya asker yetişince bunlar geri hizmetle-

rinde kullanılmaya başlandı. Kendi topraklarını işlerler, ayrıca vergi vermezlerdi. Bu bakımdan sipahilere benzerler. Ocaklar meydana getirirler, yardımcılarına yamak denirdi.

Rumeli ve Anadolu'da rastlanan müsellemlere karşılık yayalara Anadolu'da rastlanırdı. Bunların Rumeli'de hizmet görenlerine yürük denilirdi. Yayaların ocakları altı ile sekiz kişi arasındadır. Ahmet Refik'e göre Anadolu'da 25.500 yaya ve müsellem vardı. Rumeli'de müsellemler ise beş binden kırk bine kadar bulunuyordu, yamaklarıyla birlikte bu sayı yükseliyordu. Savaşta müsellemlere «mîr-i müsellemân» komuta ediyordu. On dört yayaya ise yeniçerilerden seçilmiş bir «yayabaşı» komuta ediyordu. Voynuklara gelince, çayır ve sefer voynukları diye ayrılan bu askerlerin çoğunluğu Müslüman veya Hıristiyan Bulgarlar'dandı. Daha çok seyislik ederlerdi. Vergi vermezler, «voynukbaşı» komuta ederdi, ocakları yoktu, buna karşılık «voynuk zevâidi» denilen yedekleri vardı. Yine bunlara benzeyen Doğancıları da sayabiliriz.

Yürüklere gelince, bunların seferde başlarında «çeribaşı» ve «yürük beyi» bulunurdu ve otuz kişilik (kimi tarihçilere göre 24) ocaklardan meydana gelirlerdi. Bunlar fert olarak otlak resmi, âdeti ağnâm, ağıl resmi verdikleri gibi, barışta, her ocak yılda 600 akça vermek zorundaydı. Yürüklere Mîr-i Yürükân komuta ederdi. Yukarıda da belirtildiği gibi, XVI. yüzyılda savaştan çok geri hizmetlerinde kullanılırdı; topları çekmek, yolları düzeltmek, siper kazmak, erzak taşımak, top mermisi dökmek gibi. Bunun gibi siper kazmak, ordu ağırlığını taşımak, çadırları develerle taşımak, siper kazmak, yol açmak, engelleri, tökezleri kaldırmak için görevlendirilen cerâhur ve serâhurlar ihtiyaca göre toplanır, hizmetleri için para alırlardı. Bunlar gibi yürük beyine bağlı Tatarlar, canbazlar, garîbler de geri hizmetinde kullanılırdı. Bunlardan canbazlar ilk başlarda gözü pek, atılgan öncü kuvvetlerdi, daha sonra görevlerini yeniçerilere bırakmış, geri hizmetlere geçmişlerdi. Canbâzân-ı vilâyet-i Rumeli denilen bu sınıfta on canbaz bir ocak meydana getirirdi.

XVI. yüzyılda delilerin kanlı bir gösterisi.

XVI. yüzyılda akıncılar.

Öncü kuvvetlerden, akıncılara gelince bunlar hafif suvariydiler, ordudan birkaç gün önce gidip güvenliği sağlarlardı. Sınırlara yakın bu kuvvetlere genellikle serhad kulu denilmektedir.

AKINCILAR

Akıncı beyi komutasında yirmi bin akıncı vardı, seferde bu, kırk bin, elli bin gönüllüye yükselirdi. Bunların yiyecekleri ocaklarından düşman sınırına kadar yerince sağlanırdı. Kimi tımarlıydı. Zırh kuşanırlar, mızrakları, kalkanları, kalkan ve gürzleri vardı. Başlarında toyce denilen tımarlı bir bölük komutanları vardı. Gönüllerlerle bunlar da giderlerdi. Ayrıca kalelerde de gönüllüler bulunurdu. Aynı sınıftan deliler üzerine aşağıda daha geniş bilgi verilecektir.

Kale kuvvetlerinden azablara gelince, bunlar önceleri yeniçerilerin önünde savaşırlardı. Daha sonraları yaya azaplarının yanısıra genişletilerek kale ve deniz azabları meydana getirilmiştir. Bunlar cephane de taşımış, daha sonra cebeci ocağına katılmışlardı.

Cebecilerin özellikle Mısır'da sınır kalelerinde bulunanlarına azab denmişti. Daha sonraları bir yanda kapıkulları, öte yanda sınır kaleleri için serhad kulları içinde yayalar, azab, seğmen ve müsellem suvarilerden ise ağır olanlara gönüllü, hafif olanlara beşli, aşağıda göreceğimiz gibi bir çeşit gözcü olanlar delilerdi. Gönüllü ve beşliler yerli ahaliden seçilen hafif suvari serhad kullarıydı, eyaletten aylık alırlar, gönüllülerin başı gönüllü ağası, beşlilerin ki beşli ağası idi.

Kalelerin komutanı dizdarların emrinde ayrıca Fârisân veya atlı ulûfeci, yerlikulu, cebeci ve topçular, lağımcılar, humbaracılar vardı. Yukarıdaki listede bir de martoloslar olduğunu söylemiştik. Bunlar yine yeniçerilerden önce ordunun daha çok geri hizmetlerinde kullanılan askerleriydi, Hıristiyanlar'dan meydana gelir, sarp geçitlerde düzen birliğini korur, subayları ve komutanları Müslüman olurdu.

XVI. yüzyılda yaya asker.

DELİLER

Delilere gelince bunlar serhadkulları içinde gözü pek, gösterişli, gözünü budaktan sakınmaz hafif atlı sınıfıydı. Bir görüşe bakılırsa bunları asıl adları, yol gösterici anlamına delîl iken, halk ağzında deli olmuştur. Aslında doğru olan delidir. Gerek tarih belgeleri, gerek yabancı tanıkların verdikleri gözönünde tutulursa, yüreklilikleriyle delice işler yapan anlamına deli uygun düşmektedir, tıpkı canbâzân ve divânegân deyimleri gibi. Bunların XV. yüzyılda başlayıp XVI. yüzyılda geliştiklerini görüyoruz. XVI. yüzyılda Rumeli'de kurulmuştu. Sancakbeyi ve beylerbeyinin buyruğu altında idiler. Ocaklarını Hazret-i Ömerü'l Faruk'a bağlar, can kayguları olmayan, başlıca inançları, yazılanın başa geleceği yolunda idi. Kimi Türk, kimi de Müslüman olmuş Boşnak, Sırp, Hırvat'tı. Resimlerde görüldüğü gibi eğri palaları, tekne kalkanları, mızrakları, gürz, şeşber, topuz türünden bozdoğanları vardı, bunlar yaya askerinkine göre hafif olup, kullanmadıkları zaman eyerlerinin sol yanına asarlardı. Yine resimlerde görüldüğü gibi başlarına kartal tüyleri, benekli sırtlan, hayvan derisinden başlık giyerler, giyimleri tüyleri dışarı olmak üzere arslan, kaplan, tilki, kurt, ayı postundandı. Yine resimde görüldüğü gibi, ayaklarında, burunları sivri, arkasında uzun serhadlik denilen mahmuzları olan çizmeler giyerledi. Atları da hızlı ve dayanıklıydı. Hizmet ettikleri sınır beyinden veya beylerbeyinden aylık alırlardı.

Delilerin elli, atmış kişisi bir bayrak sayılır, böyle birkaç bayraktan oluşan birliğe delibaşı komuta ederdi. Eğitimlerini bitiren adaylar, yeminli bir törenle deli başlığını giyip, ağa çırağı olur, yemini tutmayıp, yasalara, törelere uymayanların başlığı alınıp, ocaktan atılırlardı. Bazı tarihçilere göre, bunlar, on iki, on beş akça gündelik alır, bazı tarihçilere göreyse bunlar yalnız seferde para alırlardı. Bunlar üzerine Koca Nişancı diye bilinen Celâlzâde Mustafa Çelebî'nin **Tabakat el - memalik ve derecat el - mesalik** adlı eserinde, Prof. Uzunçarşılı'nın eserlerinde bilgi vardır. Deliler korkunç, kan dökücü, akıl almaz gösteriler yaparlar, derilerine, be-

denlerine kargılar, kılıçlar sokarlar, bazen kan kaybından ölenleri de olurdu. Bunların bu gösterilerini çizen yerli, yabancı ressamların resimlerinden geniş bilgi alıyoruz. 1582'de III. Murat'ın oğlu, III. Mehmed'in sünnet düğününde bunların bazısı koluna beş büyük bıçak sokmuş, dört kılıcın ikisini karınlarına, ikisini göğüslerine sokmuş, kimi karnının derisine yay sokmuş, kan kaybından ikisi ölmüş, bunun üzerine padişah, bu gösteriyi yasaklamıştır. Bu şenliği 400 kadar minyatürle anlatan Sûrnâme-i Hümâyûn, bu gösteri üzerine şu bilgiyi veriyor:

«... Ve önlerinde Budin vilâyetinin gazileri, envaı cür'etler ve şecaatler eylediklerinden gayrı, sim-sâid-i zer-dest cuvanları bazularına otuzar mikdarı Engerus bıçakların saplamağla kol kanat açıp yürüdükleri yerde uçmağa yüz dutarlar ve başların yekser meydana kor, erkeş bahadırları ve baş baş gele dilverleri iki taraftan alınlarına şişler sancıp başa kalmaz fedailerin tarihin baştan tutarlar ve şahin bakışlı, nevres taze gulâmçeler baş açıp levendâne kellelerine turna telleri takınmışlar ve böğürtlenli birkaç dilâver, dâmeni dermiyan kesüp gayret birle yüreklerin dağladılar, bazıları âdem menzil-i hevasına mutlak mukayyed düşüp canı ağıza gelince mahmil bağladılar, nicesi çeb ü rast cismine nal kesme âdemler ok canıp doğrusu çöpçe tîre-dil olmadılar...»

Bunlar daha sonraları yalnız Rumeli'de olmayıp, Anadolu'daki vezir ve beylerbeyinin buyruğuna girmişlerdir. XVII. yüzyılda kılıkları da değişmiş, başlarına siyah kuzu derisinden bir endâze uzunluğunda boru gibi, üzeri renkli sarıklı bir başlık giymişlerdi. Nitekim İngiliz askerlik uzmanı William Wittman kitabında, bunların renkli bir resmini vermektedir. Büyük yararlıkları görülen deliler, XVI ve XVII. yüzyılda bozulmaya başladılar.

II. Sultan Mahmud'un yeniçeri ocağını kaldırdığı tarihlerde bunlar da kaldırılmış, içlerinden kaçabilenler Mısır'a, Suriye'ye gitmişlerdi.

XVI. yüzyılda serhadde bir beylerbeyi ve oğulları.

Türkiye'de ilk Akademi

Yazan: Hasan Refik Ertuğ

MEMLEKETİMİZDE dernek kurulmasıyle ilgili ilk hükümler, II. Meşrutiyet'ten sonra anayasamızda yapılan değişiklikle ortaya çıkmış ve kısa bir süre sonra Cemiyetler Kanunu yürürlüğe konmuştur (1909).

Hürriyetin ilk günlerinde pek çok dernek kurulmuştur. Zamanımızda ise, âdeta dernek enflasyonu vardır denilebilir. O kadar ki, bunlardan yaşamakta olanların kesin sayısını resmî makamlar bile bilmemektedirler.

Fakat eskiden durum böyle değildi. 1908'den önce, Türkiye'de faaliyette bulunan iki dernek vardı:

1 — **Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye (Türk Okutma Kurumu)**; yoksul öksüz ve yetim çocukları okutmak gayesiyle 1867' de kurulmuş ve inşa ettirdiği kendi binasında 1873 yılında Darüşşafaka'yı açmaya ve bugüne kadar yaşatmaya muvaffak olmuştur.

2 — Milletlerarası Kızılhaç birliğinin çalışmalarına paralel olarak 1868 yılında **Hilâl-i Ahmer (Kızılay)** kurulmuş ve yavaş yavaş bütün yurda yayılan şubeleri ve tesisleriyle memleketimize büyük hizmetler görmüş ve görmektedir.

Kitaplarda ve ansiklopedilerde eski derneklere ait bilgiler bundan ibarettir. Her nekadar, 1865 yıllarında Istanbul'da bir de **Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesi** adıyla bir teşekkülün meydana getirildiğine dair bazı dağınık bilgiler mevcut ise de, bu hususta henüz gereği kadar aydınlanmış bir durum yoktur.

Türk basın tarihi üzerindeki çalışmalarımız sırasında, yukarıda adlarını andığımız resmen kurulmuş iki büyük dernekten 7 - 8 yıl önce tesis edilen **Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmaniye**'nin varlığını resmî kayıtlarla tesbit etmiş bulunuyoruz ((1).

Memleketimizde yayınlanan ilk dergi, Münif Paşa'nın temmuz 1862'de çıkardığı **Mecmua-i Fiinûn**'dur. Bu derginin birinci sayısının kapağı şöyle tertiplenmiştir:

MECMUA-İ FÜNÛN
ESER-İ
CEM'İYET-İ İLMİYYE-İ OSMANİYE

Bundan anlaşılan, bu dergi, **Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmaniye**'nin yayın organıdır. Nitekim, dergideki ilk yazı, **(Cem'iyet-i İlmiye-i Osmaniye Nizamnâmesidir)** başlığını taşımaktadır. Şu halde, memleketimizde kurulan ilk dernek, **Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmaniye**'dir. 4 haziran 1861 (H. 24 C. E. 1277) tarihli padişah iradesiyle **«Ulûm ve maarifin neşir ve tâmimi maksadıyle bazı erbab-ı dâniş taraflarından kurulan»** derneğe izin verilmiştir. Gerçekten, derneğin henüz irade çıkmadan önce 1861 mart ayında (H. Ramazan 1277) kurulduğu, gerek iradede kullanılan **«kurulan»** kelimesinden, gerekse iç yönetmeliğinin birinci maddesindeki ifadeden anlaşılmaktadır.

Dernek tüzüğünün birinci maddesinde, derneğin gayesi, **«kitap telif ve tercümesi ve umuma mahsus ders îtâsı, velhasıl her türlü vesâit-i mümkine ile Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne'de intişâr-ı ulûm ve fünûna sây ve ikdam»** olarak gösterilmiştir.

Tüzüğün ikinci maddesinde, **«Ulûm ve ticaret ve sanayie dair Mecmua-i Fünûn**

---

(1) 1862 sonlarında veya 1863 başlarında kurulduğu söylenen, fakat resmî kayıtları henüz bulunamayan Cemiyet-i Kitabet adlı topluluk üzerindeki araştırmalarımız devam etmektedir.

unvanıyle» aylık bir dergi çıkarılacağı, üyelerine bedava dağıtılacağı yazılıdır. Üçüncü maddede, derneğin din ve günlük politikadan kesinlikle uzak kalacağı açıkça belirtilmiştir.

Tüzükteki ikinci bölüm, derneğin kuruluş şartlarıyla ilgilidir:

1 — Derneğin merkezi Istanbul'dur, din ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin derneğin üç türlü üyesi olacaktır: a) devamlı üyeler; b) devam edemeyen üyeler; c) haberleşilen üyeler.

2 — Üyelerin, Türkçe veya Arapça'dan ve Farsça'dan başka, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rumca'dan birini bilmesi ve devamlı üyelerin Osmanlı tabiiyetinden olmaları şarttır.

3 — Üyeler, ya dergide çalışacaklar, ya ders verecekler, yahut kitap telif ve tercüme edeceklerdir.

4 — Dernek meclisi, her hafta toplanacak; günlük işlerde on üyenin; üye kabulünde yirmi üyenin; üye çıkarılmasında otuz üyenin toplantıda bulunması sağlanacaktır.

Derneğin bir yıl süreli yönetim kurulu; 1 başkan, 2 başkan vekili, 2 Türkçe yazılar kâtibi, 1 Fransızca yazılar kâtibi, 1 sandık emîni, 1 hâfız-ı kütüb ve ayrıca 7 üyeden kurulmaktadır. Bunlar ücret almazlar, tekrar seçilebilirler. Tüzükte «komisyon» diye anılan bu yönetim kurulu 7 veya 9 üyesinin huzuriyle toplanabilir.

Dernek aidatını 6 ay süreli yönetim kurulu; 1 başkan, 2 başkan vekili, 2 Türkçe yazılar kâtibi, 1 Fransızca yazılar kâtibi, 1 sandık emîni, 1 hâfız-ı kütüb ve ayrıca 7 üyeden kurulmaktadır. Bunlar ücret almazlar, tekrar seçilebilirler. Tüzükte «komisyon» diye anılan bu yönetim kurulu 7 veya 9 üyesinin huzuriyle toplanabilir.

Dernek aidatını 6 ay süreyle ödemeyen, kötü hareketlerde bulunan, suç işleyen üyeler dernekten çıkarılırlar. Üye aidatı ayda 20 kuruştur. Bu para, o tarihte önemli bir miktar sayılırdı. Aidat gelirlerinin dernek giderlerini karşılıyamaması halinde, açığın, üyeler arasında bölüşülüp kapatılacağına dair 16. maddede hüküm konulmuştur. 18. maddede, bağışların, şartsız yapılması halinde kabul edilebileceği yazılıdır.

Derneğin genel kuruluna, tüzükte, **Meclis-i Umumî** denilmiştir. Olağan genel kurulun her yıl mayıs ayında toplanması kararlaştırılmıştır.

Herhangi bir sebeple feshedildiği veya infisah eylediği takdirde, dernek varlığının paraya çevrilmesi ve üyeler arasında bölüşülmeyip kamu yararına bir hayır işine harcanması şart konulmuştur. İşte ilk derneğimize ait tüzüğün başlıca hükümleri bunlardır.

İÇ YÖNETMELİK

Mecmua-i Fünûn'da tüzükten başka, 15 maddelik bir **İç Yönetmelik** ile 10 maddelik **Kütüphane Yönetmeliği** de yayınlanmıştır.

İç Yönetmeliğin 1. ve 2. maddelerinde, üyelere kimlik kartı verileceği, 3. maddede, derneğin basacağı eserlerden üyelere birer nüsha ve bastırılan eserin sahibine 50 nüsha hediye edileceği hükme bağlanmıştır.

5. maddede, **Mecmua-i Fünûn**'un dernek tarafından çıkarılacağı ve ne gibi yazıların yayınlanacağı kayıtlıdır.

İnceleyebildiğimiz **Mecmua-i Fünûn** nüshalarında, b, c, ç bentlerinde gösterilen hususlarla ilgili yazılara rastlanmamıştır.

6. maddede, derneğin yayınlayacağı eserler hakkında bazı kayıtlar konulmuştur:

İç Yönetmeliğin 7 - 12. maddelerinde genel kurulun ve yönetim kurulunun toplanma ve tutanak tutma usulleri düzenlenmiştir.

İç yönetmelikte iki ilerici hüküm yer almıştır:

a) Dernek işlerinde Hicrî Takvim yerine yeni takvim (Rumî) kullanılması kabûl edilmiştir.

b) Dernek işlerinde üyeler dahil hiç kimsenin resmî unvanı ve rütbesi anılmıyacak, yalnız adı geçecektir.

Bu belgelerin incelenmesinden, **Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmaniye**'nin ilim derneği olarak kurulduğu, hattâ bir akademinin çekirdeğini meydana getirmek amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, padişah iradesindeki **«Erbâb-ı Dâniş»** terimi, eski Türkçe'mizde **académicien** kelimesini karşılamaktadır. Bu kadar güzel emellerle temeli atılan ve kurulan dernek gelişip yaşıyabilseydi, belki hâlâ özlemini çektiğimiz Türk Akademisi'nin başlangıcı olarak tarihe geçebilirdi.

Ne yazık ki, böyle olmamıştır: **Mecmua-i Fünûn**'un birinci sayısının başında yayınlanan bu belgelerden sonra gelen mukaddimede, derneğin düşünüldüğü gibi faaliyete geçememesine üzülen hamiyetli kimselerin yardımı ve gayretiyle hiç değilse, tasarlanan mecmuanın çıkarılmasına karar verilmiş ve mukaddimede bu yola girildiği belirtilmiştir.

1864 yılında Istanbul'u kasıp kavuran veba hastalığı yüzünden her türlü toplantılar ve toplu çalışmalar yasaklandığından, bu arada dernek de sönüp gitmiş ve **Mecmua-i Fünûn** yayını durmuştur.

Bir Yiğit Adamın Hikâyesi

Yazan: Adnan Giz

III. SELİM zamanında Bozkır'da ahalinin bir kısmı ayaklanarak bu bölgedeki maden işletmesini yöneten Ali Efendi'yi öldürmüş, malını yağmalamışlardı. Bir süreden beri Rumeli ve Anadolu'da devlet otoritesi çok sarsılmış, Istanbul hükümetini tanımayan âsîlerin sayısı artmıştı.

Öldürülen Ali Efendi'nin yeğeni olan ve bu sırada Kayseri'de nâiplik görevini yapan Alâiyeli Abdurrahman, medreseden yetişmiş olmasına rağmen, doğuştan asker yaratılmış, cesur, kabına sığmaz bir yiğitti. Amcasını öldürenlere karşı hükümetin bir şey yapamıyacağını görmüş, onları kendi cezalandırmaya karar vermişti. Bu işi yapabilmek için de her şeyden önce resmî kıyafetinden soyunması gerekiyordu. Istanbul'a, kadılıktan istifa ettiğini yazarak, katilleri cezalandırmak için müsaade istedi. Müsaade gelmeden Seydişehir'e giderek hazırlıklarına başladı.

Istanbul hükümeti, Abdurrahman'ın isteğini olumlu karşılamıştı. Beklediği cevabı alınca, topladığı iki bin kişi ile Bozkır'a girmiş, amcasının katillerini temizlemiş, bu arada birçok uygunsuz adamı da cezalandırmıştı.

Ancak, Osmanlılar'ın o çok kanuncu ve kaideci düzeni bozulmuştu bir kere. Resmî görevi ve yetkisi olmayan bu cesur adamın temizleme hareketini Saray ve Bâbıâlî takdirle karşıladı. Ona mîrimiran rütbesi ile Bozkır madeni emînliği, Alâiye, İçel, sancakları mutasarrıflığı verildi.

III. Selim'in, bu sanatkâr ve yumuşak hükümdarın zayıf hükümeti, bozulan iç düzeni yeniden kurabilmek için, güçlü ve güven verici devlet adamları arıyor ve az çok başarı gösterenlere hemen el uzatıyordu. Aradan beş, altı ay geçmişti, Kadı Abdurrahman'a vezâretle Konya valiliği ihsan edildi. Daha on üç yaşındaki oğlu Abdullah'a da mîrimiran rütbesi ile Alâiye ve Yenişehir sancakları verildi.

Abdurrahman Paşa bu yeni görevine başlamak için de kanlı bir savaş vermek zorunda kalacaktı. Kayseri'den önce Konya nâipliğinde bulunmuş ve şehrin önemli adamlarını hırpalamıştı. Onlar, bu gözüpek adamın bu defa Konya valiliğine tâyin edildiğini duyunca, merkezden ve köylerden birkaç bin kişi devşirerek onu şehre sokmamaya karar verdiler. Abdurrahman Paşa bu karşı koymayı dağıtacak kuvvete sahipti. Fakat kan dökmek istemedi. Şehre yakın Çayırbağları mevkiinde çadır kurdu. Önce tatlı sözle halkı kazanmaya çalıştı. Sözün etkili olmadığını görünce, askerleri arasından kendi gibi gözü pek iki yüz kişi ayırdı ve başlarına geçerek bir gece sabaha doğru kale kapı-

sından içeri girdi. Pusuya yatan âsîler, üzerine kurşun yağdırıyorlardı. Elli kadar adamı yaralandı, öldü. Vilâyet konağına sağ salim ayak basınca, âsîler korkup, dağıldılar. Ertesi sabah padişahın fermanını halka okutuyor ve iki yüz kadar isyancıyı cezalandırıyordu. Bu görevinde de sarayın takdirini kazanmış, bir süre sonra Anadolu valiliğine tâyin edilmiştir.

Kader, Abdurrahman Paşa'yı bir kan dâvası ile tarih alanına itmiş ve yine bir sokak savaşı ile en az iki yüz cesedin üzerinden Konya valiliğine yükseltmişti. Şimdi daha önemli, daha kanlı ve unutulmaz olaylara sürüklüyordu. Bir süre sonra Üsküdar'da Selimiye kışlasına, Levent çiftliğine doğru yönelecek, III. Selim'in sevgi ve güvenini kazanarak, «Nizâm-ı Cedîd» adı altında kurulan yeni ordunun başbuğu olacak, fakat Edirne'de toplanan başıbozuk isyancılara karşı Tekirdağ'dan geri çevrilecek ve adı, bu olayların kurbanı olan III. Selim'in, Alemdar Mustafa Paşa'nın isimleri arasında ve en az üçüncü adam olarak yer alacaktı. Tarihin kısaca tesbit ettiği kişiliğinin güçlü yönleri vardı ki, medreseden yetişmiş olduğu halde, bunca yüzyıllık Yeniçeri Ocağı'na karşı kurulmak istenen Batı örneği bir ordunun başına getirilecek ve kısa zamanda bu görevi yüz aklığı ile başarabilecekti. Yine bu kişiliğin bazı yetersiz yönleri olmalıydı ki, genç ve körpe ordusuyla, o bilgisizlik ve zorbalık engellerini aşamıyacak, bu baskıdan memleketi ve kendisini kurtaramıyacaktı. İnsafla söylemek gerekirse, bu, yapılması çok zor bir işti.

YENİ BİR ORDUNUN KURULUŞU

Osmanlılar yüzyıllar boyunca yendikleri ve küçümsedikleri Batı'nın ne derece gelişmiş olduğunu, savaş meydanlarında anlamış, Batı örneği yenilikleri önce askerlik alanında uygulamayı düşünmüşlerdi. XVIII. yüzyılda bu mecburiyet gittikçe kaçınılmaz bir hal almış, bazı denemelerden sonra, nihayet III. Selim, yeniçeri ordusunu kaldırmadan, hattâ onun yanı başında Batı örneği bir ordunun kurulmasına teşebbüs etmişti. Açığa vurulmasa bile, yeni ordu güçlendikten sonra yeniçerilerin kaldırılabileceği ümit ediliyordu. Bilindiği gibi «Nizâm-ı Cedîd» adı verilen yeni ordunun kurulmasına 1793'te başlanıldı. Başlangıçta yeniçerileri ürkütmemek için Nizâm-ı Cedîd'in 12.000 kişilik bir orta halinde kurulması düşünülmüştü. Padişah, Levent çiftliğinde kurulan ocağın çalışmalarını dikkatle izliyordu. Yeni üniformalı, silâhlı ve talimli askerin seyrinden duyduğu sevinç ona, Nizâm-ı Cedîd'i Levent çiftliğinden Anadolu ve Rumeli'ye yaymak arzusunu vermişti. Anadolu'da bu işi kendisine dert edinerek yapabilecek güçlü bir adamı vardı: Kadı Abdurrahman Paşa. Ona ve Amasya Mutasarrıfı Cebbâr-zâde Süleyman Bey'e, bölgelerinde Nizâm-ı Cedîd askeri yetiştirmek görevi verildi. Bu görevi kısa zamanda başarı ile yerine getirdiler. Batı örneği ordunun yeniçeri ocağını ürküten iki vasfı, talim ve disiplindi. Nizâm-ı Cedîd'in yeniçeriliğin bünyesinde kurulması başlangıçta yeniçerileri ve memlekette her yeniliğe karşı olanları ürkütmemişti. Bir süre sonra yeniçeri ocağında haftanın belirli günlerinde talim yapılması emrolunmuş ve öteden beri bir türlü önüne geçilemeyen yeniçeri aylıklarına ait tezkerelerin elden ele satılmasının önlenmesi yoluna gidilince, ocak, Nizâm-ı Cedîd'e karşı çıkmış ve kendi aralarından yeni kuruluşa katılanları geri çekmeye başlamıştı. Ama Abdurrahman Paşa'nın Anadolu'da yetiştirdiği talimli askerin sayısı gittikçe artıyordu. Istanbul'da Levent çiftliğinden sonra Selimiye kışlası da yeni askere tahsis olunmuştu.

Bu sırada Rumeli'nin durumu pek karışıktı. Sırplar ayaklanmış, Fransızlar Bosna'dan geçerek Dubrovnik'i işgal etmiş, Rumeli âyanı adı verilen bazı zorbalar çeşitli bölgelerde âdeta yarı bağımsız bir idare kurmuşlardı. III. Selim ve etrafında olumsuz hareketleriyle halkın nefretini kazanan gözde adamları, Abdurrahman Paşa'yı Nizâm-ı Cedîd ordusuyla Rumeli'ye geçirmek, bu bölgede de Nizâm-ı Cedîd'in temelini atmak ve yeni orduyu Sırplar'a karşı kullanır gibi göstererek Rumeli âyanına gözdağı vermek gibi pek kesin olmayan şartlara göre değişebilecek bir plan hazırlamışlardı.

ABDURRAHMAN PAŞA ISTANBUL'DA

Abdurrahman Paşa, 1806 yılı baharının son günlerinde, yirmi beş bine yakın Nizâm-ı Cedîd askeri ile Üsküdar'a geldi. Birkaç defa padişah tarafından kabul edildi. III. Selim, yeni ordu amacının karşısındaki güçlükleri seziyor, fakat maharetine güvendiği Abdurrahman Paşa'nın cesaretini kırmak istemiyordu. Bir görüşme sırasında coşmuş, «Bu Nizâm-ı Cedîd maddesi gönül eğlendirici işlerden değil ki onunla eğleneyim, dileğim düşmandan intikam alacak hale gelmek ve elden çıkmış ülkelerimizi geri almaktır. Halkın bu gerçeği kavramaması ne kadar gariptir» demişti.

Anadolu, III. Selim'in gayesini desteklemiş, her zaman olduğu gibi, öz çocuklarıyle yeni bir ordunun kurulmasını sağlamıştı. Fakat Istanbul ve Rumeli'de Nizâm-ı Cedîd hareketini daha genişlemeden boğacak gizli ve kuvvetli komplolar hazırlanıyordu. Âdeta Rumeli'yi paylaşmış bulunan güçlü âyanlardan Trisnikli-oğlu, Pasban-oğlu, Dağdeviren-oğlu, bu bölgede Nizâm-ı Cedîd kurulmasını istemiyorlardı. Bu teşebbüs gerçekleşirse, bağımsızlıkları sona erecekti.

Zamanın sadrâzamı İsmail Paşa da, Nizâm-ı Cedîd'e cephe almıştı. Dokuz yıldan beri padişahın gözdesi ve Istanbul'un en güçlü adamı olan Abdurrahman Paşa'nın ordusuyla Rumeli'ye geçmesi fikrini ortaya atan İbrahim Nesim Efendi'ye karşı duyduğu düşmanlık, onu Nizâm-ı Cedîd'e ve böylece padişaha karşı harekete geçirmişti. Bir taraftan Trisnikli-oğlu'na haber göndererek, Selim'in gözde adamlarını ortadan kaldırmak ve yeni bir düzen kurmak için birleşme teklifinde bulunmuş; öte yandan Trakya'ya adamlar salarak Abdurrahman Paşa'nın herkesi kılıçtan geçireceği yalanını etrafa yaymış ve halkı ayaklanmaya teşvik etmişti. Bu arada yıllardan beri tahta geçmek isteyen Veliaht Mustafa'yı tutanlar da bu komploya katılınca Rumeli'de Abdurrahman Paşa ordusuna, Istanbul'da III. Selim'e karşı büyük bir ihtilâl hazırlanmış oluyordu. Bu yıkıcı teşebbüs ancak talimli ve genç ordusunun başında Abdurrahman Paşa'nın göstereceği maharet ve ondan önce Selim'in bu ordudan yararlanmak için vereceği kesin ve çabuk kararla önlenebilirdi. Birçokları Abdurrahman Paşa'nın muntazam askeri ile Rumeli'deki âsîleri ve yeniçerileri dağıtabileceğine inanıyordu.

Abdurrahman Paşa Rumeli'ye geçmeden, yeni ordunun kuruluş hazırlığını yapmak üzere Ahmed Ağa isimli birini bostancıbaşılıkla Edirne'ye göndermiş ve önce Tekirdağ'da asker toplanması uygun görülmüştü. Fakat büyük komployu yönetenler hareketi daha başlangıçta yok etmek istemiş, yeni ordunun kuruluşu hakkındaki fermanı okuyan kadı, yeniçeriler tarafından katledilmişti. Bu arada Edirne'ye gönderilen bostancıbaşı ile, Abdurrahman Paşa'nın Rumeli âyanlarına yazdığı dostluk mektuplarını götüren tatarağası da öldürüldü. Istanbul hükümeti, Tekirdağ'daki ayaklanmayı bastırmak için birkaç kalyon gönderdi. Bu arada Abdurrahman Paşa, ordusu ile Silivri'ye gelmişti. Ayaklanan ahali karşı koydu. Âsîleri dağıtarak yoluna devam eden Nizâm-ı Cedîd ordusu, Çorlu'da daha büyük bir mukavemetle karşılaştı. Abdurrahman Paşa onları da dağıtarak rahatlıkla Edirne'ye gidebilecekti. Fakat Istanbul'da Yeniçeriler kımıldanmaya başlamışlardı. O zaman, Selim ve yıllardan beri iktidarın zevkini süren gözdeleri ürktüler. Bir iç savaş çıkarsa, kadın ve çocuklar perişan olur diyerek, Abdurrahman Paşa'ya Silivri'ye çekilmesi emrini verdiler. Bu olay, III. Selim'in Kabakçı Mustafa isyanıyla tahtından indirilmesinden bir yıl önce patlak vermişti. Ama olayları izliyenler, Selim, Abdurrahman Paşa ordusunu geri çektiği gün tahtını kaybetti diyeceklerdi.

Zorbalar bu geri çekilişten şımarmışlardı. Silivri âyanı, bir gün sohbet ederken, tabancasını Abdurrahman Paşa'nın üzerine boşalttı. Fakat kurşunlardan hiç birini isabet ettiremedi. Yiğit adam ömrü boyunca karşılaştığı sayısız tehlikelerden birini daha atlatmıştı.

Edirne'deki ayaklanma devam ediyor, hutbelerde padişahın adı okutulmuyordu. Âsîler, Selim'in adı kötüye çıkmış adamlarının temizlenmesini istiyorlardı. Bu sırada âsîlerin başi ve Rumeli'nin en güçlü adamı sayılan Trisnikli-oğlu, çiftliğinde çengi oynatırken, şahsî bir kin yüzünden öldürüldü. Yerine, Alemdar Mustafa Ağa'yı seçtiler. Âsî topluluğu en güçlü adamını kaybetmişti. Araya girenler oldu ve Edirne ayaklanması böylece yatıştırıldı. Düşman bir süre için uyumuştu. Abdurrahman Paşa ordusu ile Anadolu'ya döndü.

NİZÂM-I CEDÎD'İN ÖZELLİKLERİ

Tarih okuyucusu, kötüye giden olayları önleyecek fırsatlardan istifade edilmemesini üzüntü ile karşılar ve çoğu kere «Niçin yapılamadı?» sorusunu tekrarlar. Bu devrin olaylarını yazanlar ve inceleyenler de, Abdurrahman Paşa ordusunun niçin âsîlere karşı kullanılmadığını sormuş ve Nizâm-ı Cedîd'in bu ayaklanmayı bastırabilecek güçte olduğu düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Ama devrin vaka'nüvisi Âsım Efendi, konuyu ilgi çekici bir yönden eleştirirken, Nizâm-ı Cedîd ordusunun niteliği hakkında aşağıda özetlenen açıklamayı yapmıştır:

«Askere alınan gençlerin silâh ve mühimmat masrafları ailelerinden alınmış, bir kısmı da para karşılığı yeni ocağa yazılmıştı. Görevliler, âlât ve edevat masrafı diye asker ailelerinden aldıkları paraları yemişler, sonra bu masrafları karşılamak için kazalara vergi koymuşlardı. Yıllardan beri devleti yöneten ve sömürenlere, âyan ve ağalara karşı kin besleyen

III. Sultan Selim.

halk, bu yeni soyguna büsbütün içerlemişti. Ayrıca yeniçeriler ve taraftarları, Nizâm-ı Cedîd askerine Frenk elbisesi giydirildi, tranpete çalmak gibi Frenk âdetleri uygulandı şeklinde halkın taassup duygularını tahrik ediyorlardı. Her iki ocağın neferleri arasında hısım ve hemşehri olanlar az değildi. Bu şartlar altında Nizâm-ı Cedîd ocağının, yeniçerilere saldırmıyacağı, (Biz, gazâ ve cihad askeriyiz, ehli İslâm ile savaşmak dinimize elveremez) diyecekleri aşikârdı. Nitekim, bu asker, bir süre sonra, III. Selim'in hal'i sırasında bir varlık gösteremedi.»

III. SELİM'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİNDEN SONRA

İmparatorluğun kaderini etkileyen ve yenilik hareketlerini bir süre durduracak olan büyük olaylar birbirini izledi. 25 mayıs 1807'de Kabakçı İsyanı başgösterdi. Dört gün sonra III. Selim tahtından indirildi ve yerine IV. Mustafa padişah oldu. Abdurrahman Paşa görevinden alındı. Nizâm-ı Cedîd ocağı kaldırıldı. Yeniçeriler gemi azıya almışlardı. Ruscuk'ta toplanan III. Selim taraftarlarının teşviki ile Alemdar Mustafa Paşa, ordusu ile Istanbul'a gelmiş, fakat Selim öldürülmüştü. 28 temmuz 1808'de IV. Mustafa tahttan indirilerek, sarayın tek şehzâdesi olan II. Mahmud tahta çıkarıldı.

Nizâm-ı Cedîd yerine, «Sekban» adı altında yeni bir asker ocağının kurulması kararlaştırıldı. Bu çalışmada bilgi ve tecrübesinden istifade olunacak başlıca insan, Kadı Abdurrahman Paşa idi. Alemdar, vaktiyle Edirne ayaklanmasında karşı saflarda bulundukları Abdurrahman Paşa'ya 28 ağustos tarihinde bir mektup yazarak durumu anlatmış ve yardımını isteyerek, Istanbul'a çağırdı. Mektubunda özetle şöyle diyordu:

Devlet-i aliyye'nin sâdık ve hamiyyetli vezirlerinden olup, devlet hizmetindeki sadâkat ve gayretinizi duymuş ve sizi gıyaben sevmiştim. Benim de maksat ve meramım, din ve devlete hizmet ve sadâkatten ibarettir. Sizin gibi hamiyyetli devlet adamları ile birleşerek iyi işler görmek ve savaşta başarı kazanmak başlıca gayemdir. Eski hükümdar Sultan Selim cümlemizin velinimeti idi. Devleti kurtarmak gayesiyle onu tekrar tahta çıkarmak için

Alemdar
Mustafa Paşa.

Istanbul'a gelmiştim. Önceki mektubumda bildirdiğim gibi Tanrı'nın iradesi ile Sultan Mahmud Hân efendimiz cülûs buyurdu. Her ne kadar istihkakımız yoksa da, mühr-i hümâyûnu bize ihsan etti. Yurt içinde gereken düzeni sağladıktan sonra düşmana karşı sefere gitmem mukarrer olduğundan, din ve devlet hizmetinde birlikte bulunmak için sizin de teşrifiniz matlubumuzdur. Evvelce asker işinde istenilen yapılamamakla beraber başarılarınız malûm ve aşikârdır. Bu arada dairenizde üç bin kadar asker bulunduğunu duydum. Nizâm-ı Cedîd lağvedilmiş ve neferleri dağılmış olmakla beraber, çoğu yine bölgenizde bulunduğundan dedikoduya mahal bırakmadan, onlardan tüfenkçi adı altında iki, üç bin asker yazarak birlikte ve süratle Istanbul'a gelmenizi beklerim.»

ABDURRAHMAN PAŞA ASKERİYLE GELİYOR

Abdurrahman Paşa 5 ekim 1808 tarihinde üç bin kadar askerle Üsküdar'a geldi. Alemdar'la buluştu, görüştü. Üç gün sonra kendisine Kütahya sancağı ile Anadolu seraskerliği verildi. Birkaç aydan beri Rumeli ve Anadolu'nun en ünlü âyan orduları ile Istanbul'a gelmişlerdi. Yeniçeriler korkudan sinmişti. Yıllardan beri kendi bölgelerinde yarı bağımsız bir idare kurmuş olan Rumeli ve Anadolu âyanının yeni padişaha ve Bâbıâlî'ye güvenleri yoktu. Onları, Alemdar'ın şöhret ve nüfuzu Istanbul'a çekmişti. Padişahın ve Bâbıâlî'nin de âyana karşı güveni olmadığı, ilk fırsatta onların keyfî idarelerine son vereceği bir gerçekti. Bir ihtilâlden, bir ihtilâle süreklenen memleketin sınırlarında düşman orduları bekliyordu. Alemdar Mustafa ve etrafına toplanan devlet ricali, bu durumda hiç olmazsa iç güveni sağlamak çarelerini aramış, Istanbul'da bulunan âyan ile yaptıkları görüşmeler sonunda, karşılıklı güvensizliğin giderilmesi için yazılı bir protokol hazırlanarak padişahın tasvibine sunulmasını kararlaştırmışlardı. «Sened-i ittifak» adı verilen, tepki ve sonuçları bakımından bu devrin tarihinde pek önemli bir belge sayılan 24 imzalı bu protokolde, imza sahipleri, padişah II. Mahmud'un saltanatını ve devlet düzenini korumaya andiçiyor, aynı zamanda protokole dahil vükelâ ve âyanın şahıslarının ve ailelerinin emniyetleri garanti altına alınıyordu. Padişahın mutlak vekili sayılan sadrâzamın emir ve nehiyleri padişahın emri sayılacak, yeni bir asker ocağı kurulacak, yeniçeriler bu ocağa karşı koyamıyacaktı.

Osmanlı tarihinde eşi olmıyan bu anlaş-

ma genç padişah II. Mahmud'un muhitinde bir bomba gibi patlamış, hükümdarın Tanrı'dan aldığı hakların ihlâl edildiği, kimsenin bu hakları garanti altına alamıyacağı ileri sürülmüş, fakat, kuvvet öbür tarafta olduğundan çaresiz ittifak senedi padişah tarafından tasdik edilmişti. Ama o günden itibaren bu senede imza koyanlar saray tarafından mahkûm edilmiş ve her şeyden önce Alemdar'ı yok etmek için enderûn ağaları gizliden gizliye yeniçerileri kışkırtmaya başlamışlardı. Bu arada Rumeli ve Anadolu âyanı askerleri ile, yurtlarına dönmüş, Alemdar'ın etrafını çeviren devlet adamları da büyük bir gafletle eğlenceye dalmışlardı. Abdurrahman Paşa yeni derlediği sekban askeri ile Üsküdar'da bulunuyordu. Hazırlanan yeniçeri isyanı, Ramazan ayının Kadir gecesi patlak verdi.

SARAYA HÜCUM

Alemdar'ın ölümü üzerine yeniçeriler saray üzerine yürüdüler. Padişah, sarayı müdafaaya karar vermiş, Abdurrahman Paşa'nın Üsküdar'daki, Kaptan Ramiz Paşa'nın da Levent'teki sekban askerleriyle saraya gelmelerini emretmişti. İstenilen kuvvetler, Alemdar'ın ölümünden sonra saraya gelerek muhtelif kapılarda vazife almışlardı. Sekban askerinin sarayı savunduğunu gören zorbalar büsbütün hiddete kapılmış, padişaha karşı andiçerek saldırmış, fakat her seferinde kayıp vererek püskürtülmüşlerdi. Sekban askeri birkaç saat önce Istanbul'a getirilse Alemdar'ın kurtarılması mümkün olacaktı. Fakat ertesi gün yapılan sokak savaşlarında dört, beş bini aşmıyan sekbanlar bozulmuş, şehir âsîlerin eline düşmüştü. Bu arada padişah, ağabeyi IV. Mustafa'yı boğdurtmuş ve hanedânın tek erkeği olarak hayatını korumak imkânını elde etmişti.

Sarayda bulunan ve sokak savaşının kaybedildiğini gören Kadı Abdurrahman Paşa ile Deryâ Kaptanı Ramiz Paşa, Moralı Ali Efendi ve denizcilerden İnce Mehmed Bey kendilerini kurtarmak için müsaade almış, saraydan çıkarak Yalı Köşkü'nün kürekli bir gemiye binmiş ve daha emin olan Üsküdar'a gitmek istemişlerdi. Üsküdar kıyıları âsîler tarafından tutulmuştu. Karaya çıkamadılar. Yüz elli kadar adamlarıyle beraber bir çektirmeye aktarma ederek Marmara'ya açıldılar.

Kendilerini tanıyan âsîler, bir brike binerek peşlerine takılmışlardı. Yakalanacaklarını anlayınca Yeşilköy kıyılarına baştan kara etmiş ve sahile çıkarak, izlerini kaybetmeyi başarmışlardı. Istanbul'daki zorbalar, paşaların kaçtıklarına inanmıyor ve teslimleri için sarayı, ulemâyı sıkıştırıyorlardı. Bu sırada peşlerine takılan gemideki âsîlerden biri gelerek durumu anlatmış, bunun üzerine padişahla anlaşmış bulunan yeniçeriler, kaçanların tutuklanması ve katli için bir ferman almışlardı.

ABDURRAHMAN PAŞA'NIN İDAMI

Kaçanlardan Ramiz Paşa ile İnce Mehmed Bey Çatalca'da Selim Giray Hân'ın çiftliğine gittiler. Ali Efendi Istanbul'da bir dostunun evinde gizlendi. Abdurrahman Paşa kıyafetini değiştirerek, birkaç gün Istanbul'da, hattâ Atmeydanı'nda âsîlerin arasında dolaştı. Yeniçerilerin ve sarayın tutumunu yakından izledi. Sonra Anadolu'ya geçerek, memleketi olan Alâiye'ye gitti. Ölü, diri yakalanması hakkındaki padişah fermanı daha önce o tarafa ulaşmıştı.

Abdurrahman Paşa birçok Osmanlı vezirleri tarafından denenmiş, fakat çoğu zaman başarısız olmuş bir çareye baş vurdu. Küçük oğlu Abdullah Paşa, Alâiye ve Beyşehri mutasarrıfı bulunuyordu. Acele ile toplayabildiği iki bin kadar eski askeriyle Alâiye kalesine kapandı. Oysa büsbütün memleketi terkedebilirdi. Yeniçeri ocağının ısrarı üzerine, Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa, Abdurrahman Paşa ve ailesini ele geçirmeye memur edildi. Paşa'nın eski adamlarından olan Mehmed Ağa, on bin kadar askerle Alâiye'yi kuşattı. Beş, altı ay süren bir mücadeleden sonra, yeni Türk ordusunun kurulması için yıllarca çalışmış olan bu yiğit adam ve ailesi ele geçirilmiş, oğulları Müderris Mehmed Bey ve Abdullah Paşa ile birlikte idam edilmişti. Alemdar Mustafa Paşa gibi, Abdurrahman Paşa'nın da hayatına yeniçeri zorbaları kasdetmiş olmakla beraber, ne yazık ki bu mücadelede II. Mahmud da zorbaların ardında yer alıyordu.

Tarihçi Cevdet Paşa, Kadı Abdurrahman Paşa'nın idamı o vakit devlet için büyük bir kayıptı diyor. Gûya Sultan Mahmud, bu olaydan dolayı paşayı öldüren Hacı Mehmed Ağa'ya içerlemişti. Bir süre sonra, Abdurrahman Paşa'nın zaptedilen mal ve eşyasından devlete pek az şey verdiğini bahane ederek onu da suçladılar.

Mehmed Ağa, Teke kalesine kapandı. 29 ay, kara ve denizden kuşatıldıktan sonra nihayet mukavemeti kırıldı ve ele geçirilerek, öldürüldü.

Mesir Macunun Tarihçesi

Yazan: Hasan Özönder

ABDÎ (XVI. yüzyıl) gibi bir şâiri, Vassaf Efendi (1662 - 1755) gibi bir şâir şeyhulislâm'ı ve Gelenbevî İsmail Efendi (XVIII. yüzyıl ortaları) gibi ünlü bir matematikçiyi aziz milletimize kazandıran Manisa'mızın, kendine has âdetlerinden birisi de, «Mesir Macunu» dur.

Macun, tıp tarihinde bazı hastalara tatbik edilen bir tedavi vasıtasıdır. Tarihçesi de oldukça eskidir; ta Sümerler'e kadar dayanır. Mezopotamya'da Nippur şehrindeki İsin mâbedinde, yılda bir gün, altın kaplar içinde mahfuz, her derde deva olduğu söylenilen macunun dağıtıldığını biliyoruz.

Bu kadar derin bir tarihe sahip olan macunun, Manisa'da, «Mesir Macunu» adı ile ihyâsı ise, Kanunî Sultan Süleyman zamanına rastlar. Bu, Kanunî'nin annesi Hafsa Vâlide - sultan adına Manisa'da yaptırdığı hastanenin idare işleriyle görevlendirilen Merkez Muslihiddin Efendi' nin teşebbüsüyle olmuştur (1).

Merkez Efendi, daha önceleri, mürşidi Sünbül Efendi'nin görevlendirmesi üzerine, halkı irşâd etmek için, Denizli'de bulunuyordu. O yıllarda, Kanunî, vefat eden annesi (Ayşe) Hafsa Vâlide - sultan adına Manisa'da bir cami, hânkah, bimarhâne, hamam ve bir de imâret yaptırır. Bu bimarhâne ile, imâretin idaresi için, uygun bir zatın Manisa'ya gönderilmesini, Istanbul'da bulunan Şeyh Sünbül Sinan' dan ister.

Sünbül Efendi de, böyle bir müesseseye en uygun şahıs olarak, tıbbî bilgisi de geniş olan halifesi Merkez Efendi'yi vazifelendirir.

Aldığı yeni vazife üzerine derhal Manisa'ya geçerek, buraya yerleşen Merkez Efendi, irşâd görevinin yanısıra, halkın sağlık ve sosyal işleriyle, şehrin imâr ve is-

---

(1) Merkez Muslihiddin Efendi, Denizli'nin Sarhanlı köyünde H: 868 yılında doğmuş ve (954) de Istanbul'da vefat etmiştir.

Büyük mutasavvıf Sünbül Sinan Efendi'nin güzîde halifelerindendir. Babasının adı: Kılıçoğlu Muslihiddin; büyük babasınınki ise, Haydar'dır. Asıl adı Mûsa olup, «Merkez Efendi» namiyle meşhurdur. Bu lakabını, efendisi Sünbül Efendi'nin bir meclisinde almıştır. Bir gün, mürşidinin meclisinde otururlarken, Sünbül Efendi'nin ilim ve irfandaki yüceliğine hayran kalan bir büyük zat, Musa Efendi'ye dönerek, böyle ulu bir zatın mürîdi olmasını takdir mahiyetinde: «Ne mutlu size; siz merkezinizi bulmuşsunuz!» diyerek, onu tebrik eder. Musa Efendi, işte o günden sonra, «Merkez Efendi» diye adlandırılmıştır.

kânıyle de meşgul olmaya başlar.

Sipylos dağı yamacında ve tahminen 6 kilometrelik bir sur ile çevrili olan Manisa'nın, Osmanlılar zamanında, daha aşağıya, ovaya doğru kaydırılması planlanır. Bu plan gerçekleşecek olursa şehir, her bakımdan daha geniş ve daha iyi imkânlara kavuşmuş olacaktır. Bu düşünce ile, halkın her zaman girip çıktığı, içtimaî ve iktisadî müesseseler daha çok ovaya doğru kurulmaya başlanır.

Bu imar ve iskân planının tatbikine hız vermek ve bu konuda halka kolaylıklar sağlamak için Merkez Efendi, idaresi altında bulunan imâretten bir hayli yiyecek, giyecek ve içecek dağıtarak, muhtaçların ihtiyaçlarını giderir. Buna paralel olarak ayrıca, aldığı tedbir ve hazırladığı imkânlarla, halkın ovaya doğru inerek, buralara yerleşmesine de yardımcı olur.

Manisa bugün, yaslandığı eteklerden, ovaya doğru yemyeşil bir yelpaze gibi açılıp serpilmesini, Merkez Efendi'ye de borçludur.

Merkez Efendi, şehrin ticarî ve turistik konularına da eğilerek, bazı teşebbüslere girişmiştir. Bu çalışmalarının neticesi olarak, Manisalılar'ın, komşu şehirlilerle yakın bir bağ kurabilmeleri için, «Mesir Macunu» nu terkib ederek, buna hem tıbbî, hem ticarî, hem sosyal, hem de turistik bir yön ve değer kazandırmıştır.

Bu macunun, türlü dertlere devâ olduğunu ilân ile, her yıl nevrûz gününde herkese dağıtarak, yurdun çeşitli yerlerinden binlerce insanın Manisa'ya koşmasını sağlamıştır.

Mesir Macunu, 41 çeşit baharattan meydana gelmiştir. Bunlar: Karanfil, yenibahar, kalenga, zencefil, karabiber, kırımtartar, kişniş, havlican, kebabiye, hindistan cevizi, anason, hiyarî, şembih, sakız, zâferan, tarçın, hudulkahr, çöpçiti, hardal, mursafî, esmarî, iksir, çivit, meyanbalı, kalem-i bârid, tiryak, sarıhalil, raziyâne, kimyon, zerdevaç, tarçınçiçeği, çörekotu, dâr'ül - fulful, ravent, limontuzu, Hindistançiçeği, kakule, sinameki, vanilya, portakal kabuğu, topalak köküdür.

Böyle bir terkibe sahip olan «Mesir Ma-

Mesir macununun atılışı.

cunu», şifa verici özelliğinin yanısıra, dimağı dinlendirici, sinirleri gevşetip, yorgunluğu giderici, kan dolaşımını düzenleyici, hazmı kolaylaştırıcı, iştah açıcı ve hormonları kuvvetlendirici bir tesiri de hâizdir.

MESİR'İN DAĞITILIŞI

Mesir'i kutlamak için Manisa'da Nevruz'dan günlerce önce hazırlıklara girişilir. Macun için lâzım olan baharatı, eskiden, Sultan Camii mütevellisi alırmış. Bunları, bimarhâneye getirir, orada delilere dövdürürlermiş. Halk, onların tokmakları altında meydana gelen macunda ayrı bir şifanın olduğuna inandığı için, bunu tercih ederlermiş.

Dövülen baharat, Sultan imâretine yollanır, orada kurulmuş kazanlarda kaynatılarak macun haline getirildikten sonra, tekrar bimarhâneye taşınırmış. Burada, dışarıya bakan bir odaya konan macunun kâğıtlara sarılması işi de halk arasında sevap sayıldığından, hayırsever gönüllü delikanlılar, bu odaya girerek, macunları kâğıtlara sarmaya başlarlarmış. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak onlara bir hak tanır, macundan istedikleri kadar yemekte serbest bırakırlarmış. Ancak diğer taraftan da, pek fazla yememeleri ve israf etmemeleri için, içeridekilere bir damla bile su vermezlermiş...

Bu kâğıtlama işinden sonra, saatlerden beri dışarıda bekleyen halka, öğle namazından sonra, hiç bir bedel karşılığı olmadan dağıtırlarmış.

Mesir Macunu, kısa bir zamanda pek meşhur olarak, son derece rağbet görür. İstek o kadar artar ki, herkese yetiştirmek, her isteyene vermek mümkün olmaz. O zaman, bir hal çaresi olarak, macunun, vazifeliler tarafından Sultan Camii kubbesinden avludaki halka saçmak suretiyle dağıtılması yoluna gidilir.

Asıl şifanın, kubbeden saçılan ve kapmak suretiyle elde edilen macun vasıtasıyle temin edileceğine inanıldığı için, herkes o gün caminin etrafında toplanarak, saçılan macunları büyük bir coşkunluk içerisinde kapışırlar.

Rivayete göre, Mesir Macunu'nu yiyen gelinlik çağındaki kızların o yıl içerisinde evleneceklerine ve ayrıca, macunu kaparak yiyenlerin, bütün yıl boyunca, yılan, çıyan, akrep gibi hayvanların zehirlerine karşı aşılandıklarına inanılmaktadır.

Bu sebeple, macun kapmayı başarabilenler, sevinç içerisinde koşarlarken, alamıyanlar da, zehirli bir hayvanın sokmasına karşı hazırlıksızlığın verdiği korku ve heyecanla üzülürlermiş. Bu yüzden o devirlerde bir miktar macunun bir merkep fiyatına satılmış olduğu rivayet edilir.

Macunu kapanlar, birazını da eş ve dostlarına, yılın en kıymetli hediyesi olarak gönderirlermiş. Fazla miktarda macun kapan açıkgözler, çarşı - pazarda: «Ballı baba! Ballı bahar! Yılan, çiyan, akrep sokmaz!» diye bağıra bağıra Mesir Macunu satarak, epeyce dünyalık kazanırlarmış.

Manisa'da, Mesir gününün yaklaşması, daha birkaç hafta evvelinden belli olur. Bütün şehirde, o günlere has bir hareket, bir hazırlık, bir faaliyet göze çarpar. Evlerde, ellerine kına yakmış genç kızlar, an'anevî şekilde:

«Hâfız kınalarıma baksana ya!
Baksan da macunu atsana ya!»

Diye mâniler söylerler aralarında.

Saçılan macundan elde edemezlerse:

«Kınalarıma bakmaz ki!
Baksa da atmaz ki!»

şeklinde üzüntülerini belirtirlermiş.

Bu tarihî gün münasebetiyle, şehrin çeşitli yerlerinde birçok sergiler, panayırlar açılır, konferanslar tertip edilir. Ve böylece Manisa, tarih' günlerini bir kere daha yaşar.

Mesir Macunu'nun teşkili konusundaki zayıf bir rivayet de şöyledir: Kanunî'nin annesi Hafsa Vâlide - sultan bir gün hastalanmış. Her geçen gün ve gece ile artan rahatsızlığın giderilmesine, zamanın meşhur tabibleri bir çare bulamazlar. Son olarak, Merkez Efendi'ye de müracaat ederler. Merkez Efendi de, tıbbî bilgisine dayanarak, Mesir Macunu'nu hazırlayıp, sunar. Macunu yiyen Hafsa Vâlide - sultan, kısa bir zamanda iyileşir. Bunun üzerine, bol miktarda yapılarak, halka da dağıtılması irâde olunur.

Ve, bu âdet böylece günümüze kadar gelir.

Bu an'anevî gün, şimdi, Vakıflar'ca yürütülmektedir. Ayrılan para, gerekli şeylere harcanması için, «Mesir Komitesi» ne verilir. «Manisa'yı Güzelleştirme ve Mesiri Yaşatma Derneği», hummalı bir faaliyete girişerek, bu tarihî günü en iyi şekilde kutlamak için hazırlıklara başlar. Gece, gündüz çalışarak, o yılki Mesir Macunu Günü'nün programını çizer ve böylece gerek Manisalılar'a ve gerekse misafirlere, unutamıyacakları bir hafta geçirtir.

Önceleri, martın dokuzunda, yani Nevruz günü kutlanan Mesir, müsait havalara tesadüf etmediği için, son yıllarda yerinde bir kararla, nisan ayının son haftasına alınmıştır.

Istanbul'un Fethinin 517. Yıldönümü Münasebetiyle

Fâtih'in Hocaları

Yazan: Ord. Prof. Dr. Franz Babinger
Çeviren: M. Şevki Yazman

FÂTİH Sultan Mehmed, softalardan hoşlanmazdı. Genç padişah bunu ilk zamanlarda yalnız itimat ettiği muhitlerde söyler, hakikî ilim ve adaletin derin bilgilere dayanacağını, Ebû Hanîfe gibi âlimlerin bu yolda esaslı neticeler elde ettiklerini ve edebileceklerini, yoksa ilme ve bilgiye dayanmayan uydurma sofuluğun İslâm cemiyetine asla bir şey getiremiyeceğini söylerdi.

O zaman Osmanlı topluluğunda bu temayı asıl müdafaa eden, bir zamanlar Fâtih'in hocalığını da yapmış olan Hocazâde Mustafa idi. O zamanın usulüne göre, dinî ve adlî kaynaklara esas teşkil eden Kur'ân okunur ve tefsir edilir, verilmiş ictihadlara göre milletin hayatına tatbik olunurdu. Çok defa padişahın da hazır bulunduğu bu okuma ve ictihad zamanlarında bazı hoş ve aksi vak'a ve görüşlerin de meydana çıktığı olurdu.

O zamanın en namlı âlim ve hocalarından birisi de Molla Mehmed Gûrânî idi. Aslen Kürd olan Molla Mehmed, Mısır'a gitmiş, Kahire'de Kur'ân tefsiri ve adalet ilimleri dersi almış, sonra, Osmanlı memleketine döndüğü vakit, Bursa'da zamanın padişahı II. Murad tarafından müderris tayin edilmiş, en nihayet Manisa'da bulunan Şehzâde Mehmed Çelebî'nin (yani Fâtih'in) hocalığına tayin olunmuştu. Fâtih, oldukça kuvvetli Arapça'sını Molla Gûrânî'den öğrenmiştir.

Fâtih, Osmanlı tahtına oturur oturmaz onu, hemen vezir yapmak istemiştir. Molla Gûrânî bu teklifi kabul etmemiş, «vezirin işi başka, benimki başkadır» diyerek, her mesleğe erbabının getirilmesi icab ettiğini hatırlatmış, bu fikri genç padişah doğru bulmuş, onu kazasker tayin ederek, adalet işlerinin tanzimine memur etmiştir. Bir müddet sonra da en büyük medreselerin bulunduğu Bursa'ya göndermiştir.

Gûrânî burada çalışırken, dikkate değer bir vak'a olmuş, padişahın gönderdiği bir haberci yolda dine ve şerîata uymayan bazı hareketler yaptığı için Molla tarafından falakaya yatırılarak dövülmüş ve bu yüzden padişahla arasının açılacağını düşünerek Mısır'a kaçmıştır. Fakat Fâtih, mektup göndermiş: «Seninle benim aramdaki münasebet, bir baba ile oğul arasındakinin aynıdır» diyerek geriye gelmesini rica etmiş ve o da dönmüştü.

Gûrânî bir müddet daha Bursa'da çalıştıktan sonra Istanbul'da bir müftülüğe getirildi. Gûrânî yanında bir hayli köle

ve cariye bulundurur, tasasız bir hayat sürer ve devamlı eserler yazardı. Bu arada yanındaki bir sürü talebeye de dersler verirdi. Gûrânî, Fâtih'den sonra ve II. Bâyezid zamanında öldü. Öleceğini anlayınca, vezir Davud Paşa'yı yanına çağırttı ve:

— Padişaha söyle, benim cenazeme muhakkak gelsin, namazımda bulunsun ve borçlarımı da kendi hazinesinden ödesin, dedi.

Bâyezid dediğini yaptı ve borç olarak da 180 000 gümüş akça ödedi. Halkın gösterdiği alâka ve merasim, bir âlimden ziyade, bir kudretli devlet adamına yaraşır şekilde idi.

Fâtih'in şehzâdeliğinde kendisine hocalık yapmış hoca Hayreddin, Molla Mehmed Kâtib-zâde gibi daha birçok ilim adamları vardı. Fakat bunların padişah üzerindeki tesirleri, ötekilere benzemezdi.

Gûrânî'nin yanında, Fâtih'in en çok itibar ettiği âlim, Hoca-zâde ve Molla Husrev'di. Husrev, Anadolu'da doğmuş ve Türkmenler'in Varsak kabilesine mensup bir beyin oğluydu. Çok zeki ve bilgili bir zattı. Evinde bir gün padişah ve yanındakilere büyük bir ziyafet verirken, âdeti üzre kendi de hizmetçilerin başında çalışırken, Gûrânî karşısına dikilip sorar:

— Burada benim yerim neresidir?

Molla Husrev:

— Vallahi seni ev sahiplerinden saydığım için ayrı bir yer düşünmedim, nereye istersen oturabilirsin, diye cevap verir. Bunu duyan Fâtih, cevaptan çok hoşlanır ve sofrada, Gûrânî'yi sağına ve Molla Husrev'i soluna oturtur.

Fâtih, vakit buldukça, sevdiği şâirleri ve âlimleri etrafında toplar, yanındakileri edebî ve ilmî münakaşalara sürüklerdi. Bu münakaşalar bazen günlerce devam eder, Fâtih, yorulmadan onları dinlerdi. Bu toplantı ve münakaşalar sırasında hoş olmayan vak'alar da geçerdi. Bir defasında Hoca-zâde ile Molla Zeyrek adındaki zat tutuşmuşlardı. Molla Husrev de hakem olarak seçilmişti. Molla Zeyrek, âdeti üzre işi alaya alınca, Fâtih kızdı ve onu kovar gibi bir vaziyet takınınca, Molla Zeyrek, meclisi terk etti, hattâ Istanbul'da da durmayarak Bursa'ya gitti, zengin bir tacir dostunun himayesine sığındı.

Fâtih Camii.

Istanbul'un Fethinin 517. Yıldönümü Münasebetiyle

Fâtih'in Hocaları

Yazan: Ord. Prof. Dr. Franz Babinger
Çeviren: M. Şevki Yazman

FÂTİH Sultan Mehmed, softalardan hoşlanmazdı. Genç padişah bunu ilk zamanlarda yalnız itimat ettiği muhitlerde söyler, hakikî ilim ve adaletin derin bilgilere dayanacağını, Ebû Hanîfe gibi âlimlerin bu yolda esaslı neticeler elde ettiklerini ve edebileceklerini, yoksa ilme ve bilgiye dayanmayan uydurma sofuluğun İslâm cemiyetine asla bir şey getiremiyeceğini söylerdi.

O zaman Osmanlı topluluğunda bu temayı asıl müdafaa eden, bir zamanlar Fâtih'in hocalığını da yapmış olan Hocazâde Mustafa idi. O zamanın usulüne göre, dinî ve adlî kaynaklara esas teşkil eden Kur'ân okunur ve tefsir edilir, verilmiş ictihadlara göre milletin hayatına tatbik olunurdu. Çok defa padişahın da hazır bulunduğu bu okuma ve ictihad zamanlarında bazı hoş ve aksi vak'a ve görüşlerin de meydana çıktığı olurdu.

O zamanın en namlı âlim ve hocalarından birisi de Molla Mehmed Gûrânî idi. Aslen Kürd olan Molla Mehmed, Mısır'a gitmiş, Kahire'de Kur'ân tefsiri ve adalet ilimleri dersi almış, sonra, Osmanlı memleketine döndüğü vakit, Bursa'da zamanın padişahı II. Murad tarafından müderris tayin edilmiş, en nihayet Manisa'da bulunan Şehzâde Mehmed Çelebî'nin (yani Fâtih'in) hocalığına tayin olunmuştu. Fâtih, oldukça kuvvetli Arapça'sını Molla Gûrânî'den öğrenmiştir.

Fâtih, Osmanlı tahtına oturur oturmaz onu, hemen vezir yapmak istemiştir. Molla Gûrânî bu teklifi kabul etmemiş, «vezirin işi başka, benimki başkadır» diyerek, her mesleğe erbabının getirilmesi icab ettiğini hatırlatmış, bu fikri genç padişah doğru bulmuş, onu kazasker tayin ederek, adalet işlerinin tanzimine memur etmiştir. Bir müddet sonra da en büyük medreselerin bulunduğu Bursa'ya göndermiştir.

Gûrânî burada çalışırken, dikkate değer bir vak'a olmuş, padişahın gönderdiği bir haberci yolda dine ve şerîata uymayan bazı hareketler yaptığı için Molla tarafından falakaya yatırılarak dövülmüş ve bu yüzden padişahla arasının açılacağını düşünerek Mısır'a kaçmıştır. Fakat Fâtih, mektup göndermiş: «Seninle benim aramdaki münasebet, bir baba ile oğul arasındakinin aynıdır» diyerek geriye gelmesini rica etmiş ve o da dönmüştü.

Gûrânî bir müddet daha Bursa'da çalıştıktan sonra Istanbul'da bir müftülüğe getirildi. Gûrânî yanında bir hayli köle

Fâtih Sultan Mehmed'in bir minyatürü.

Bilahare Fâtih kendisini affedip Istanbul'a çağırınca: «Benim sultanım burada bir tüccardır, gelmem» diyerek, ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Halbuki Istanbul'da kendi adına yapılan cami hâlâ durur.

Molla Husrev bu bilginler arasında geriye Arapça eser bırakan büyük bir âlimdir. Taftazânî'nin kitabına yazdığı ilâve ve tefsirlerle meşhur olmuştur.

KADI HIDIR BEY

Molla Husrev ile mukayese edilebilecek bir de Hıdır Bey vardı. O da Anadolu'dan, Sivrihisar kasabasındandı. Meşhur Molla Yegân, yanında talebe olarak yetişmiş, sonra kabiliyet ve zekâsıyle onun dâmâdı olmuş, Bursa'ya gelmiş, eserler yazmış, müderris olmuştu. Zekâsı ve bilgisi dolayısıyle ona «ayaklı kütüphane» derlerdi. Uzun zaman kadılık ettiği «Kadıköy» adının dahi ona atfen verildiği söylenir. Fâtih'in bir merakı da, İran'dan âlimler getirmekti. Büyük paralar teklifine rağmen gelen pek olmadı. Babası Sultan Murad zamanında gelmiş olan Alâeddin Tûsî, Müftü Fahreddin dahi sonradan memleketlerine döndüler. Yalnız Alâeddin Ali Kuşçu kaldı. Kuşçu, hendese ve astronomi ile uğraşan ve hattâ bir de rasathane yeri yaptıran bir bilgindir. Bir ara Akkoyunlu Uzun Hasan'ın da yanına giden ve onun sefiri olarak Istanbul'a gelen Ali Kuşçu, Fâtih Akkoyunlular'ın üzerine yürüdüğü zaman Istanbul'daydı. Yıldızlara bakarak, Fâtih'in muzaffer olacağını söyledi, bu hususta yazdığı 194 sayfalık «El - Fethiyye» kitabı, 2.733 No. ile Ayasofya Kütüphanesi'ndedir.

Ali Kuşçu, Fâtih zamanının matematik, astronomi üzerine yazı yazmış biricik bilginidir. Fâtih de astronomiye çok meraklıydı.

Davudpaşa Sarayı

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

BAZI metinlerde Davudpaşa Kasrı diye de anılan saray, Istanbul'un şehir sınırı dışında hem mimârî hem de hâtıraları mühim ve meşhur bir binadır: Topkapı Sarayı dışında eski Edirne yolu üzerinde kendi adına nisbetle Davudpaşa Sahrâsı diye anılagelmiş mevkide, Çırpıcı ve Haznedar dereleri arasındaki tepenin doğu yamacı üzerinde, bir yandan Istanbul surlarına, diğer yandan Bakırköy'e doğru uzanan geniş bir sahrâya hâkim bir noktadır. Bu sarayın temelini atan, saraya ve kurulduğu sahrâya adını veren II. Bâyezid'e 1482 ile 1487 arasında on beş, yirmi yıl sadrâzamlık yapmış Davud Paşa'dır.

DAVUDPAŞA SAHRÂSI

Topkapı dışında, halen Davudpaşa kışlası ile Davudpaşa sarayının azametli bir kalıntısının bulunduğu eski kırlığın XV. asırdan beri taşıyageldiği isim, zamanımızda birtakım büyüklü küçüklü sanayi müesseseleri ile doludur. Bu sahrâ XV. asır başlarında ok atma talimlerinde kullanılmıştır.

1922'de Tâhirü'l - Mevlevî çıkardığı «Mahfil» isimli mecmuada okçuluktan bahseden bir makalesinde söz gelimi ile şunları yazıyor:

«... Davudpaşa'da birbirinden sekiz, on arşın uzakta dikili iki taş gösterdiler, birinin menzil, diğerinin ayak taşı olduğunu haber vermekle beraber, okun atıldığı yerdeki nişana ayaktaşı, okun düştüğü yerdeki nişana da menzil taşı denildiğini söylediler; taşların yanına gittim. Zamanın tahribi ile silinmiş, bozulmuş kitâbelerini okumaya çabaladım. Okuyabildiğim kadarını yazıyorum; Birinci taşın kitâbesi:

Hazret-î Sultan Mehemmed Hân
Pâdişâh-î dîn ü zıll-î Müsteân
Şâh-ı âlem server-î sâhib-kırân
Fâtih-î Eğrî vü Tâbûr-î metîn
Bû fezây-î dil-küşâyî seyridüp
Devlet û şânıyla ol şâh-î cihân
Kâvs burcun gün gibî menzil kılub
Kabzasînâ aldı bir zerrin hemân
Tîr-i mahsûdû o dem pertâb idüp
Şaşt-ı pâkindê o tîr-î cansitân
.....
Yümn-i ikbâliyle hoş târîhidir
«Menzil-î şâhî bu sultânî nişân»
1012 (M. 1603)

İkinci taşın kitâbesinden yalnız şu tarih beytini okuyalım:

Hâfızâ dikildi çün âyak taşî târîhdir.
«Menzilînê kondu Sultân Ahmed'in
âyak taşı»
1015 (M. 1606 - 1607)

«Demek ki iki padişah buraya gelmiş

ve buna ok atmış.»

Pek kıymetli bir şâir ve edebiyat tarihi bilgini olan merhum Tâhir Olgun, bu son cümlesi ile Davudpaşa sahrâsı ve bu sahrâsaray hakkında bir bilgisi olmadığını gösteriyor; nitekim aynı makalesinde Davudpaşa sarayının azametli kalıntısı için de: «... kubbesinin kurşunları sıyrılmış, ve galiba birkaç sene evvelıne kadar cephanelik olmak üzere kullanılmış heybetli bir bina...» diyor.

Mevcudiyetlerini muhterem üstadın bu yazısından öğrendiğimiz bu iki nişan taşının âkıbetinde haberdar değiliz.

Geçen asır başlarında da III. Sultan Selim'in enderûnlu zülüflü ağalara Davudpaşa sahrâsında oynattığı büyük bir atlı cirit oyunu, mâbeyincisi Nâşid İbrahim Bey tarafından uzun bir manzûme ile tesbit edilmiştir.

Davudpaşa sahrâsı Istanbul halkı için de asırlar boyunca bir mesele olmuştu. Geçen asırda aynı mevkide yapılmış olan bir kışla da «Davudpaşa Kışlası» adıyle anılagelir. Eski Edirne yoluna göre kışla, azıcık geride kalır ve sarayın bulunduğu yamacın etrafa daha hâkim bir yerindedir.

Istanbul'un fethinden sonra açılan Avrupa (Batı) seferlerinde, Türk ordusu, devlet merkezi olan Istanbul'dan yalnız kapıkulu asker ocaklarından, sefere memur kıt'alardan mürekkep olarak sefer yoluna çıkardı. İlk hareket günü, ilk konak yeri olarak Davudpaşa Sahrâsı'nda durur, burada son teftişler, yoklamalar yapılır, asıl seferî yürüyüş buradan başlardı. Sefere davet edilmiş eyâlet askerleri (yerli kulu askeri, timarlı sipâhiler), «beylerbeyi», «sancakbeyi» unvanlarını taşıyan kumandanları ile, bundan sonraki konak yerlerinde takım takım gelerek orduya katılırlardı. Eğer bizzat sefere gidemiyeceklerse, padişahların, orduyu Davudpaşa sahrâsından uğurlaması ve sefer dönüşü de orduyu kezâ Davudpaşa sahrâsında karşılaması bir an'ane olmuştu. İşte Sultan Bâyezid'in vezîr-i âzamlarından Davud Paşa bu sarayı, padişahlara mahsus olarak bu an'anenin doğurduğu bir ihtiyaç karşısında inşa ettirmişti; 1497'den evvel yapılmış olan ilk Davudpaşa sarayının mimarı bilinmiyor. Bu ilk sarayın zamanımızda bir harabe izi dahi intikal etmemiştir.

MUHTEŞEM DEVİR

Türk ordusunun sefere çıkışında ve sefer dönüşünde devlet an'anesi haline gelen uğurlama ve karşılama törenlerinde yer almış bu sarayın, Avrupa seferlerinin en parlak, haşmetli devri olan XVI. asırda ve bilhassa Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Davud Paşa'dan kalma bina ile yetinilmeyeceği muhakkaktır. Davudpaşa sarayının Kanunî devrinde yıktırılarak, tarih kaynaklarımızda artık «Davudpaşa Bahçesi» denilmeye başlanmış olan yerinde yeni bir saray inşa edilmiştir. İstanbul'un surları dışındaki mesirelerinden bahsederken, saray veya kasır diye bir bina adı kaydetmeden: «Davudpaşa Bahçesi, Sultan Süleyman'ın binası ve Mimar Sinan'ın eseridir» diyor. Fakat «Tezkiret-ül-Bünyân» da, Mimar Sinan yapısı 33 saray arasında Davudpaşa sarayının adı yoktur; halbuki aynı eserde yine padişahlara mahsus iki yapı: «İskender Bahçesi Sarayı (Florya'da) tecdîden binâ olundu; Halkalı sarayı tecdîden binâ olundu» diye kaydedilmişlerdir.

Kesin olarak bilinen, Davudpaşa sarayını ikinci defa olarak yeniden yaptıran I. Sultan Ahmed, sarayı yapan da Sultanahmed Camii'nin mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa'dır.

XVI. asırdan kalma Sancak köşkünün ancak duvarları bulunmaktadır. Padişahların yanlarındaki kalabalık birliklerde birkaç günlük ikametleri için yapılmış olan Davudpaşa sarayı, XVII. asır ortasında kırk yıl padişahlık yapmış (padişahlığı 1648 - 1687) çılgın bir av meraklısı IV. Sultan Mehmed tarafından Istanbul'a tercih edilmiş bir ikametgâh olarak kullanılmış ve saray en parlak yıllarını o devirde yaşamıştır; padişahın cemaatle namaz kılması için sarayda bir mescid yapılmış, bir müddet sonra da cuma namazı kılınabilmesi için bir minare inşa edilip, bir de minber konularak mescid camiye tahvil edilmiştir.

Bu padişahın Davudpaşa sarayına ilk gidişi Hicrî 1066 yılı safer ayının üçüncü perşembe günüdür (2 aralık 1655); Sultan Mehmed 13 yaşında idi, sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa, Erdel seferine çıkarken çocuk padişahı o sırada ihtilâlciler şehri hâline gelmiş olan Istanbul'da bırakmayı tehlikeli görmüş, Edirne'ye götürmüştü. Köprülü seferde iken Anadolu Abazası Hasan'ın etrafında toplanmış valilerle, sancak beylerinin büyük isyanı çıktı; padişah tarafından merkeze çağırılan sadrâzam Edirne'ye dönünce oradan Sultan Mehmed'i de alarak Istanbul'a geldi ve hemen âsî paşaların tenkili için Anadolu yakasına geçti; devrin müverrihlerinden Fındıklılı Silâhdâr Mehmed Ağa şöylece anlatıyor:

«... Orduy-ı hümâyûn Davudpaşa menziline /geldi, padişah oradaki saraya indi;

görülen lüzum üzerine Istanbul şehri içine girmedi. İki gün sonra ordu, Davudpaşa'dan Kâğıthane sahrâsına geçti, padişah da Davudpaşa sarayından, Kâğıthane sahrâsında kurulan otağına çıktı, kapıkulu askerinin ulûfesi verilecekti. Paranın noksansız tedarikine kadar Kâğıthane'de kalmak icap etti. Mevsim kış, durmadan yağmur yağıyor, yağmur kara çeviriyordu. Çok sıkıntı çekildi. Nihayet para geldi, ulûfe, sabahı bile beklemeden, gece meşaleler altında dağıtıldıktan sonra, seferin 14'üncü pazar günü padişah, sadrâzam, ordu, bütün vüzerâ ve umerâ gemilerle, yine Istanbul içine uğramadan, Üsküdar yakasına geçtiler...»

Köprülü Mehmed Paşa gibi diktatör bir sadrâzamın Istanbul'dan çekinmesi, çocuk padişahın üzerinde devlet merkezine karşı bir korku uyandırmış, saltanatının sonuna kadar Edirne'yi Istanbul'a tercih etmiş, ancak yazları geldiği Istanbul'da şehir içindeki Topkapı Sarayı'ndan ziyade Üsküdar sarayında, Boğaziçi kasırlarında ve bilhassa Davudpaşa sarayında oturmuştur.

Aşağıdaki satırları yine Silâhdâr tarihinin Hicrî 1088 (Milâdî 1677) vekayii arasından naklediyoruz: «... Padişah hazretleri Üsküdar sarayından Istavroz Bahçesi'ne, oradan Kandilli Bahçesi'ne (bu bahçelerdeki kasırlara), oradan da Karaağaç yalısına (Haliç'te mezbahanın olduğu yer) göç etti. Güz eyyâmı olduğundan, âdeti veçhile avlara çıkmak için o yalıdan da Davudpaşa sarayına nakletti...»

AVCI SULTAN MEHMED DEVRİ

1683'te Viyana'nın ikinci muhasarasının mağlûbiyetle sona ermesi ve korkunç bir bozgun devrinin başlaması, av hastası IV.

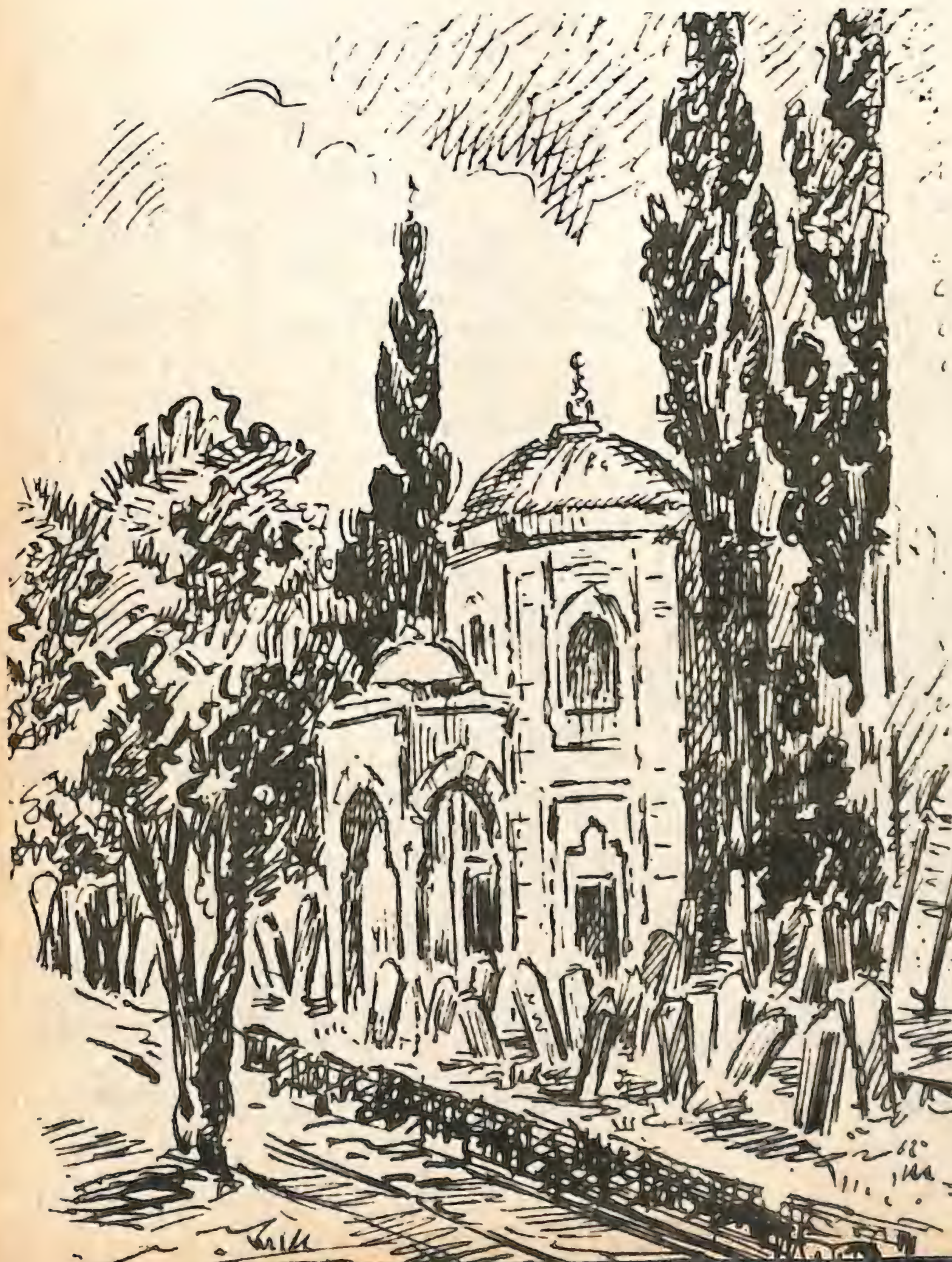

Davudpaşa Sarayı'nı yaptıran Davud Paşa'nın Haseki ile Hekimoğlu Ali Paşa camileri arasındaki türbesi.

Resim: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Sultan Mehmed'i hükümdarlık vazifesinin başına döndüremedi, çok ağır masraflarla yapılan avlarına devam etti, hem halkın, hem askerin nefretine hedef oldu. Bilhassa Istanbul halkı, hükümeti ve orduyu nâehillerin eline bırakan ve yalnız kendi eğlencesini düşünen padişahı bozgun felâketinin en büyük sorumlusu bildi. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, Hicrî 1097 (Milâdî 1686) vak'aları arasında şöylece anlatıyor:

«... Bozgun devam ediyordu, nihayet Budin de düşman eline geçti. Istanbul'da camilerde, vâizler, avlarda dolaşmaktan başını alamayan padişahı ağır şekilde ittiham ediyordu. Sultan Mehmed, Istanbul'da idi, fakat Davudpaşa sarayında oturuyordu. Şeyhulislâm Ankaravî Mehmed Efendi:

«— Lutfet padişahım!... Birkaç gün şikârdan el çek, ya sarây-ı hümâyûnuna veya yalılardan birine teşrif buyur, şu dedikodu basılsın da sonra yine zevkinde ol... Siz avdan vazgeçmeyip burada oturdukça, ağızlar kapanmaz, ortaya bir yaramaz çıkarsa, halkın kalbi bize çok kırıktır, onun peşine takılır, fitnenin def'i mümkün olmaz!... dedi.

«Padişah da:

«— Avdan vazgeçtim... inşaallah birkaç güne kadar buradan Tersâne sarayına geçerim... dedi ve birkaç gün sonra Davudpaşa sarayından, Tersâne sarayına göç etti...»

Birkaç ay sonra da cephede başlayan bir askerî ihtilâl sonunda IV. Sultan Mehmed tahttan indirildi. Davudpaşa sarayına bir şeamet çöktü. Zaferler devri kapanmıştı. Ordunun tantanalı merasimle uğurlanması, zafer neşesiyle karşılanması tarihî bir hâtıra oldu. Davudpaşa sarayı harabîye terkedildi. Fakat bina, müştemilâtı ile Türk yapı sanatının çok güzel eserlerinden biriydi; çökmesine de gönüller razı olmadığı için orada yapılan tamirle ayakta tutuldu:

«... Davudpaşa kasrı çok harap bir halde iken bu yıl tâmir edildi...» (Vâsıf Tarihi, H. 1175 = M. 1761 - 1762 vekaayii).

«... Eski seferlerde hâtıraları çok büyük olan Okmeydanı tekkesiyle, Davudpaşa sarayı pek harap bir halde idiler. III. Sultan Selim, orduda ıslahat yaparken ve yeni harp silâhları ile uğraşırken, teberrüken bu iki kadîm binanın tamirini de irade buyurdu ve tekke ile saray kısa zamanda tamir olundular...» (Cevdet Tarihi, H. 1203 = Milâdî 1781 vekaayii).

«... Dersaadet civarında Davudpaşa sarayı ile ittisalindeki camii şerîfin imar ve inşâları ve Davudpaşa kışlasına dair bazı binaların tanzimi lâzım geldiğinden, saray-ı atîk, kâgir ve ahşap daireleri ile hariciyesindeki ebniyenin tamiri, tâmir ve tecdidi ve çeşmelerin yollarıyle, iki ahır inşası hususlarının 8.000 bu kadar kuruşa mal olacağı anlaşıldığından taraf-ı şâhâneye (II. Sultan Mahmud'a) arzolundu. Padişah, bu kadar para ile bu işlerin yapılamıyacağını söyleyerek tâmir için yeni bir keşif yaptırmasını defterdara irâde buyurdu...» (Lutfî Tarihi, H. 1243 = M. 1827 - 1828 vekaayii).

III. Sultan Selim, Davudpaşa sarayını tâmir ettirdikten sonra bir gün buraya kalabalık bir maiyetle gelerek, enderûnlu ağalara büyük bir atlı cirit oyunu oynatmıştı; bu vesile ile yakın bendelerinden mâbeynci Nâşid İbrahim Bey 66 beyitlik bir kasîde yazmıştır ki, iki beytini alıyoruz:

Temâşây-î gürûh-î bendegânî seyr içün
bir gün
Biniş emreyledî şâh-î cihan Dâvûdpâşâ'ya

Kudûmiyle o deşt-î dil-küşâ cennet-
nümûn oldu
Oturdû şevket-û ikbâl ilê kasr-î ferahzâya

29 ve 37 yıl ara ile bu üç tamir kaydından anlaşılıyor ki, Davudpaşa sarayının 1762 ve 1791'de gördüğü tamirler pek sathî olmuştur.

1828'de düşünülen tamirin tahakkuk edip etmediğine dair bir kayda rastlanmadı; fakat 1848'de Sultan Abdülmecid'in Veliefendi sahasında bir askerî manevrayı bu saraydan takip etmiş olması o tamirin yapıldığını gösterir.

SON KARŞILAMA

Eski an'aneye göre Davudpaşa sarayında orduy-ı hümâyûnu karşılayan son padişah IV. Sultan Mustafa olmuştur, fakat bu karşılama tamamen siyasî endişelerle yapılmıştı. Ordu seferde iken Yukarı Boğaz kalelerindeki Lâz yamakların ayaklanması ile başlayan ve tarihimizde «Vak'a-i Selimiye» ve «Kabakçı Mustafa Vak'ası» isimleriyle anılan ihtilâlde III. Sultan Selim tahtdan indirilmiş, yerine IV. Sultan Mustafa geçmiş, o sırada Rusya ile de mütareke imzalanmış, orduda bulunan Sultan Selim taraftarları Rusçuk Âyânı Alemdar Mustafa Paşa'nın etrafında toplanmışlar ve Alemdar'ın milislerinin silâh kuvvetiyle Sultan Selim'in tekrar tahta çıkarılmasına karar vermişlerdi.

Bunun için de ordunun Istanbul'a dönmesi, Alemdar Paşa ile sair Rumeli Âyânının da askerleri ile beraber orduya katılarak Istanbul'a gitmesi lâzımdı. Sadrâ-

zam ve Serdâr Çelebî Mustafa Paşa, mütarekeden istifade ederek Istanbul'a gidilmesi için iknâ edildi ve devlet merkezinde ciddî bir endişe uyandıran bu gelişe, Alemdar Paşa ile sâir Rumeli âyânının yeni padişaha arz-ı ubûdiyeti süsü verildi.

1808 yılında IV. Mustafa işte böyle bir siyasî endişe ile Davudpaşa sarayında orduyu istikbale çıkmıştı. Rusçuk yârânından Râmiz Efendi, Alemdar Paşa'ya Sultan Mustafa'nın Davudpaşa'da tevkif edilerek, işi kestirme yoldan bitirmesi teklif edilmiş, fakat Alemdar Mustafa Paşa: «Böyle kahbelikle iş görmek mertliğe yakışmaz!...» diye teklifi reddetmişti. O gün padişah ve bendegânı o kadar telâşlı idiler ki, vak'anüvisin tarifi ile: «Dırıltı kabilinden yeniçerilerin karşısında Alemdar on bin kişi kadar olan muntazam ve fedakâr askerini görüp dehşet içinde kalmışlar» ve Davudpaşa sarayında sadrâzam serdar ile yanındakilere mutâd ziyafet de verilmemiş, istikbal merasimi bir kahve ikramı ile bitmişti.

Lutfî tarihinin 1828 yılı vekayii arasındaki kaydından açıkça anlaşılıyor ki Davudpaşa sarayı, kısmen kâgir, kısmen ahşap dairelerden mürekkep ve hayli müştemilâtı olan büyük bir saraydır.

Muhakkak ki geçen asır başındaki o tamirde bilgisizlik yüzünden, tarihî sarayın her tarafı Sultanahmet Camii'ndeki çinilerin benzerleriyle kaplı olduğu halde kırılarak söktürülmüştür.

SON İNCELEMELER

1942 yılı aralık ayında yüksek mimar Sedad Çetintaş bu saray hakkında muharrir Salâhaddin Güngör'e şunları anlatmıştır: «1938 yılı içinde bir gündü, İbrahim Paşa sarayı için yaptığım kavgaları gazete sütunlarında takip eden Davudpaşa kışlası komutanının, hüviyeti bir türlü anlaşılmayan bu binayı teşhis için beni davet ettiğini söylediler. Haberi getiren Sadeddin Nüzhet, Dr. Osman Şevki Uludağ ve Rıfkı Melûl ile birlikte Davudpaşa'ya gittik. Binayı daha görür görmez mütalâamı söyledim:

«— Kesin olarak bir şey diyemem ama, Sultanahmet Camii'ni yapan mimar Sedefkâr Mehmed Ağa'nın yapısını andırıyor; ancak içine girip yakından inceleyince bu kanaatim değişebilir.

«Binayı köşe bucak dolaştıktan sonra kanaatim değişmek şöyle dursun, bir kat daha kuvvetlendi: Burası I. Ahmet zamanında yapılmış bir kasırdır» dedim.

«Sarayın alt salonundaki çeşme kitâbesinde I. Ahmed'in manzumesini okuyup dış kısmında yine aynı padişah devrinde dikilmiş bir nişan taşını görünce artık hiç şüphe kalmadı; tarihimizin meşhur Davudpaşa sarayı, işte burasıdır ve I. Ahmed devrindeki eserlerin çoğu gibi bu da Sedefkâr Mehmed Ağa'nın eseridir.

«Sarayı ilk defa tetkik eden, ben değilim. En başta büyük şâir Yahyâ Kemal, sonra Hamdullah Subhi merak edip gitmişler. Fakat bina o derece harap, birçok asırlardan eklemeleri ile hüviyetini o kadar değiştirmiş, o derece tahrîfe uğramış ki, eski mimarî eserleri uzun müddet etüd etmiş olanların bile sathî bir tetkikle işi kestirip atmasına imkân yoktu.

ESKİ HÂLİ

«Sarayın eski hâlini size birkaç kelime ile anlatayım: Merdiven molozlarla kapalı. Üst katla alt katı birbirinden ayırmışlar. Bütün sahanlık pencereleri kapı haline getirilmiş. Sarayın şimal cihetindeki kapısının verandası mahvolduğu gibi, kapısı da örtülüp baştan başa sıvanmış. Ortadaki büyük mermer direk hiç görünmüyor. Üst katın taraçasına o kadar çok toprak yığmışlar ki, üzerinde biten otlardan âdeta küçük bir koru peyda olmuş.

«Bazı odaların kapıları gene moloz taşı ile örülerek battal edilmiş. Hasılı bina, içeriden, dışardan acayip bir şekle sokulmuş. Önce binanın planını çizdim, şimdi de temizlemeye çalışıyorum...»

Yüksek Mimar Sedad Çetintaş ile Davudpaşa sarayının harap kalıntısı için de konuşan Salâhaddin Güngör, 1942'de intişar etmiş makalesinde kendi müşahedesini de şöyle tesbit ediyor: Sırasında kendisi de bir ırgat gibi çalışarak, sabah akşam gide gele, yirmi beş günde sarayın önünü açtırmaya muvaffak olan Sedad Çetintaş'ın bu çetin işten ne derin bir zevk duyduğunu anlamak için kendisini yakından tanımak gerek... Bir yandan benimle konuşuyor, bir yandan toza toprağa bulanarak bir moloz yığınından öteki moloz yığınına atlıyor. Kâh elinde bir cam kırığı, kâh bir küçük çini parçası ile yanımıza dönüyordu.

«Davudpaşa sarayının bilhassa üst katındaki geniş salon hakkında Çetintaş'ın bana anlatacak çok şeyleri vardı. Zaten o anlatmasa da, İznik'in en nefis çinileri, Marmara adasının ve daha bilmem nerenin en parlak mermerleri ile bezenen bu muhteşem salonun, bir zamanlar ne heybetli toplantılara sahne olduğunu kendi hal dili ile bize söylüyordu.»

Davutpaşa sarayı kasrının zamanımıza kadar gelmiş kısmı hâlen restore edilmiş bulunmaktadır.

Balkan Harbinde Deniz Savaşları

Yazan: Bahri S. Noyan

BALKAN Harbi'nde Türk donanmasının üç ödev yapması gerekiyordu. Birincisi ve en önemlisi Yunan donanmasını yenerek, Ege denizi ve Akdeniz'de hâkimiyet sağlamak; ikincisi, Karadeniz'deki askerî nakliyatı, Bulgarlar'ın küçük ölçüdeki deniz kuvvetlerinin saldırısına karşı korumaktı; üçüncüsü ise, icap ettiği hallerde, ordu ile işbirliği yaparak, kara savaşlarına yardımcı olmaktı.

Donanmamız bir deniz savaşına hazır bulunmadığından, birinci ve en önemli ödevin yapılması cihetine gidilmemiş ve Bulgar deniz kuvvetlerine karşı hareket geçilmesi uygun görülmüştü. Bulgar Karadeniz filosu; 725 tonluk bir torpido - gambot ile 97 tonluk altı küçük torpidobottan ve silâhlı iki yattan ibaret bulunuyordu. Karadeniz'deki filomuzu Barbaros ile Turgut zırhlısı, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri, Berk-i Satvet torpido - kruvazörü, Yâdigâr sınıfı üç torpido - muhrip, Taşoz küçük torpido - muhribi, Sultanhisar ve Sivrihisar torpidobotları, Zuhaf ve Nevşehir ganbotları teşkil ediyordu.

Donanmanın sevk ve yönetimi başkomutanlık vekâletince yapılıyor ve bahriye nezâretinin deniz hareketleriyle ilgisi kesilmiş bulunuyordu. Bu suretle, deniz kuvvetlerimiz, deniz işlerinden anlamayan makamın her an değişen kararlarıyle acayip bir tarzda yürütülüyordu.

18 ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ile harp resmen başlamıştı. Karadeniz'deki Türk filosu, evvelâ Bulgar kıyılarının ablukasına memur edilmiş, sonra bundan vazgeçilerek sadece gözetleme görevi almıştı. 19 ekim günü Barbaros ve Turgut, Varna'yı bombardıman etti. 21 ekimde her iki zırhlı Istanbul'a dönmüş olduğundan Varna önlerindeki ödev, Hamidiye kruvazörü ile torpidobotlarımıza verildi. Sonradan Mecidiye kruvazörü ile Yâdigâr-ı Millet torpido - muhribi de Hamidiye'ye katıldı.

21 ekimde Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleriyle, Yâdigâr-ı Millet muhribi tarafından Varna bombardman edildi. Liman ağzında görülen üç düşman torpidobotu da topa tutularak kaçırıldı.

24 ekimde Turgut zırhlısı Hamidiye'ye katılmış ve aynı gün Mecidiye tarafından Varna tekrar bombardıman edilmişti.

Hükümetin yeni bir emri gereğince, düşman tarafından ateş açılmadıkça ge-

milerimiz Bulgar limanlarını bombardıman etmemeye ve sadece gözetleme görevi yapmaya başladı. 31 ekime kadar Turgut, Hamidiye, Mecidiye ve muhripler tarafından bu görevin nöbetleşe yapılmasına devam edildi.

Havuzdan çıkan Barbaros zırhlısı, beraberinde bazı torpidolar olduğu halde, 1 kasımda Istanbul'dan hareketle Midye'ye ulaşarak, Lüleburgaz Meydan Savaşı'nda Şark Ordumuzun Vize'de bulunan sağ kanadına katılacak eratın karaya çıkarılmasında büyük yardımda bulundu.

2 kasımda Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri Varna'yı yeniden bombardıman etti.

Bu sırada; Lüleburgaz savaşında yenilen ordumuz, Çatalca hattına çekilmeye başlamış olduğundan, donanmaya, Karadeniz ve Marmara'dan ordunun iki yanını desteklemesi emri verildi. 17 kasımda Çatalca hattına karşı girişilen Bulgar saldırısına kadar, Tutgut ile birkaç torpidobot Karadeniz; Barbaros, Mesudiye, Âsâr-ı tevfik, Hamidiye, Mecidiye, Marmara sahillerini gözetleme ödevi alarak, gerek rastladıkları Bulgar birliklerini ve gerek sahildeki kuvvetlerimiz tarafından işaretlenen yerleri bombardıman etti. Çatalca hattına Bulgar saldırısı başlayınca, donanmamız da iki yandan kudretli toplarının ateşi ile ordumuza yardım etmeye başladı. Karadeniz'de Turgut, Marmara'da ise Barbaros ile Mesudiye, düşmanın iki yanını bombardıman ediyordu. Barbaros ve Mesudiye'nin bilhassa ağır toplarıyle yapmış olduğu ateşler, pek etkili olmuş ve 18 kasımda Tugrut Reis düşmanı perişan etmişti. Uzun düşman hattının onar kilometrelik iki cenahı, donanmamızın ağır ateşi altında ezilmişti. Ateşler, Karadeniz ve Marmara sahillerine çıkarılmış olan deniz topçu subaylarımız tarafından yönetiliyordu. Donanmanın bu yardımı pek değerli olmuş ve Istanbul'un kurtulmasını sağlamıştı. Barbaros ile Turgut'un yirmisekizlikleri ve bilhassa Mesudiye'nin seri ateşli topları, düşmana maddî ve mânevî büyük bir darbe vurmuştu.

Bu suretle; Çatalca savaşı ordumuz tarafından kazanıldıktan sonra da; Turgut, düşmanın sıkıştırmış olduğu Terkos'daki müfrezemizi destekleyerek, yerini korumasını sağlamıştı. Barbaros, Mesudiye, Âsâr-ı tevfik, Hamidiye, Yâdigâr sınıfı dört ve Samsun sınıfı üç muhrip, Zuhaf ve Nevşehir ganbotları Büyükçekmece önlerinde bulunuyordu. Barbaros ile Mesudiye, Kalikratya'daki gizli düşman bataryalarını tahrip etti. Bolayır'daki kolordumuzu desteklemek üzere de, Âsâr-ı tevfik, Hamidiye ve birkaç muhrip gönderildi.

Varna'da bulunan Bulgar torpidobotları, Istanbul - Köstence arasındaki erzak ve cephane nakliyatına karşı harekete geçmişti. Bulgar sularında hiç bir savaş gemimiz bulunmadığından, Hamidiye kruvazörü, Yarhisar muhribi, Berk - efşân torpidobotu ve Berk-i Satvet torpido - kruvazörü Karadeniz'e çıkarıldı.

21 kasım 1912 gecesi saat 0,30'da Hamidiye kruvazörü Varna açıklarında dört Bulgar torpidobotunun saldırısına uğrayarak onlara ateş açtı. Bu çarpışmada düşman botlarından birinin atmış olduğu torpido ile sancak baş omuzluğundan yaralandı. Hamidiye'nin şiddetli ateşi karşısında Bulgar gemileri kaçtı ve Berk - efşân'a rastlayarak onunla çarpıştı. Bunlardan biri, iki isabet aldı. Hamidiye'nin ateşiyle yaralanan iki bot da batmamak için karaya oturdu.

Hamidiye'nin almış olduğu büyük yaradan tekneye sular dolmuş ve pruvası denize gömülmüştü. Geminin genç komutanı Önyüzbaşı Hüseyin Rauf (Rauf Orbay) ile personelin maharet ve gayretiyle, yardımına koşan gemilerle birlikte Boğaz'dan içeri girmeyi başardı ve Haliç tersanesine giderek havuza alındı.

30 kasımda Bulgarlar'la mütareke yapılacağı kesinleştiğinden; Barbaros, Turgut, Âsâr-ı tevfik zırhlılarıyle, Yâdigâr-ı Millet, Nümûne-i Hamiyyet, Basra muhripleri ve birkaç torpidobot Çanakkale'ye hareket etmişti.

3 aralık 1912'de Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile mütareke yapıldı. Yunanlılar harbe devam etmek kararında olduklarından, donanmamızın büyük kısmı Yunan deniz kuvvetleriyle çarpışmak üzere Çanakkale'de toplanmıştı. Türk donanması Karadeniz ve Marmara'da meşgul iken serbest kalan Yunan donanması Sakız dışındaki tekmil adalarımızı ele geçirmiş ve Limni adasının Mondros limanında geçici bir üs kurmuştu.

Aralık ayının ortalarında; Barbaros, Turgut, Mesudiye, Âsâr-ı tevfik, Mecidiye, Hamidiye, Berk-i Satvet, sekiz muhrip, dört torpidobot ve yirmi bir yardımcı gemiden mürekkep Türk donanması Nâra limanına demirlemişti. Fakat gemilerin büyük kısmı onarıma mühtaç olduğundan, donanmamız savaşacak bir durumda bulunmuyordu. Donanma komutan vekili Miralay Tâhir Bey, tekmil gemiler onarılmadan, onarımı yapılmakta olan Hamidiye kruvazörü katılmadan ve donanmanın cephane, kömür, yiyecek ve sair ikmali tamamlanmadan Yunan donanmasıyla bir çarpışmayı göze almamak-

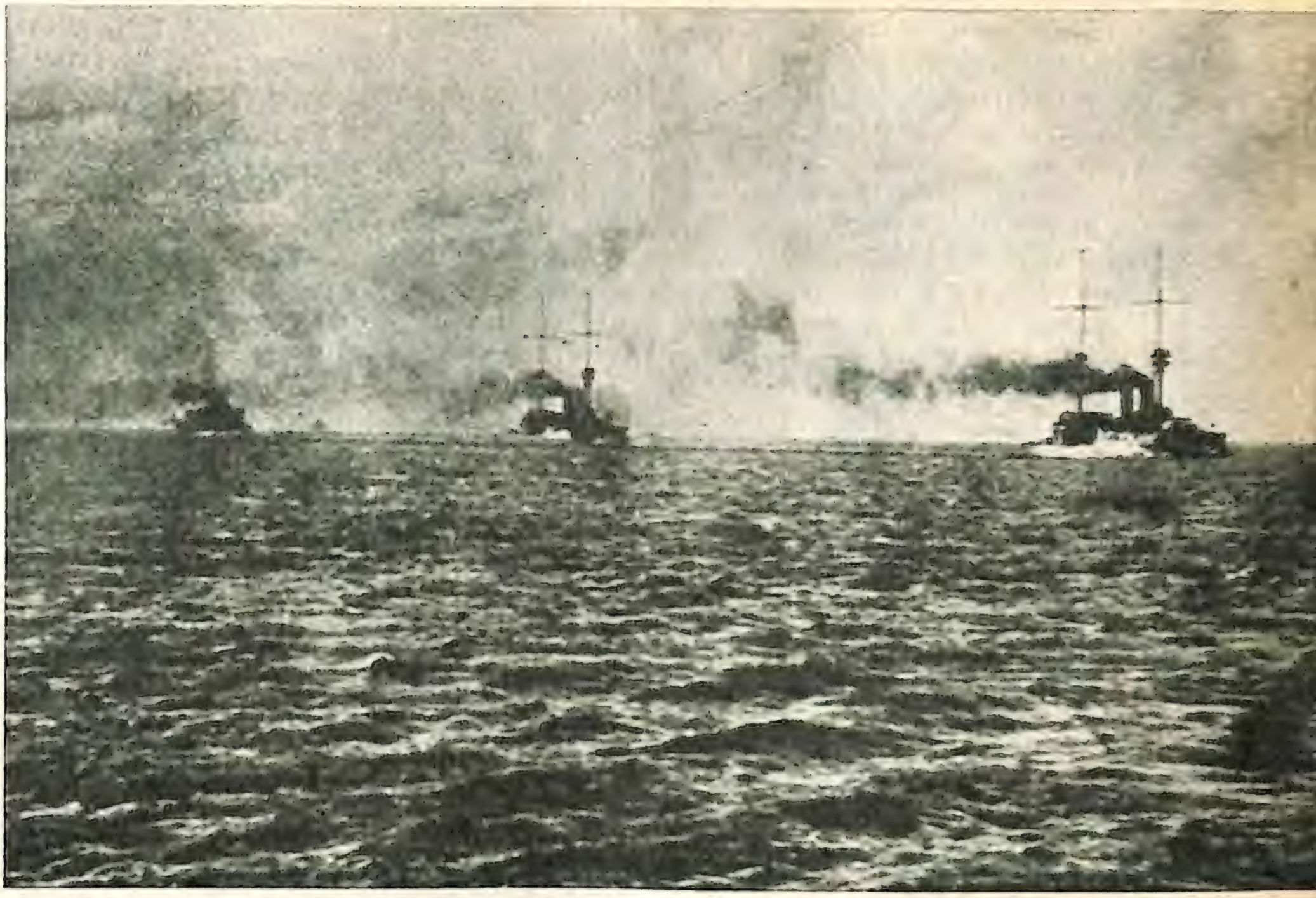

Mondros deniz savaşında, Barbaros, Turgut ve Mesudiye zırhlıları savaş düzeninde seyrederken.

ta inad ediyordu. Başkomutanlık vekâleti ise Tâhir Bey'i daha evvelden değiştirmek istiyordu. Bu direniş karşısında 6 aralık 1912'de Tâhir Bey azledilerek yerine Donanma ikinci tümen komutan vekili Mîralay Ramiz Bey getirildi. Bahriyemiz için İngiltere ve Fransa'dan satın alınmak istenen bir dretnot ve birkaç muhribin yerinde incelenmesi maksadıyla Avrupa'da bulunan Binbaşı Vâsıf (Amiral Vâsıf Temel) ve Önyüzbaşı Rauf Beyler'in yurda dönmesi sağlandı. Vâsıf Bey, Donanma komutan vekâleti kurmay başkanlığına ve Rauf Bey de drekt başkomutanlık vekâletine bağlı olarak teşkil olunan Serbest Muhrip Tümeni Komutanlığı'na atandı. Düşmana karşı serbest bir şekilde hareket ederek torpido hücumları yapacak olan bu tümen; Yâdigâr-ı Millet, Muavenet-i Millîye, Taşoz ve Basra muhriplerinden kurulu idi.

İMROZ DENİZ SAVAŞI

14 aralık 1912'de Mecidiye kruvazörü Boğaz açıklarında ilk defa olarak Yunanlılar'ın sekiz torpido - muhribi ve Delfin denizaltısıyla çarpışarak on dakika içinde hepsini kaçmaya mecbur bıraktı.

16 aralık sabahı donanmamız, Hamidiye dışındaki bütün kuvvetleriyle Boğaz'dan çıktı. Saros Körfezi tarafından gelmekte olan Yunan donanmasına rastlayarak İmroz Deniz Savaşı yapıldı. Yunan Donanması Averof zırhlı kruvazörü, eski ve küçük Spezya, Pısara, Hidra zırhlıları, dördü modern ve onu yeni olmak üzere on dört muhrip ve Delfin denizaltısından kuruluydu. On muhriple denizaltı gemisi gecikmiş olduğundan savaşa katılamamıştı. Rauf Bey'in komutasındaki serbest muhrip tümeni de donanmamızla beraberdi. Saat 9.40'ta Barbaros zırhlısından verilen işaret üzerine savaş başladı. Dört zırhlımız Averof'u hedef tutarak ateşlerini bu gemi üzerine yöneltmişti. Düşman da üç dakika sonra ateşe başlıyarak amiral gemimiz Barbaros'u hedef aldı. Savaşın ilk yedi dakikalık kısmında Averof'a ağır bir mermi isabet etmiş ve düşman gemisinin güvertesinde patlayan küçük ve orta çaptaki mermiler de zararlar meydana getirmişti. Bunun üzerine Averof kendi filosundan ayrılıp süratini yirmi mile çıkarmış ve Türk kuvvetleriyle tek başına savaşarak Barbaros'un pruva-

sına doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu esnada büyük çapta bir mermi düşman gemisinin iskele baş tareti mazgalından içeri girerek, taret komutanı ile iki eri yaraladı. Ayrıca; küçük ve orta çaptaki mermilerimiz de düşman gemisine isabet ederek zararlar yapıyordu. Zırhlılarımızın bir kısım topları da diğer Yunan zırhlılarına ateş etmekteydi. Spezya zırhlısı dört ve Hidra bir isabet almıştı. Buna karşılık düşmanın atmış olduğu yüzlerce mermiden yalnız bir on dokuzluk Barbaros'un iskele bordasına isabetle yangın çıkarmış ve bazı önemsiz zararlar yaparak, bir erimizi şehid etmişti. Bir küçük mermi de pruva direğini delmiş ve bir erimiz yaralanmıştı. İki donanma arasındaki mesafe 3.000 metreye indiği sırada, Averof'un Barbaros'a torpido attığı haberinin verilmesi üzerine; Donanma Komutan Vekili Ramiz Bey, tekrar torpido atılmasından çekinip, gemilerimize rota değiştirerek saat 10.50'de ateş - kes emri verdi. Düşman kuvvetleri ise daha önce ateş kesmişti. Saat 11.30'da Türk donanması tekrar denize açılmış, fakat düşman, savaşı kabul etmiyerek geri çekilmişti.

Bir saat on dakika süren İmroz Deniz Savaşı'nda; Averof, bir daha savaşamıyacak ve hattâ batırılabilecek bir duruma gelmişti. Savaş devamınca başarı daima Türk donanmasında kalmış, Averof, üzerinde toplanan ateşlerin etkisiyle şaşırmış ve bazı topları susmuş olduğu halde bu büyük fırsattan faydalanılamamıştı. Bu suretle elde edilen başarı, kesin bir zafere çevrilememiş ve donanmamızın iyi bir şekilde yönetilememesi, düşmanın kaçıp kurtulmasını sağlamıştı.

Donanma Komutan Vekili bu savaşa ait raporunda; saat 10.17'de Serbest Muhrip Filotillasına, torpido hücumu için işaret verdiğini, fakat duman yüzünden işaretinin görülmediğini ve bu sebeple hücumun yapılmadığını bildiriyordu. Harpten sonraki beyânında ise; araları açık olan Rauf Bey'i, hücumu yapmamakla suçluyor ve ileri sürdüğü sebepler arasında, askere yemek yedirmek gibi acayip bir husus da bulunuyordu.

Bu savaşta dört zırhlı ve iki muhribimiz 1.439 mermi atmış, Averof'a beş büyük, on beş orta ve küçük çapta mermi isabet etmişti. Diğer Yunan gemilerinin de aldığı isabetlerle bu miktar yirmi yediyi buluyordu. Düşmandan bir kişi ölmüş ve on kişi yaralanmıştı. Türk donanmasından ise sadece Barbaros iki isabet

Basra torpido - muhribi seyir halinde.

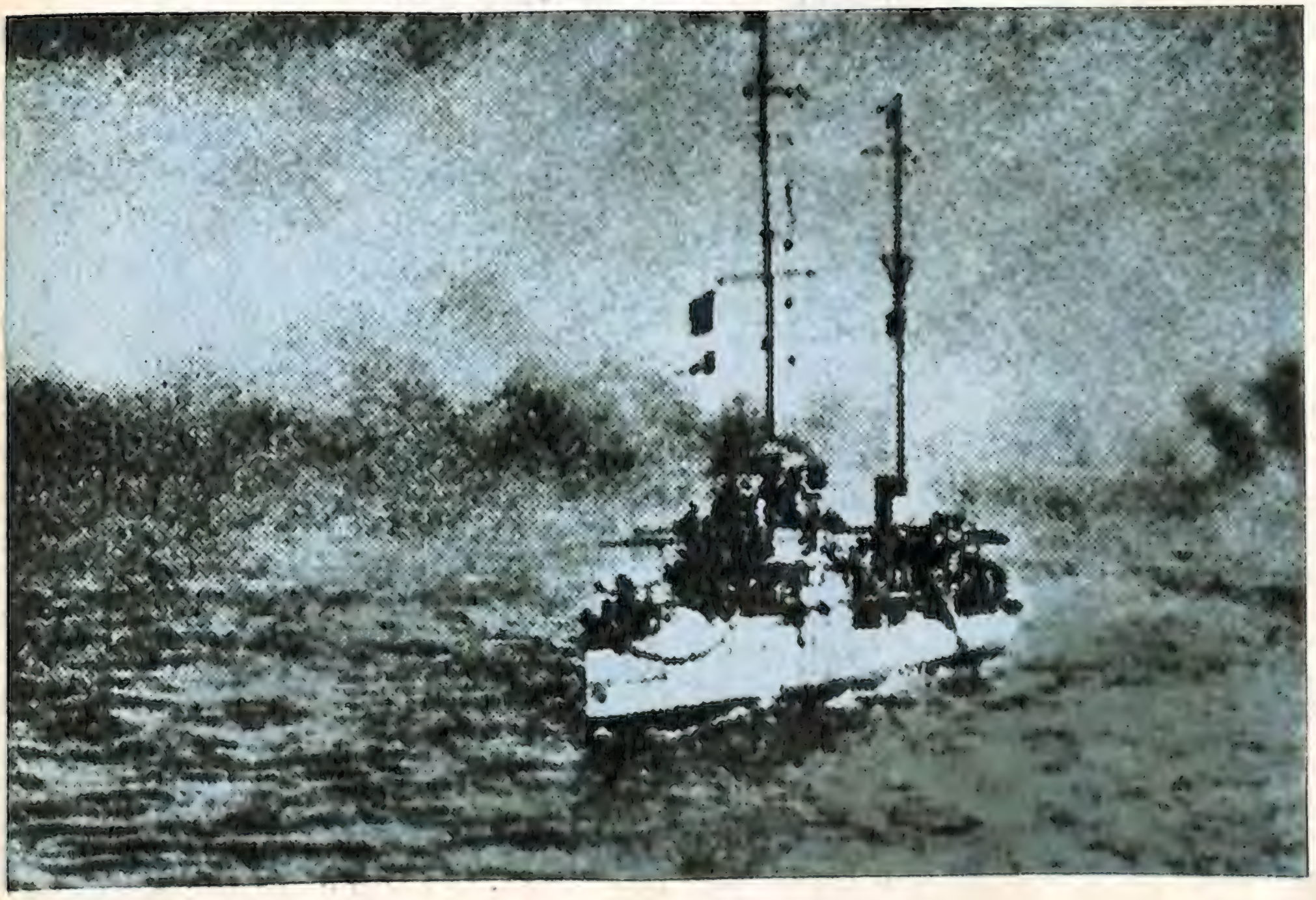

alarak bir kişi öldü ve bir kişi de yaralandı.

İmroz savaşından sonra donanmamız yeni bir savaşın hazırlıklarına başlamış ve bazı gemilerimizdeki aksaklıkların giderilmesine çalışılmıştı.

BİR KEŞİF SAVAŞI

22 aralıkta Mecidiye, Berk-i Satvet, Muavenet-i Millîye, Gayret-i Vataniye, Nümune-i Hamiyyet ve Taşoz, keşif için Boğaz dışına çıktıklarında, Averof ve bütün Yunan muhripleriyle karşılaşarak, iki taraf arasında bir savaş oldu. Delfin denizaltısı Mecidiye'ye bir torpido atmış fakat isabet ettirememişti. Keşiften istenilen maksat elde edilmiş ve onarımı bitmiş bulunan Averof'un savaş yapacak kudrette olduğu öğrenilmişti.

Otuz sekiz günde onarılan Hamidiye kruvazörü, 1 ocak 1913'te Çanakkale'ye gelerek Nâra'da bulunan donanmamıza katıldı. Meşhur akınlarına başlamak üzere Boğaz'dan çıkıncaya kadar filolarımızın yapmış olduğu bütün hareketlerde bulundu.

Bozcaada'nın geri alınması maksadıyle 4 ocakta yapılacak hareket için, kruvazör ve muhriplerin yaptığı denemeye sonradan zırhlılar da katıldı. Hamidiye, Mecidiye ve Berk-i Satvet ile on bir Yunan muhribi arasında uzak mesafeden yapılan top ateşi sonucu düşman gemileri kaçtı. Donanma da adayı almak denemesinden vazgeçerek geri döndü. Başkomutanlık vekâleti, düşmanın kaçmasına rağmen Sakız adasındaki kuvvetimizin donanmaca boşaltılmasına çalışılmadığından, donanma komutan vekilini suçladı.

14 ocak 1913 günü Hamidiye kruvazörü Boğaz ağzına gelerek teknesinde büyük bir yangın çıkmış gibi düşmanı aldatmış ve o gece donanmadan ayrılarak akın hareketlerine başlamış ve ilk olarak 15 ocakta Şira adasını bombardıman etmişti. Ege denizinde, Akdeniz'de, Yunan ve Adriyatik denizlerinde, Kızıldeniz'de başarıyla dolaşıp, bazı Yunan gemilerini tahrip ettikten ve düşman kıyılarını vurduktan sonra eylül sonunda geri dönmüştü.

18 ocak 1913 sabahı; Barbaros, Turgut ve Mesudiye zırhlıları, Mecidiye kruvazörü, Berk-i Satvet torpido - kruvazörü ve altı muhripten kurulu Türk filosu tekrar Ege denizine çıkmış ve batıya doğru seyire başlamıştı. Âsâr-ı tevfik zırhlısı ile Samsun muhribi ve bir kısım küçük torpidobotlar Boğaz ağzında kalarak Delfin denizaltısını gözetlemek ve donanmamızın gerisini güven altında bulundurmakla görevlendirilmişti. Türk filosu düşmanla çarpışmak üzere Mondros limanına doğru gidiyordu. Amiral gemimiz Barbaros'a; Kırım Harbi'nde Mahmudiye kalyonuna çekilmiş olan Barbaros sancağının kırmızı zemin üzerine yapılmış benzeri sancak çekilmişti (1).

Averof, Spezya, Psara ve Hidra zırhlılarıyle, yedi muhripden kurulu Yunan filosu da Mondros limanından ayrılmıştı. Donanmamız saat 10.30'da Mondros açıklarında düşman donanmasına rastlayarak saat 11.35'te gemilerimiz, 8.800 metre uzaktan ateş ederek savaşa başladı. Balkan Harbi'nin deniz cephesinde kesin sonucu tayin eden bu savaş, üç saat sürdü ve donanmamızın Çanakkale'ye çekilmesiyle son buldu. İmroz çarpışmasında sadece bir mermi isabet ettirebilmek için büyük çaba harcayan ve tam anlamıyla bir kabiliyetsizlik örneği veren Yunan topçuları, üstün başarı sağlıyamamıştı.

MONDROS DENİZ SAVAŞI

İki filo paralele yakın bir rota izliyordu. İkinci salvomuzdan sonra düşman da ateşe başladı. Üç zırhlımız ve Mecidiye, ateşlerini Averof üzerine yöneltmiş ve düşmanın iki zırhlısı Barbaros'u, iki zırhlısı da Turgut'u hedef olarak almıştı. Mesudiye ile Mecidiye ateş altında bulunmuyordu.

Düşman üçüncü mermiyi Barbaros'a isabet ettirmiş ve savaşın yarım saat kadar süren ilk kısmında zırhlımızı pek bunaltmıştı. Bu süre içinde Barbaros, sancak tarafından birçok isabetler aldı. Bunun sonucu gemide yangınlar çıktı ve söndürülmesinde büyük güçlükler çekildi. Savaşın ilk anlarında Barbaros'a çekilmiş olan tarihî sancağın, savlosu (ipi) koparak güverteye düşmesi büyük uğursuzluk sayılmış ve personelin moralini bozmuştu. Geminin orta çaptaki iki topu da kullanılmaz bir duruma gelmişti. Saat 12.05'te Averof, Barbaros'un sancak baş omuzluğundan altı bin metre kadar uzakta bulunuyordu. Düşman zırhlısı kendi filosundan ileriye atıldığı sırada, Türk hattı iskeleye 16 kertelik bir dönüş yapmıştı. Averof muntazaman ateşine devam ediyordu. Bu esnada Barbaros'un 28'lik orta taretine rastlayan bir mermi, mazgal

---

(1) 1854 de Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılarak, Kırım Harbinde Sivastopol'u bombardıman eden Mahmudiye Kalyonuna hediye edilmiştir. Bu sancak, halen Deniz Müzesindeki teşhir dışı eşya arasında bulunmaktadır.

Hamidiye torpidolandıktan sonra Çanakkale'ye doğru ilerliyor.

içinde patlayarak tekmil topçu eratını şehid etti. Bu taret de kullanılmaz hale gelmiş ve geminin kullanılır dört ağır topu kalmıştı.

Donanmamız döndükten sonra Mecidiye başa geçerek rehber gemisi olmuş ve iki filo arasındaki mesafe dokuz bin metreye çıkmıştı.

Saat 12.10'da Averof'un kendi filosundan ayrılıp süratini yirmi mile çıkararak Barbaros'a yaklaşmasıyla savaşın ikinci ve son safhası başlamıştı. Beş dakika sonra düşman gemisi 28'lik bir isabet alıp süratini azaltmak zorunda kalmış ve aradaki mesafe açılarak savaş, bir takip savaşı halini almıştı.

Saat 12.28'de yapılan bir manevra sonucu Barbaros, Averof'un iskele baş omuzluğu istikametinde kalmış, diğer üç gemimiz ise, Yunan zırhlılarının ateşinden kurtulmuştu. Fakat bu durumda sadece Turgut'un bazı topları Averof'a ateş edebiliyor, Mesudiye ile Mecidiye hedef bulamıyordu. Bu sırada düşman zırhlısı, personelinin yorgun düşmüş olmasından hiç bir isabet sağlayamıyordu. Averof, Barbaros'un iskele bordasına geçerken, Turgut'un da amiral gemimizin yerini alması istenilmiş, fakat işaret görülemediğinden emir yerine getirilememişti. Barbaros'un süratı on iki mile düşmüş ve Turgut da ona uyarak süratini on iki mile indirmişti. Filotillâmızla Mecidiye ise çok ilerlemiş olup, ufukta dumanları görülüyordu.

Averof artık Barbaros'u bırakıp, fazla yol vererek Turgut'a yaklaşmış ve bu zırhlımız üzerine süratle ateşe başlamıştı. Üç zırhlımız da ateşlerini Averof üzerine yöneltti. Turgut da birçok isabet aldı ve saat 14.07'de düşman zırhlısına bir 28'lik isabet kaydetti. Bunun sonucu gemide yangın çıktı ve söndürülmesi elli dakika sürdüğünden, Averof yolunu kesmiş ve iki donanma arasındaki mesafe açılmıştı. Düşman zırhlısı saat 14.30'da ateş keserek uzaklaşmış, donanmamız da saat 15.00'te ateş kesmekle Mondros deniz savaşı son bulmuştu.

Bu savaşta Barbaros, Turgut, Mesudiye, Mecidiye ve Berk-i Satvet değişik çapta 1.136 mermi atmıştı. Barbaros otuz isabet almış, dört subay ve yirmi sekiz er şehit olmuş, beş subay ve elli er yaralanmıştı. On beş isabet alan Turgut'ta ise, dokuz şehit ve on dört yaralı er bulunuyordu. Diğer gemilerimizde hiç bir zarar ve insan kaybı olmamıştı. Averof, beş ağır ve on orta top isabeti almıştı. Yunan kaynakları insan kayıp ve yaralılarını gizlediğinden, bu husus bilinmemektedir.

Düşmanın bu savaşta kırk beş isabet kaydetmesinin sebebi sonradan öğrenilmişti. Averof'un ateşini uzman İngiliz deniz topçusu subay ve assubayları yönetmişti.

Mondros Savaşı'ndan sonra Türk donanması Adalar denizi hâkimiyetini Yunanlılar'ın elinden almaktan vazgeçerek, şubat ayı başlarına kadar yaralarını sarmakla meşgul oldu.

4 şubat 1913'te Donanma Komutan Vekili Ramiz Bey azledilerek yerine Tâhir Bey getirilmişti.

Bulgarlar'la mütareke bozulmuş ve tekrar savaşlar başlamış olduğundan, donanmanın bir kısmı Karadeniz ve bir kısmı da Marmara kıyılarında kara kuvvetlerimizle işbirliğinde bulundu. Şarköy çıkarmasında ve karaya çıkarılmış olan kuvvetlerin geri alınmasında kara kuvvetlerimiz, savaş gemilerimizin ateşleriyle desteklendi. Gemilerin bir kısmı Bolayır'a saldıran Bulgar birliklerine ateş ettiği gibi, diğer bir kısmı da Şarköy çıkarmasını desteklemiş, çıkarmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine gemilere dönen askerlerimize şiddetli ateş açan düşmanı topa tutarak, kuvvetlerimizi mağlup ve perişan olmaktan kurtarmıştı. Bu hareketler bitince, gemilerimiz 13 şubatta Nâra'ya döndü.

Marmara'da bu olaylar olurken Âsâr-ı tevfik zırhlısı bir, iki torpidobotla Karadeniz'de, Karaburun önlerinde ordumuzla işbirliği yapmaktaydı. 9 şubat 1913 gecesi zırhlımız kıyıya yakın bir yerde, o zamana kadar bilinmeyen bir kayaya oturmuş ve şiddetli fırtınaların etkisiyle birkaç gün içinde batmıştı.

Hamidiye kruvazörü.

Şubatın 18 ve 21'inde Mecidiye kruvazörü muhriplerle boğazın dışına çıkarak düşman torpidobotlarıyla çarpışmıştı. 8 ve 9 martta Mecidiye ile torpidobotlar iki defa daha boğazdan çıkarak Bozcaada açıklarına gelmiş ve 9 martta Yunan torpidobotlarıyla çarpıştıkları gibi, Bulgar ordusuna kaçak savaş eşyası götüren bir Fransız vapurunu da yakalayıp boğaza getirmişlerdi.

8 mart 1913'te; onarımı bitmiş bulunan Averof zırhlı kruvazörü, boğaz açıklarında görünmüştü.

27 mart 1913 günü Barbaros'la iki torpidobot acele olarak Çekmece'ye çağırılmış ve akşam üstü tekrar Nâra'ya dönmüşlerdi. İki gün sonra Barbaros ile Turgut ve bir, iki torpidobot tekrar Çekmece'ye gelerek, Çatalca'ya saldıran Bulgar ordusunun sağ yanını ateşe tutmuş ve 11 nisana kadar burada kaldıktan sonra Nâra'ya dönmüştü. Bu sırada en büyük faaliyeti Mecidiye kruvazörü gösteriyordu. Mecidiye, torpidobotlarla birlikte 6 ve 11 nisan tarihlerinde boğazdan çıkmış ve son defasında yine düşmanla çarpışmıştı.

16 nisan 1913'te Bulgarlar'la ikinci mütareke imzalandığından, donanmamız da savaş faaliyetlerine son vermiş, haziran ortalarına kadar Nâra ve civarında eğitimlerle vakit geçirmişti. 30 mayıs 1913'te Balkan hükümetleriyle Osmanlı devleti arasında Londra Barış Hazırlıkları Andlaşması imzalanmıştı. 11 haziran dan 15 hazirana kadar sadece torpido filomuz ve 30 haziran dan 8 temmuza kadar da tekmil donanmamız İngiliz uzmanlarının nezareti altında Erdek'te çeşitli eğitim ve manevralar yaptı.

29 eylül 1913'te Bulgaristan'la Istanbul'da ve 14 kasım 1913'te Yunanistan'la Atina'da ve aynı tarihte Sırbistan'la Istanbul'da barış andlaşmaları imza edildi.

Dünya tarihinde ilk defa olarak pek başarılı akın hareketleriyle mükemmel bir örnek veren kahraman Hamidiye kruvazörü, yedi ay yirmi dört gün süren seferinden 7 eylül 1913'te Istanbul'a döndü.

Edirne'nin geri alınması için kara kuvvetlerimizin 23 temmuz 1913 tarihine kadar devam eden seri hareketleri sırasında; Taşoz, Basra ve Yâdigâr-ı Millet muhriplerinin Vasilikoz ve Midye'ye deniz askeri çıkarmaları ve bu askerin bir müddet oralarda kalıp ana kuvvetleri korumaları pek takdire değer nitelikte idi.

Bu hareketler yapılırken, donanmanın büyük kısmı Nâra'da bulunuyordu. Zırhlılarımız bir süre daha orada kalmışlar ve 28 ekim 1913'te Istanbul'a gelerek onarım için Halic'e girmişlerdi.

T.B.M.M. bir toplantı hâlinde.
Başkan Nureddin Ok'tur.

Kuruluşunun 50. Yıldönümünde

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : Mehmet Rado

SOĞUK bir kış sabahı Ankara garında trenden indim. Başkenti ilk görüşüm değildi bu. Daha önce en az beş, altı defa gelmiş, az veya çok kalmıştım. Şöyle bir tanıyordum şehri. Esasen bu gelişimin şehri şöyle bir tanımaktan daha önemli sebebi vardı. Bir gazeteci sıfatıyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gidecek, Meclis reisiyle görüşecek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni mecmuamızın okuyucularına tanıtacaktım.

Başka röportajlara benzemiyordu bu... Elinizi, kolunuzu sallayarak gidersiniz, hattâ özel sual falan bile düşünmeye lüzum kalmaz... Konunun içine girince, sualler kendiliğinden sıralanır zaten. Ama bu, değişik, çok mühim bir konuydu. Türk milletinin kalbinin attığı yere gidiyordum... Heyecanlıydım, sevinçliydim...

Ulus'tan Bakanlıklar'a kıvrılırken eski Meclis binasına baktım... Ne büyük işler başarılmıştı orada... Cumhuriyetin temeli orada atılmış, ülkenin gelişmesini sağlayan kararla orada verilmişti. Müzeydi şimdi orası...

Çankaya'ya yaklaşıyorum; geniş asfalt caddeler, otomobiller, otobüsler akıyor, havada bir is, bir duman kokusu var. Çok geniş bir alanı kaplıyan yeni Meclis binası, heybetle yükseliyor. Sağa sapıp Meclis'e giden geniş asfaltta ilerliyorum. Yolun her iki yanında bir kara, bir hava eri nöbet tutuyor. Giriş kapısına yakın bir yerde kırmızı plakalı Bakan otomobilleri sıra sıra...

Döner kapıdan içeri girdim. İlk bakışta yüksek tavanların, mermer zeminin ihtişamı insana huşû veriyor âdetâ. Büyük kristal avizelerin pırıltısı, pürüzsüz mermerlerde yansıyor.

Şaşkınlık ve yabancılığımı belli etmemeye çalışarak, avlunun solundaki bölmede duran orta yaşlı bir başkomisere yaklaştım, Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli'yle görüşmek istediğimi, söyledim.

Zaten Bozbeyli, daha önce randevu vermiş ve beni kabûl edeceğini bildirmişti.

Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin makam odası birinci katta, asansörden çıkınca az ilerliyorsunuz, sağa kıvrılınca karşınıza gelen kapıdan giriyorsunuz. Beni, özel kalem müdürü karşıladı.

Ferruh Bozbeyli'nin odası oldukça büyük bir dikdörtgen biçiminde, duvarlar koyu kahverengi lâmbriyle kaplı, bir kö-

T.B.M.M.'nin zemin katındaki koridorlarından biri.

B.M.M.'nin ilk açılış yıllarındaki hâli.

şede çivit renkli iki koltuk ve az gerisinde büyük boy şâhâne bir vazo... Odayı, iki büyük kristal avize aydınlatıyor...

— Efendim, dedim. Millî hâkimiyetin tecelli ettiği ilk Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ellinci yılını idrak ediyoruz. Okuyucularımıza bu vesile ile Meclis'i, Meclisimizin çalışmasını tanıtmak istedik.

Ferruh Bozbeyli dirsekleriyle masaya dayanıp, hafifçe öne doğru eğildi.

— Memnunlukla, diye gülümsedi.

Meclis Reisi Ferruh Bozbeyli, yaşından bile küçük görünüyor, uzun boylu, zayıf; saçında bir tel beyaz yok; ses tonunu ayarlıyarak ve çok düzgün konuşuyor, belli ki kürsü alışkanlığına sahip; ilk bakışta, mütevazı ve samimî bir insan oluşu dikkatimi çekti.

— Yeni Meclis binasının çalışmaya açılması oldukça yenidir, diye anlattı. Yalnız durun, burada iki tarih var. Biri şu: Aralık 1957. O gün, Bağdad Paktı Bakanlar Konseyi toplantısıyle, Parlamento binası ilk tarihî gününü yaşadı. Bundan 4 yıl sonra, 6 ocak 1961'de Kurucu Meclis'in teşekkülü ile yeni bir tarihî günün heyecanı içinde özel bir törenle, hizmete girdi. Ancak 1957 yılındaki açılış, kısmîdir. Demek 9 yıldır, T.B.M.M. çalışmalarını yeni binada devam ettiriyor.

— Hatırladığıma göre, yeni meclis binamızın inşaatı çok eskiden başlamıştır.

— Evet, çok eskidir. Yalnız şunu söyliyeyim, Meclis binamızın inşasıyle modern Ankara'nın kuruluşu arasında sıkı bir bağ vardır. Atatürk ve arkadaşları, modern Türkiye'ye yakışır bir başkent planlaması istiyorlardı. 1927 yılında Prof. Brix'e Ankara'nın imar planı yaptırıldı. Bundan sonra şehrin hızla imar edilmeye başlandığını görürüz. Devlet yapıları, bankalar, binalar, yollar. Yalnız Türk sanatının özelliklerini bilmeyen yabancı mimarların yaptıkları ilk binalar Şark mimarîsi karakterini gösteriyordu. Oysa, Atatürk'ün arzusu, Batı sanatı ile, Türk sanatını birleştirip modern bir şehir yaratmaktı. İşte, yeni meclis binasının inşasına bu açıdan bakmak lâzımdır.

— Peki, ya Jansen planı?

— Prof. Brix'den sonra memleketimize davet edilen Prof. Jansen'dir. Bu arada, yani 1928 - 1930'da Viyana'dan çağrılan bir profesör daha vardır: C. Holzmeister. Bu zat, Ankara'ya ilk defa modern mimarîyi sokmuştur. Prof. Jansen ise bundan sonradır. Yani 1932 yılında, bir şehir planı yaparak bunun tatbikine geçilmiştir. Jansen'in şehir planı da şöyle: Dikmen yolu ile Çankaya yolu arasındaki üçgen Bakanlıklar için ayrılacak.

— O halde durum şu şekilde oluyor: Yasama ve yürütme organları bir alanda toplanıyor.

— Evet, Devlet mahallesi, Kızılay'daki Güven anıtıyla başlıyor, kendi kendisini idare kavramının mücessem delili olan T.B.M.M.'ne ait yapı ile bitiyor. Devlet ma-

hallesinin planları ile ilk yapılan Bakanlık binalarının planları Prof. C. Holzmeister tarafından tanzim edilmiştir.

YENİ MECLİS BİNASININ TEMELİ ATILIYOR

Ferruh Bozbeyli parlamenter hayatımıza yönetimiyle yeni bir görüş getiren meclis reislerimizdendir. Hukuk bilgisinin yanında mimarlık bilgisine de sahip olduğu anlaşılıyor. Büyük ceviz masasının arkasındaki duvarda asılı camlı çerçeveye gözüm ilişti, camlı çerçevede Atatürk'ün bir sözü yazılı: «Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir.» Yazıya baktığımı gören Ferruh Bozbeyli gülümseyerek:

— Kalkınan Türk milletine ve kazandığı zafere lâyık bir meclis binamızın varlığını kim istemez ki... Devlet mahallesinin en önemli binası olan T.B.M.M. için milletlerarası bir yarışma açılmıştı. Arasında Holandalı M. Dudok, İsveçli İ. Tenkbom, İngiliz Howart Robertson'un bulunduğu jüri, 28 ocak 1938'de en iyi olarak üç proje seçti, bunlar Atatürk'e arzedildi. Atatürk, Prof. C. Holzmeister'in projesini beğenip, tatbikine geçilmesini istedi. Böylece, o zamanki Meclis Reisi Abdülhalik Renda'nın 26 ekim 1939'da temelini attığı yeni meclis binasının inşasına fiilen başlanmış oldu.

— Şöyle böyle 30 yıl geçmiş üzerinden... Yani çeyrek asırdan da fazla, diye mırıldandım.

— Ama araya giren II. Dünya Savaşı'nı hatırlatayım. Ancak 1947 yılına kadar binanın kaba inşaatı bitirilmiştir. Zaten 1947 yılından sonra inşaatın idaresi güçleşmiş, inşaat 17.2.1947'de Bayındırlık Bakanlığı'na devredilmiştir.

— Meclis başkanları iki yılda bir seçildiğine göre, 1965'ten bu yana üç dönemdir bu görevdesiniz. Kısaca hayatınızı anlatır mısınız?

Ferruh Bozbeyli mütevazı bir tavırla ellerini kenetledi, bir zaman, başını pencereye doğru çevirip, hafif sisler ardında uzanan Ankara'ya baktıktan sonra ağır ağır:

— 1927 yılında Maraş'a bağlı Pazarcık'ta doğdum. Babam memurdu, çeşitli okullarda okudum. Liseden sonra Hukuk Fakültesi'ne devam ederek mezun oldum. İstanbul'da avukatlık etmeye başladım. Parlamentoya ilk girişim 1961 seçimleriyle olmuştur. Gençken siyasete girmeyi pek düşünmezdim galiba. Yalnız, sık sık dua eder, Allah'ın bana sorumluluk vermesini, memleketim için hayırlı çalışma imkânları vermesini niyâz ederdim.

— Basılmış kitaplarınız da var, değil mi?

Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, Hâkimiyet-i Millîye müzesine hediye ettiği Bakara sûresi'nin önünde.

Bu defa gözleri ışıldadı, kollarıyle geniş geniş jestler yaparak:

— Siyasî partilerin hükümet programları ve kalkınma planımız üzerindeki görüşlerini toplar bu kitaplar.

— 23 nisan 1920, ilk Millet Meclisi'nin açıldığı tarihtir. Bugün onun 50. yılını kutluyoruz. Acaba ilk Meclis Reisi kimdi, ve onun açış sözlerini bulmak...

Ferruh Bozbeyli, daha sözümü bitirmeden atıldı:

— Bu, ilgi çekici bir konudur. Bunu vaktiyle incelemiştim. Size zabıtlardan okuyayım.

Sonra kalkıp, camlı dolaptan kalın bir kitap getirdi, birkaç sayfa karıştırdı, derken bir yeri işaretle:

— Bakın, birinci celse'nin zabıtları. Celseyi, Reis-i sin, yani en yaşlı üye olan Sinop Mebusu Şerif Bey açıyor.

Huzzâr-ı kiram! Istanbul'un muvakkat kaydıyla kuvây-ı ecnebiyye tarafından işgal olunduğu ve bütün esasetiyle makam-ı hilâfet ve merkez-i hükümetin istiklâli iptâl edildiği malûmunuzdur. Bu vaziyete serfürû etmek, milletimizin teklif olunan ecnebî esaretini kabul etmesi demekti. Ancak istiklâl-i tam ile yaşamak azm-i kat'îsinde olan minelezel hür ve serâzâd milletimiz, esaret vaziyetini kemâl-i şiddet ve kat'îyetle reddetmiş ve derhal vekillerini toplamaya başlayarak, meclis-i âlînizi vücuda getirmiştir. Bu meclis-i âlînin reis-i sinni sıfatıyla ve tevfik-i ilâhî ile milletimizin dahilî ve haricî istiklâl-i tam dahilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilân ederek, Büyük Millet Meclisi'ni küşad eyliyorum. Metbû-ı akdesimiz olan bütün Müslümanlar'ın halifesi ve Osmanlılar'ın padişahı Sultan Mehmed Hân-ı Sâdis Hazretlerinin kuyud-ı ecneblyyeden tahlisine ve ebedî payitaht-ı saltanat-ı seniye olan Istanbul'umuz ile, işgal altında ve enva-i mezalim ve fecayî içinde maddeten ve mânen bilâinsaf imha edilmekte bulunan bilcümle vilâyât-ı mazlûmemizin istihlâsına muvaffakıyet ihsan buyurmasını Cenâb-ı Allah'tan niyaz eylerim (Alkışlar).

MECLİS KÜTÜPHANESİ

Meclis Reisi Ferruh Bozbeyli kitaplara ve tarihe çok önem veriyor, biliyorum bunu. Konuşurken bir ara, Hâkimiyet-i Millîye müzesi kurmak düşüncesinden bah-

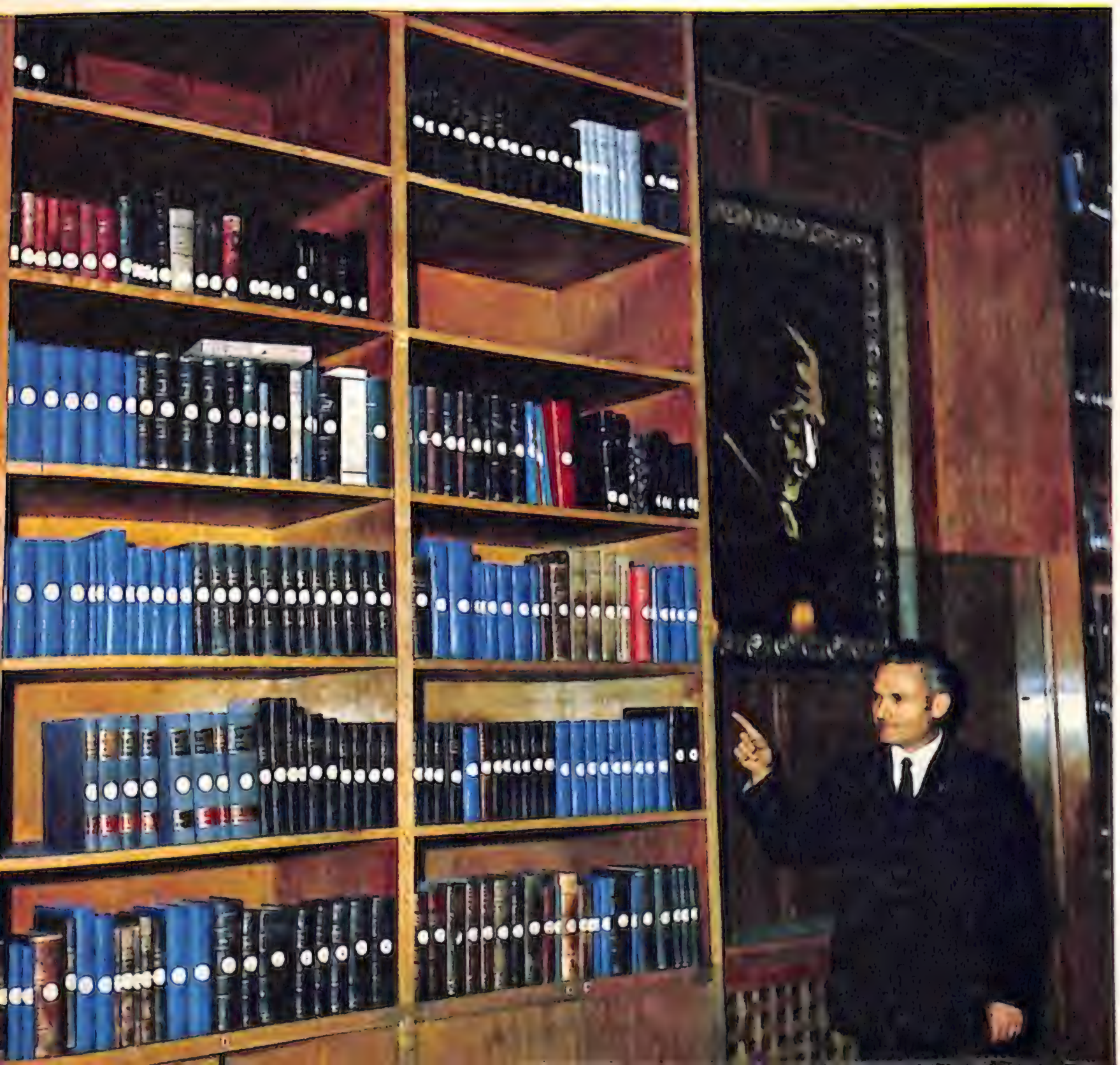

Meclis Kütüphanesi Müdürü Melih Ege, kitapları gösteriyor.

Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, arkadaşımızla görüşürken (sağda), Meclis çoğunluk için parti grubu toplantı salonu (aşağıda).

Meclis'in içindeki mescitten bir görünüş.

setmişti. «Ben de görebilir miyim?» diye sordum.

— Memnuniyetle, diye gülümsedi.

Hâkimiyet-i Millîye müzesi, henüz bir çekirdek hâlinde, meclis kütüphanesine giden koridorun üzerinde sol kolda, büyük bir salon. Bir köşede, Atatürk'ün ebedî istirahatgâhına götürülüşünün resimlerini ihtiva eden albümler, meclis kütüphanesini ziyaret eden yabancıların, intibalarını toplayan defterler duruyor. Birden gözüme camlı büyük bir dolap ilişti. Ferruh Bozbeyli:

— Burada, Atatürk'ün seçim bölgesi olan Ankara'dan seçilmiş milletvekillerini havi albümler vardı, dedi. Şu yukarıda gördüğünüz de Atatürk'ün seçim mazbatalarıdır.

Öbür camlı dolaplarda da, Atatürk'e ve ilk Büyük Millet Meclisi'ne ait çeşitli hâtıralar duruyor. Bir köşede 2 metre boyunda, yarım metre eninde bir sehpa var. Üzerinde simle Bakara sûresi işlenmiş yeşil bir şal yayılı. Ferruh Bozbeyli'nin, Suudî Arabistan'ı resmen ziyareti sırasında Kral Faysal hediye etmiş, o da bunu Meclis'e bırakmış.

Bana gösterdiği yakın ilgiden dolayı Başkan Ferruh Bozbeyli'ye teşekkür edip, meclisi gezmeye koyuldum.

Türkiye'nin en zengin kütünhanelerinden biri mecliste bulunuyor. Kütüphaneye koridorun tam karşısına gelen kapıdan giriyorsunuz. Çok büyük bir salon, duvarlar tâ tavana kadar kitap rafıyla kaplı, raflarda, mavi, siyah, kurşunî ciltli kitaplar.

Meclis Kütüphanesi Müdürü Melih Ege, çalışkan, yorulmak bilmeyen bir yönetici:

— Kütüphanemizde 204 bin cilt kitap bulunmaktadır, diye anlatıyor. Çeşitli dillerde kitaplarımız var. Çoğu İngilizce, Almanca ve Fransızca. Kitapların yanısıra çeşitli dillerde dergiler de bize gelir.

— Daha çok hangi alanlarda kitap bulunuyor?

— Hukuk, iktisat, sosyal ilimlere ait kitaplar çoğunluktadır. Maksat parlamenterlerimizin en mükemmel şekilde çalışmalarını sağlamak.

Melih Ege, kütüphanede 204 bin kitap var demişti ya; o kocaman salonu şöyle bir dolandım, raflardaki kitapları hesaba vurdum. Acaba kitapların gerisi nerede diye düşünüyordum ki...

— Bunun altında dört kat daha vardır, diye ilâve etti. İsterseniz bir gezelim, hem de mikrofilim atelyemizi görürsünüz.

Kütüphane olan kısımla birlikte, büyük boy beş katlı bir apartman hacminde. Raflar, raflar, uzanıp gidiyor... Melih Ege:

— Kütüphanedeki rafların uzunluğu 1 kilometredir. Arşivdeki raflarla birlikte 8,5 kilometreyi bulur, dedi.

Zihnimden bir hesapladım, demek, rafları ucu ucuna eklesek, Taksim'den Beyazıt'a kadar uzanacak.

İLGİ ÇEKİCİ BAZI RAKAMLAR

Sonra meclisin mikrofilim dairesini dolaştık. Son sistem makinelerle kalın kalın kitapların, belgelerin, mikrofilimleri alınıyor.

Nedim Şenünal, esmer bir genç, üç yıldır burada çalışıyormuş.

— Bizde, otomatik, el değmeden filim yıkama cihazları vardır, diyor. Biliyorsunuz, meclis arşivi en zengin tutanak ve gazete arşivine sahiptir. Biz, kitaplar yıpranmasın diye mikrofilimlere geçiririz.

Tekrar merdivenleri tırmanıp, kütüphane kısmına geldik. Birden rafların yanında gözüme bir albüm ilişti. Ferruh Bozbeyli, T.B.M.M. binasına ait bir kitap hazırlamak istemiş, bu broşür onun «ilk tecrübesi» imiş. Başladım yapraklarını çevirmeye. Parlamento binasında 9 adet insan, 16 adet de yük asansörü var. Avize ve apliklerin sayısı 695. Bina ve eklentileri şehir ceryanıyla aydınlatılıyor ama, arıza sırasında otomatik olarak devreye giden müstakil elektrojen grupu mevcut. Parlamento binasında 300 dahilî, 27 haricî hatlı özel telefon santralı varmış. Parlamentonun tefriş hususîyetleri de şöyle: 9.920 metrekare tutarında 500 parça halı, 20 parça kilim, 14 bin metrekare perdelik ve döşemelik kumaş, 2 bin metrekare deri.

Broşürün sayfalarını çevirmeye devam ediyorum. Gene gözüme ilgi çekici rakamlar ilişiyor: 110 kilometre elektrik borusu, 887 kilometre elektrik iletkeni kullanılmış. Yani, elektrik iletkenini ucu ucuna eklerseniz, Istanbul'dan Ankara'ya gidip gelir. Binanın yıllık su sarfiyatı 75 bin ton, yıllık kömür 5 bin ton.

MECLİS VE SENATO

Sonra, Meclis'in insana huşû veren kulvarlarından geçerek Millet Meclisi salonuna gittim. İrili ufaklı kristal avizelerden ışıklar pırıldıyor. Koltuklar maun ve mavi Beykoz derisinden. Muhteşem bir başkanlık kürsüsü üzerinde, «Egemenlik milletindir» yazılı. Ferruh Bozbeyli'nin koruma polisi Cemil Çakır, bana gerekli bilgiyi veriyor:

— Bakın arkada üstte halk tribünü vardır, 637 kişiliktir. Önünde davetliler tribünü, bu da, 114 kişilik. Altta 82 kişilik gazeteciler tribünü, sağda diplomatlar locası, solda Cumhurbaşkanı locası, 12 kişilik. Yani salon 1.600 kişiyi alacak büyüklüktedir.

Oradan Senato salonuna geçtik. Senato toplantı halindeydi. Başkan Sırrı Atalay. Senatörler bir hatibi dinliyordu. Dinleyici locaları da oldukça kalabalıktı. Cemil Çakır gene sıraladı:

— Solda başkanlık dîvânı kürsüsü, hatip kürsüsü ve stenolar, sağda Cumhurbaşkanlığı locası, parterde senatörler, karşıdaki alt balkonda basın, üst balkonda halk, ön üst balkonda milletvekilleri için yerler vardır. Sayıları da şöyle: Parter 328, basın 29, diplomat 24, milletvekili 124 ve halk locası 124 kişiliktir. Koltuklar yeşil Beykoz derisi ile cevizden yapılmıştır. Duvarlar akustik özellikli ceviz lambriyle kaplıdır.

Yine mermer zeminin, pırıl pırıl parladığı kulvarlardan geçtik. Bir köşede bazı milletvekilleri konuşup tartışıyorlar. Kimi elinde dosyalar hızlı hızlı senatoya doğru gidiyor. Kimi grup hâlinde geziniyor.

— Şu, parti grup odalarını da bir görsek, dedim.

Cemil Çakır:

— Tabiî efendim, diyerek öne düştü. Birkaç kulvar sonra, duvarları dişbudak lambriyle kaplı büyük bir salona girdik. Burası çoğunluk için parti grubu toplantı salonu. Solda Kütahya çinisi pano önünde başkanlık dîvânı, hatip kürsüsü ve stenolar yerleştirilmiş. Parterde 315 koltuk varmış. Aydınlatma, gündüz vitraylı pencereden gelen gün ışığı, gece ise lâleli avizelerden yapılıyor. Koltuklar yeşil Beykoz derisiyle, dişbudaktan.

Buradan azınlık için parti grubu toplantı salonuna gittik. Sağda yeşil Beykoz derisi lambriden niş içinde başkanlık dîvanı, hatip kürsüsü var. Parterde 176 koltuk varmış. Duvarlar akustik özelliği olan dişbudak lambri, tavan prizmatik dişbudak lambri, kapılar Beykoz derisiyle kaplı. Koltuklar kırmızı Beykoz derisi ve dişbudaktan yapılmış. Döşeme siyah kauçukla kaplı.

.....

Meclis'in döner kapısından çıktığım zaman, hafif bir serinlik yüzüme çarptı. Vakit ikindiyi çoktan dönmüştü. Rap rap yürüyen bir kara, bir hava erinin arasından geçerek, ağır ağır anayola doğru ilerledim. Sisli bir akşam Ankara'nın üzerine iniyordu.

T.B.M.M.'nin dıştan bir görünüşü.

T.B.M.M.'nin dıştan bir görünüşü.

Asırlık Hastanelerimiz : 4

Şişli Çocuk Hastanesi

Röportaj : Aydın Filiz
Fotoğraflar : Tamer Güvenç

İSTANBUL'DA bundan 72 yıl önce temeli atılıp hizmete açılan şifa yuvalarımızdan biri de Şişli Çocuk Hastanesi yahut eski adıyle Hamidiye Etfal Hastanesi'dir.

Şişli meydanına 80 - 100 adım mesafede azıcık bayır bir alanda kurulmuştur, ve irili ufaklı binalardan ibarettir. Binaların bir kısmı bir hayli eskidir. Kapıdan girip sol yandan aşağı yürürseniz, karşınıza tek katlı, uzun dikdörtgen biçimde inşa edilmiş, sarı badanalı bir bina çıkar. İşte burası hastanenin kurucusu II. Sultan Abdülhamid'in yaptırdığı pavyonlardan biridir, bugün de Çocuk Pavyonu olarak kullanılmaktadır.

Hastaneyi gezerken bir şey dikkatimi çekti; çeşitli zamanlarda yapılmış kimi tek katlı, kimi üç katlı binalar. Başhekimin makamına 5 - 6 basamak merdiven inerek girdik, eskiden kalma kâgir tek katlı bir yapı. Orta büyüklükte bir oda, bir köşede yeni yapılacak tesislerin maketi duruyor.

Dr. Medih Egemen ile Dr. Hâdi Sungun yeni inşa edilmekte olan pavyonlar üzerinde görüşüyorlar.

— Galiba büyük bir fırsat yakaladım, dedim. Hazır geleceğin tesislerinden söz ederken, hastanenin kuruluşu ve çekirdeğini meydana getiren kısımlardan ve tarihinden de bahseder misiniz?

Başhekim Dr. Medih Egemen:

— Hastanemiz, yüzyılımızın başında yapılmış. 72 yıllık bir geçmişi var. Ama inkişafı oldukça yüklü. Arkadaşımız Hâdi Sungun, hastanenin tarihçesi üzerinde derin araştırma yapmıştır. Sizi bir hayli aydınlatacağını umarım.

— Şişli Çocuk Hastanesi'nin eski adı Hamidiye Etfal Hastanesi'ydi, diyerek Dr. Hâdi Sungun'a döndüm. Bunu biliyorum da, siz kuruluşunu anlatır mısınız?

Dr. Hâdi Sungun, belli ki hastanenin tarihini iyi biliyor.

— Efendim, diye söze başladı. Burası ikinci bir tıp okulu olarak da rol oynamış bir kuruluşumuzdur. 1898'de II. Abdülhamid'in kızı Hadice Sultan'ın ölümü üzerine padişah, bir çocuk hastanesinin tesisi için emr-ü ferman buyurmuştur.

Etibba-i Hazret-i Şehriyârîlerinden İbrahim Bey'in Almanya'da uzun müddet kalarak elde ettiği bilgilere değer veren padişah, ona, yapılacak inşaata nezaret vazifesini vermiş ve Doktor İbrahim Bey de, Berlin'deki İmparator ve İmparatoriçe Frederik Çocuk Hastanesi'nin resim ve planlarını padişaha sunmuş ve «Olveç-

hile inşaası» emrini almıştır.

Binanın resim ve planlarını İtalyan mimar M. Valeuri yapmış, binanın inşası da Saray-ı hümâyûn mimarlarından Neverman tarafından başarılmıştır. 1898 yılı mayıs ayında Şişli'deki arsada kazıya başlanmış, kurbanların kesilmesinden sonra hastanenin temeli atılmış ve 1899 haziranında padişahın oğlu Abdürrahim Efendi'nin ve aynı zamanda 671 çocuğun sünneti ile hastanenin açılış resmi yapılmıştır.

Hastanenin giriş kapısının yukarısına güzel bir ta'lik yazı ile:

«Firdevs - âşiyân merhume Hadîce Sultan Hazretleri Namına» ibaresi, daha yukarıya da mermer üstüne kazılmış gayet güzel sülüs altına hat ile de «HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ» ibaresi yazılmıştır.

Bu dâr-î hayr-ü Hikmet reşk-i lokmandır
Ferişteler gelir tevkıyr-ü ibcâle
Bu bir âgûş-ı zî-rahm-û himâyettir
Muheyyâdır demâdem lûtf-ı ifzâle
Misâl-î hayrıdır Abdülhamid Hân'ın
İlâhî dâim olsun mazhar-î iclâle
Görüncê söyledim târîhinî birden
Yapıldî bû tedâvîhâne etfâle

(1317)

Bahçenin tanzimi o zamanki Alman mühendislerine havale edilmiştir. II. Abdülhamid hastanenin açılışında bizzat bulunmamış, ressam Mehmed Bedri tarafından yapılan yağlı boya tablosu daha sonra kendisine takdim edilmiştir. Bu tablo halen Güzel Sanatlar Akademisi'nin müzesinde bulunmaktadır.

Hastanenin bütün masrafları (Ceyb-i Hümûyûn-ı Cenâb-ı Mülükâne) den tesviye ve ihsan edilmiştir. Hastane başlangıçta yalnız çocuk hastalıklarına tahsis edilmiş iken, 1903'te Bulgaristan'da eşkıyâ ile çarpışmalarda yaralanan askerler de kabûl ve tedavi edilmiştir.

Bu sırada Hâdi Sungun:

— Müsaade ederseniz, size eski yayınlanan mecmualarla kitapları getireyim, dedi. Sonra çıktı. Biz de o gelinceye kadar başhekimle hastanenin günlük çalışmalarından konuştuk. Az sonra Dr. Sungun koltuğunda kalın kalın kitaplar ve resim albümiyle döndü.

Birlikte kitapları karıştırmaya başladık. Hâdi Sungun hem anlatıyor, hem de bundan 50 - 60 yıl öncesine ait hâtıraları anlatıyordu.

— Hastanede zengin bir kütüphane kurulduğu gibi, 12'si Fransızca, 6'sı Almanca olarak 20 mecmuaya da abone olunmuş.

Kurulus yıllarında Hamidiye Etfal Hastanesi'nin doktor ve memurları.

حميديه اطفال خسته خانهٔ عالیسی اطبا ومأمورينندن بعضيلری

Médecins et employés de l'hôpital des Enfants «Hamidié»

Şişli Çocuk Hastanesi'ndeki prematüre servisinde kuvözde bakılan bir bebek.

Karahisar Maden Suyu'nun tahlil raporu da sunularak bu suyun imtiyazı da hastaneye verilmiştir.

Hastane kurulduğu zaman 120 yataktan ibaretti. Senelik masrafı tamamen ceyb-i hümâyûn'dan verilirdi. Hastaneye gelen hastalar, din ve mezhep ayırd edilmeksizin parasız muayene ve tedavi ediliyor ve ilâçları da hastane eczanesinden yine parasız olarak veriliyordu. Hastaneyi ziyarete gelen meşhur Amerikalı hekim Dr. Seen, «Diğer medenî memleketlerin hiç bir hastanesinde bu yoktur» demiştir.

Hastane aynı zamanda bir araştırma merkezi haline getirilmiş ve bilhassa kızıl'a karşı serum hazırlamak üzere Bakteriyolog Kaymakam Dr. Süleyman Nuri Bey, Fransa'ya gönderilmiş; 1902 yılında hastanede bir kızıl serumu hazırlama laboratuvarı açılmıştır. Aynı yılda hastaneye Berlin Hemşireler Cemiyeti'nden 5 Alman hastabakıcı hemşire getirilmiş, yanlarına yetiştirilmek üzere Türk Hemşireleri verilmiştir. Bu suretle Türk kadınlarının hasta bakımı ile meşgul olmaları, bu hastanede başlamıştır.

Bunlardan başka hastanedeki hekimlerin değerlerini bilen II. Abdülhamid, tıbbiyeden mezun olanlardan mümtazlarının seçilerek ihtisas yapmak üzere hastaneye gönderilmelerini istemiş ve ilk olarak da Dr. Mahmud Ata, Dr. Raif Şevket ve Dr. Zühtü Beyler seçilmiştir.

Bu sırada Dr. Medih Egemen atıldı:

— 1906 yılında padişahın irâdesiyle hastanenin elektrikle aydınlatılması keyfiyeti de kayda değer hâdiselerden biridir. Hastanede bu sıralarda çocukların jimnastik yapmasına mahsus ayrı bir kısmın tesis edilmesi, fiziko-terapi şubesinin daha o zamandan dikkate alınmış olduğunu göstermektedir.

1907 yılında hastanenin tramvay yolundan oldukça uzak olduğu nazarı dikkate alınarak aradaki yol düzeltilmiş, yaya kaldırımları yapılmış ve Şişli caddesindeki başlangıç yerine de gayet zarif iki sütun dikilerek birine Türkçe, diğerine de Fransızca olarak Hamidiye Etfal Hastahâne-i âlîsi medhali ibaresi yazılmıştır. Bu giriş kapısının küşad resmi, mevcut etibbânın iştiraki ile, zamanın şehremîni Reşid

Hâdi Sungun, Melih Egemen ve Cemil Seciloğlu, Hamidiye Etfal Hastanesi zamanında yayınlanan Mecmuay-i Tıbbiye'leri inceliyorlar (Yukarıda), bir hasta ameliyathanede tedavi ediliyor (sağda).

Paşa tarafından yapılmıştır.

1907 martının ikinci cuma günü, şehremîni Reşid Paşa'nın nezareti altında inşa edilmek üzere hastane mimarı Mahmud Şükrü Bey tarafından yapılan plana uygun olarak bir mescit temeli atılmış ve kısa zamanda inşaatı sona ermiştir.

Hastaneyi teşkil eden pavyonların bulunduğu sahanın tam ortasında ve en yüksek yerinde inşa edilen bu mescit ve aynı zamanda minare vazifesini gören saat kulesi, 150 metre kare yer işgal etmektedir. Zarif şekilde inşa edilen kule, kare şeklinde ve 18,5 metre sathında olup, her taraftan görülebilmesi için 20 metre yüksekliğinde yapılmıştır. Ön ve arka cephesinde iki büyük saat, bir tarafında barometre ve diğer tarafında ayın günlerini gösteren kadranlar, üzerinde de rüzgâr süratini gösterir âletler ve bir de siperi saika konmuştur. Etrafına, ezan okunması için zarif bir şerefe, içinde 60 basamaklı helezonî bir demir merdiven yapılmıştır. Mescidin etrafına, hasta çocukların gezinmeleri için demir parmaklıkla çevrili bir gezinti mahalli de konulmuştur.

MECMUA-İ TIBBİYELER

Hastanede o zamanlar, her biri bir kitap kalınlığında meslek mecmuaları yayınlanıyormuş. Bir, ikisinin yapraklarını çevirdim. Bu mecmualarda hekimlerin tıbbî çalışmaları kadar, hastanenin de durumu yer alıyor. Hâdi Sungun resimlerden birini işaret ederek şöyle söyledi:

— Hastanenin 8 nüshadan ibaret ve her biri bir büyük kitap olan mecmuaları bize, hastanenin 8 yıllık faaliyeti sırasında verilen yemekler, sünnet düğünlerinde yapılan şenlikler, çocuklara ve ailelerine verilen hediye ve ihsanlar hakkında bilgiler vermektedir. Hastaneye zamanın en meşhur profesörlerinin ziyarete geldikleri, Batılı, Doğulu mühim şahısların el yazıları ile doldurulmuş oldukları hastane hâtıra defterindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Zamanında her şeyi değerlendirmeyi ve ondan istifade etmeyi başarmasını bilen kurucular, ihtiyaçları olan her türlü malzeme ve âletleri getirerek tıbba yardım etmek cihatine gitmiş, kuruluşunun daha üçüncü yılında modern anlamıyla bir fotoğraf servisi kurmuşlardır. Lüzumlu malzeme yüzlerce lira sarfıyla Almanya'dan getirilmiştir. Kuruluşundan maksat da şöyle izah edilmektedir: «İcray-ı ameliyata lüzum görülen hastaların ameliyattan evvel ve bir de sonra resimleri alınıp hıfz olunmak içindir ki, bunun fen nazarında ehemmiyeti derkârdır». O zaman bu işle

Etfal Hastanesi'nin ilk yapılan kısımları.

Hamidiye Etfal Hastanesi'nin binalarına genel bakış.

meşgul olanlar, Bakteriyolog Kaymakam Nuri Bey, Dr. Fuad Bey, göz tabibi Şâkir Bey, Operatör Râsih Bey, eczacı Necmeddin Efendi'dir. Zamanına göre çok muvaffak olmuş ve istatistik mecmua-i tıbbiyelerini süsleyen fotoğraflar bu meslekdaşlarımızın eserleridir.

HALKA YARDIM ELİNİ UZATAN HASTANE

Etfal hastanesi bir şifa müessesesi olduğu kadar, halka çeşitli şekillerde yardım eden bir kuruluş. Bunu hastanenin yayınladığı yıllıklarda görmek mümkün. Sünnet olmuş çocukların sıra sıra yattığını gösteren resimler, sık sık karşınıza çıkıyor. Hâdi Sungun:

— Bu olay âdetâ hastanenin gelenekleri arasındadır, diye anlattı.

Her yıl ağustos ayında ilân edilen tarihte velilerle beraber gelen çocuklar, fakir, zengin gözetmeksizin, hastanenin operatörleri tarafından sünnet edilmekteydiler. Meselâ 1905 yılında bu şekilde 8 gün devam eden sünnet düğününde, 2026, 1906'da 2737 çocuk sünnet edilmiştir. Çocuklara mükemmel surette hazırlanmış gecelik entarileri, hırkalar, ayakkabılar, çoraplar, mendiller, nazar takımları, zarif oyuncaklar verildiği gibi, velilerine de nefis yemekler, şekerler, şerbetler dağıtılırdı. Bundan başka gündüzleri ve geceleri hokkabazlar, hayal oyunları, diğer bazı oyunlar yapılır, konserler verilirdi.

Birden aklıma geldi, sordum:

— Ana kapıdan girince bahçenizin güzelliği de derhal dikkati çekiyor. Her halde o zamanlar daha da güzel ve bakımlıymış?

— Efendim, Hamidiye Etfal Hastanesi'nin bahçesi gerçekten büyük bir itina ve özenle düzenlenmiştir. Kuruluş devrine ve ondan sonraki yıllara ait kitapları karıştırırsanız bu husus dikkatinizi çeker.

Hastane, çocukların tedavisi için yapılmış ama, sonradan çeşitli pavyonlar ilâve edilerek, genişletilmiş. Bu hususu da başhekim şöyle dile getirdi:

— Şunu iftiharla söyliyeyim ki, memleketimizde ilk sanatoryum inşaası ve hastalara yararlı olmaya başlaması şerefi yine Hamidiye Etfal Hastanesi'ne aittir.

Bugün dahi kıymetini kaybetmiyen ve yeni yeni tesislerle hastaların tedavisini yapan sanatoryumların ilki memleketimizde 1904 yılında hastanemizde açılmıştır.

Avrupa'da Bremer usulü sanatoryumların faydalarını gözönünde bulunduran II. Sultan Abdülhamid, veremlilerin tedavisi için haricî ve dahilî veremli hastalara

Hastane bahçesinde II. Sultan Abdülhamid zamanında yapılan heykellerden biri.

mahsus Hamidiye Etfal Hastahâne-i Âlîsine gayet muntazam ve son sistem sanatoryum ilâvesini irâde ve ferman ve bu babda sarfı lâzım gelen meblağı kendi cebinden vermiştir. Kısa zamanda ikmal edilen ve 19 ağustos 1904'te zamanın şehremîni Reşid Paşa'nın da hazır bulunduğu bir merasimle açılan sanatoryum, geniş balkonlarıyle veremli hasta çocukların şifa ve istirahatlerine tahsis edilmiştir.

HASTANE, 1150 YATAĞA ÇIKACAK

Bu sırada gözüm odanın köşesinde duran makete ilişti. O küçücük maketten bile, inşa edilen pavyonların heybetli olacağı anlaşılıyor. Yönetici Cemil Secioğlu konuyu büyük bir vukufla şöyle anlattı:

— Günümüzün ihtiyaçları malûm. Bu ihtiyaçlara cevap vermek de gerekiyor. Hükümet işi ele alıp, hastaneyi üç büyük blok halinde toplamaya karar verdi. Bu üç büyük blokda bir merkezle birbirine bağlanacak. Bugün 550'ye yakın olan yatak sayısı böylece 1150'ye ulaşacak.

Sonra hep birlikte hastaneyi gezdik. Bahçeye eskiden bir hayli emek sarfedildiği belli oluyor. Şimdi her halde inşaattan dolayı, bakımsız halde. Orada burada demir, kalas, çimento yığınları... Zaten 70 yıllık bir binanın yanında modern üç katlı bir yapı dikkati çekiyor.

Bir pavyonun kapısında iri harflerle yazılı «Misbah Muhayyeş Pavyonu» ibaresine dikkatle bakmış olacağım ki...

— Efendim, hayırsever bir vatandaşımızın bağışıyle yapılmıştır, diye Cemil Seciloğlu izah etti. Halen çocuk pavyonu olarak kullanılıyor.

Burası öteki kısımlardan daha değişik; bir defa bina yepyeni ve temiz. Süt çocuklarının, küçük çocukların katları ayrılmış. Pastel yeşili boyalı, kapılar kahverengi formikadan.

Ameliyathaneyi, röntgen servisini, Kadın - Doğum kısmını dolaştıktan sonra, başhekimle ilgililere teşekkür edip ayrıldım.

Şişli Çocuk Hastanesi'nin en eski binalarından biri (sağda), eskiden aynı zamanda minare olarak da kullanılan saat kulesi (aşağıda).

Büyük Fransız
Şairi ve
Büyük Türk
Dostu

Alphonse de Lamartine.

LAMARTINE

TÜRKİYE'DE ÖLMEK İSTEMİŞTİ

"İnsanlığa şeref veren böyle bir milletin (Türkler'in) düşmanı olmak, insanlığa düşman olmaktan farksızdır„ Lamartine

Yazan: Taha Toros

İŞLETMESİ için Lamartine'e verilen ve yekûnu 38.500 dönüm tutan çiftliklerin içerisinde zeytinlikler, binalar, ahırlar, mer'alar, orman, dükkân, han, kahvehane, değirmen ve iki küçük çay da vardır.

Bu çiftlik, Fransızca eserlerde, peri masallarındaki malikâneler gibi anlatılmaktadır:

«Vaktiyle bir imparator vardı! Ülkesinin güzel bir yerinde bir büyük şâire, çiftlikleriyle, koyunlarıyle, binlerce meyve ağaçlarıyla, ırmaklarıyla, bir ormanı ile bir malikâne hediye etti! Şâiri, bu cennette, kaygusuz yaşamaya davet eden bu kudretli cömert sultan, Osmanlılar'ın padişahı, dünyada Allah'ın gölgesi olan Sultan Abdülmecid idi!»

LAMARTINE'LE YAPILAN ANLAŞMA

Lamartine'in dileği üzerine, padişah tarafından uygun görüldüğü şekilde icar olunan arazinin icar şeklini gösteren, şartlarını belirten bir anlaşma, şâirin vekili olan Charles Rolland ile hükümet arasında imzalanmıştır. Bu mukavele hükümleri kısaltılmış olarak aşağıda belirtilmiştir:

Madde: 1 — 4 muhtelif çiftlik mecmuu tahminen 38.500 dönümlük arazi, Tire kazasında Reşid Paşa'nın mülkü olup, hükümetçe 25 yıl müddetle, yani 1850 senesi başından 1875 senesine kadar, Lamartine'e kiraya verilmiştir. Çiftliklerin içerisinde bulunan âletler ve demirbaşlardan gayrisi, bu müddetin hitamında — menkul eşya Lamartine'e ait olmak üzere — mal sahibine kalacaktır. Bina ile arazinin imarı, ıslahı için ne Lamartine'e, ne veresesine tazminat namıyla bir şey verilmeyecektir. Çiftliğin hasılât bedeli için sahibine hazinece gereken para verileceğinden, Lamartine bundan dolayı herhangi bir tediyede bulunmayacaktır.

Madde: 2 — Osmanlı hükümeti, Lamartine'i her türlü müşkülâttan koruyacak, memleket kanunlarına uygun olan dileklerini kabûl ederek kolaylık gösterecek ve onu adilâne bir şekilde ve şefkatle himaye ve siyanet edecektir.

Madde: 3 — Lamartine'in vefatı veyahut 25 senenin bitiminden evvel, araziyi başkasına verip gitmesi halinde, varisleri vesair adamları, aynı şekilde korunacaktır. Ancak, bakiye müddet için, çiftliğin hariçten birine terki halinde, mülkün asıl sahibi, bakiye senelere isabet eden masrafları ödemek suretiyle, tercih edilecektir.

Madde: 4 — Mal sahiplerine, belediye nizamatına göre ne gibi muamele yapılıyorsa, Lamartine hakkında da 25 yıl aynı muamele yapılacak ve kiracıdır diye, başka bir muamelede bulunulmayacaktır.

Madde: 5 — Lamartine, halen çiftlikte sakin 50 aileden ibaret olan ekincilerin — ötedenberi gelenek olarak mazhar oldukları — menfaat ve haklarına riayet edecektir.

Madde: 6 — Gerek vergi, gerek âşâr mevzuatına, belediye kanunlarına, hülâsa çiftçilere uygulanması mecburî kaidelere Lamartine de aynen tâbi tutulacaktır.

Madde: 7 — İşbu mukavele padişahın izniyle Lamartine'in vekili Charles Rolland ile kararlaştırılıp imzalanmıştır.

Bu mukavele hükümlerine Fransa devleti, Fransa sefareti bir gûnâ müdahalede bulunamayacaktır.

16 Muharrem 1266 (1850)

Fakat bu mukavele hükümleri havada kaldı. Çünkü bu çiftlikler Lamartine tarafından hiç bir zaman işletilemedi.

Esasen, çiftliklerin işletilmesi büyük sermayeyi gerektiriyordu. Lamartine Fransa'daki mallarını satışa çıkardıysa da bir türlü iyi müşteri bulamadı. Nihayet sermayesi eshama bölünmüş bir şirket kurup, gerekli sermayeyi toplamak istedi. Bunun için Paris'te geniş neşriyat yaptı. Hattâ Ege havalisinin eski gravürlerinden istifade ederek süslü hisse senetleri bastırdı.

Esasen çok borçlu olan Lamartine, yeni bir borç bulamamanın üzüntüsü içerisinde kıvranıp duruyordu. Hattâ borç aldığı iki kişiye, çiftliğinden 200'er dönüm arazi terkine bile başvurdu.

Osmanlı idarecileri bu mevzuda pek hassastılar. Bu çiftlik için, başlarına bir nevi kapitülasyon havası gelmesinden de endişeliydiler. Bu konuda uzun yazışmalar oldu. Şâire teklifler yapıldı. Mukabil teklifler ve şartlar Bâbıâlî tarafından incelendi.

Lamartine, her defasında, sermaye tedarik etmekteki faaliyetinden, Fransa'daki mülkünün satışa çıkarıldığından ve bunları sağladıktan sonra yakında Türkiye'ye geleceğinden bahseden birçok mektup yazdı. Fakat, şâirin ihtiyarlığı, sermaye bulmaktaki aczi, devrin idarecileri

tarafından inceden inceye görüşülerek bir formül bulunmasına çalışıldı. Sonunda, işi tatlıya bağlamak isteyen sadrâzam Giritli Mustafa Paşa, padişaha bir teklifte bulundu. Lamartine'in 25 yıl müddetle emrinde bulunan çiftlikler için hazine, her yıl 60.000 kuruş kira ödemekteydi. Şayet buna 20.000 kuruş daha ilâve edilerek Lamartine'e her yıl 80.000 altın kuruş verilecek olursa bu iş tatlıya bağlanabilirdi.

Sadrâzam Giritli Mustafa Paşa, bu durumu daha evvel, Fransa'nın Istanbul'daki elçisiyle de görüştü. Elçi de «Bu kadar âtıfetten sonra, Lamartine'in artık bir şey istemeye hakkı yoktur» dedi. Padişaha arzolunan durum, onun da iradesine iktiran etti. Sonuç olarak Lamartine'le olan çiftlik mukavelesinin iptâl edilmesine ve kendisine her yıl 80.000 altın kuruş verilmesine hükümetçe karar alındı. Çiftlik, hazineye kaldı. Lamartine'e de, her yılın mart ayında, 80.000 kuruş gönderildi.

LAMARTINE'İN TÜRKİYE'YE İKİNCİ GELİŞİ

Lamartine, bu çiftlik hediyesi dolayısıyle Türkler'e karşı duyduğu şükran borcunu ödemek istiyordu. Bununla alâkalı olarak «Türkiye Tarihi» ni yazacak, bu maksatla Istanbul'a gelerek, Bâbıâlî arşivlerinde incelemeler yapacaktı. Bu konuda da Osmanlı idaresinden müsaade istedi, kendisine her türlü kolaylığın gösterileceği bildirildi.

Tarihçimiz Ahmed Refik merhum, Lamartine'in ikinci defa Istanbul'a 1853 yılında geldiğini bildiriyor. Arşivimizde bu mevzuda geniş malûmata rastlanmamaktadır.

Bizim tesbit edebildiğimize göre, Lamartine, Türkiye'yi ikinci defa, Ahmed Refik Bey'in yazdığı gibi, 1853 yılında değil, 1850 haziranında gelmiştir. Şöyle ki:

Lamartine, Aydın taraflarında kendisine bahşedilen malikânesinin hayalini, hakikate çevirmek için, bizzat görmek istiyordu. Bu konuda Willy Sperco'nun yaptığı tetkikat bize ışık tutmaktadır. Diğer taraftan şâirin «Şark'ta Yeni Seyahat» adlı hâtıratında da bu seyahate temas eden bahisler mevcuttur.

Yanına eşini ve dostlarından Chamborand ile Champeaux'yu ve bir ziraat mühendisini, lüzumu kadar hizmetçilerini alan Lamartine, 21 haziran 1850 tarihinde Marsilya'dan kalkan Oronte vapuru ile, Türkiye'ye hareket etti.

Gemi, 27 haziranda Malta'ya, 29 haziran'da İzmir'e ulaştı. Lamartine, İzmir'de karaya çıkmadı. Maksadı, aynı gemiyle Istanbul'a giderek, Osmanlı padişahına teşekkürlerini sunmak, daha sonra İzmir'deki çiftliğine gitmekti. Nitekim o zaman İzmir'de Fransızca yayınlanan «l'Impartial» adlı haftalık gazete, Lamartine'in bu seyahati hakkında, okuyucularına şu haberi veriyordu:

«Şöhretli şâir ve hatip Lamartine, geçen cumartesi, Oronte vapuru ile ve ailesiyle şehrimize gelmişse de, karaya çıkmamıştır. Istanbul'a aynı vapurla hareket etmiştir.

Lamartine'in Türkiye'ye yerleşme kararı, önemsenmeyecek bir konu değildir. Bir zamanlar Fransa'nın kaderini elinde tutmuş olan bu adamın, bundan sonraki âkıbetinin ne olacağını, ancak Allah bilir. Fakat, istikbalin getireceği hâdiseler ne olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisiyle alâkalanması, onun dâvasının, hakikaten bir medeniyet dâvası olduğunu göstermektedir».

LAMARTINE'in SULTAN MECİD TARAFINDAN KABÛLÜ

Lamartine'i taşıyan vapur Istanbul'a gelince, şâir ilk iş olarak padişahla nâzırları ziyaret için randevu istedi.

Tanzimat devrinin ilk padişahı olan Sultan Abdülmecid, Fransızlar'a geniş dostluk ve muhabbet gösteren bir hükümdardı. Nitekim Lamartine'in Türkiye'ye yerleşmek hususundaki arzusunu, büyük bir muhabbetle karşılamış, ona, 25 yıl müddetle kullanabileceği bir malikâne hediye etmişti.

Bu çiftlik bahsinde, sadrâzamları ne teklif etmişse aynen kabul etmiş bulunan Sultan Abdülmecid, şimdi de bizzat büyük şâiri huzuruna kabûl etmekten zevk duyuyordu.

Nitekim, onu, büyük bir dostluk havası içerisinde kabul etti. Lamartine, 6 haziran 1850 tarihinde, Ihlamur köşkünde, Sultan Abdülmecid'le başbaşa tatlı saatler geçirdi.

Lamartine, bu mülâkattan çok duygulandı, hem padişahın kendisine ihsan ettiği malikânesinin minneti altında kalmamak, hem de büyük Türk milletini, düşmanlarına karşı savunmak maksadıyle, «Türkiye Tarihi» ni yazmaya, bu mülâkattan sonra, kat'î olarak karar verdi.

LAMARTINE'İN ISTANBUL'U ZİYARETİNİ, FRANSIZ ELÇİSİ PARİS'E BİLDİRİYOR

Lamartine'in bu ziyareti hakkında, arşivlerimizde fazla malûmata rastlanmamaktadır. Ancak, şâirin, Fransız sefarethanesine uğradığı ve sefaretin Tarabya'daki yazlık binasında, Boğaz'a karşı bir

Lamartine'in ilk seyahati sırasında ölerek, Osmanlı topraklarında gömülen kızı Julia.

öğle yemeği yediği anlaşılıyor.

O sıralarda Fransa'nın Istanbul'daki elçisi, fevkalâde selâhiyetle bu vazifeyi tedvir etmekte bulunan General Aupick'tir. Bu general, bir tümen komutanıdır. Daha evvel Atina'da elçilik etmiştir. 1848 - 1851 yılında da ortaelçi sıfatıyle ve tam yetkili olarak Istanbul'da hükümetini temsil etmiştir. 1789 tarihinde doğup, 1857 yılında ölen General Aupick, Istanbul'da bulunduğu sırada, yanında, ikinci kere evlendiği eşi de mevcuttu. Bu kadın, meşhur şâir Baudlaire'in annesiydi. Yâni o zamanki Istanbul sefiri, Fransızlar'ın meşhur şâiri Baudlaire'in üvey babasıydı.

Fransız sefiri Aupick 5 temmuz 1850 tarihinde, Lamartine'in Istanbul'a geldiğini, hariciye nezâretine aşağıdaki mektupla bildirmişti:

Tarabya, 5 temmuz 1850

M. De Lamartine, 1 temmuzdan beri burada bulunuyor. Mumaileyhe nazaran, Istanbul'a gelişinin, kendisine İzmir civarında arazi hediye etmiş bulunan sultana şükranlarını arzdan başka bir maksadı yoktur.

Muhtemelen ayın 6'sında sultan tarafından kabûl edilecek, ferdası günü buradan ayrılacaktır. Kendisini getiren ve İzmir'e götürecek olan Oronte vapurunda kalmaktadır. Refakatinde karısı ile iki dostu bulunmaktadır.

Bâbıâlî'deki nâzırlara ziyaretler yapmış olup, kordiplomatiğe dahil hiç kimseyi görmek niyetinde değildir.

Bu ayın 3'ünde Tarabya'daki sefarethaneye geldi. Yemeği sefaret mensuplarımızla birlikte yedik.

Gördüğü şeylerde maddî ve mânevî bir düzelme müşahade ettiğini söylüyor. Kendisine nazaran, aldığı neticeler, ümit ettiğinin çok üstündedir. 3 milyona ait kanunun (o zamanki Fransız parlamentosunda görüşülmekte olan bir konu olacak) münakaşalarında bulunamadığından dolayı esef etmektedir. Şayet bulunması mümkün olsaydı, teklifi destekliyeceğini sözlerine ilâve etmişti. Bu vesile ile...

Maslahatgüzar
Tümen Komutanı
General Aupick

LAMARTİNE İZMİR'DE

Istanbul'da Sultan Abdülmecid tarafından kabûl edilerek büyük iltifat gören Lamartine, aynı akşam Oronte vapuru ile İzmir'e hareket etti. 7 temmuz 1850 tarihinde İzmir'e vasıl oldu. Gemi körfeze girince, Lamartine'le refakatindekiler, vapur kumpanyasının direktörü ile İzmir'deki

Lamartine'den dilimize ilk terciimeyi yapan Yusuf Neyyir Bey'dir. Hariciyeci olan ve 29 yaşında ölen Yusuf Neyyir, aktör Burhaneddin (Tepsi) ve eski sefirlerden M. Seyfeddin Bey'in babasıdır.

Fransız kolonisi tarafından karşılandılar. Etrafı hayranlarıyla sarılan şâir, İzmir'de fazla kalmayacağını ve en kısa müddet içerisinde Aydın'daki çiftliğine hareket edeceğini bildirerek, gerekli hazırlıklara başladı. Aydın'a gitmek için lâzım olan atlar, develer, hizmetkârlar ve erzak temin edildi.

Fransız Konsolosu M. Pişon yoktu ama, konsolosluğun diğer mensupları pervane kesilerek, yorulmak bilmez bir faaliyet içinde, İzmir'in büyük ticarethaneleri ile temasa geçtiler; Lamartine'in bütün ihtiyaçlarını sağladılar.

Mevsim Ramazan'a rastlamıştı. İzmir Valisi Halil Paşa (Şâirin 17 sene evvel Istanbul'u ilk ziyaretinde mihmandarlığında bulunmuş olan Halil Paşa) bu sebepten büyük misafirin istikbalinde bulunamadı. Ancak, Istanbul'dan aldığı emre uyarak Lamartine'in hizmetinde çalışacak bir memurla, gerek yollarda, gerek çiftliğinde kendisinin muhafazasında vazife görecek 12 atlı ve silâhlı adam gönderdi.

Lamartine, İzmir'deki ilk gününde, Couturier namındaki bir adamın verdiği ziyafette, maiyeti ile birlikte hazır bulundu. Yemek sırasında 60 yaşındaki şâir, çok espriler yaptı ve çok neşelendi. Ancak yemekten sonra, seyahatinin ve hazırlık yorgunluklarının verdiği bitkinlik sebebiyle oturduğu koltukta uykuya daldı. Kendisini ziyaret etmek için gelen salondakiler, onun uyanmaması için, ayaklarının uçlarına basarak dışarı çıktılar!

İzmir'e varışının ikinci günü, yol hazırlığı tamamlanmıştı. Sıcak temmuz güneşi altında, seyahat etmenin güçlüğü düşünülerek, gece serinliğinde, yola çıkılması uygun görüldü.

Seyahat, muazzam bir kervan halinde yapılacaktı. 7 develik bir katara mobilyalar, çadırlar, halılar, kütüphane, erzak ve silâhlar yükletildi. Kafileyi 12 atlı takip edecekti. Maiyetindekilerle hizmetçilerin hepsi de atlara binmişlerdi. Bu büyük göçe, Lamartine'i karşılamak için İzmir'e gelen efeler de katılmıştı. Ellerinde tüfekleri, bellerinde tabanca ve bıçaklarıyla onlar da bir kervan meydana getirmişti.

Kafile, İzmir'de Frank sokağında hazırlığını bitirmişti. Yürüyüşe geçilmesini Lamartine hâtıratında şöyle anlatıyor:

«... Uzaktan uzağa dükkânların, ölü gözlerine benzeyen lambaları ile, yarı aydınlatılmış Frank sokağının kaygan taşları, atlarımızın nalları altında inliyordu.

Çarşının damları ve tenteleri altında, büsbütün karanlıklaşan sokakta, sanki bir mağarada yürüyor gibiydik...».

Debdebeli seyahati seven Lamartine, yolda ve çiftliğinde kendisini karşılayacak olanlara çok heybetli gözükmek arzusundaydı. Müstahdemlere ve karşılayıcılara, varır varmaz, büyük bir ziyafet vermek arzusu ile kafileye iki deve daha ilâve etti ve bunlara, İzmir'de kestirdiği iki öküzün etlerini yükletti. Fakat şiddetli sıcaklar sebebiyle, etler yolda koktuğundan, çiftliğe etsiz girildi! Buna çok üzülen Lamartine'in hüznünü gideren bir olayla karşılaşıldı. Köye girerken, köylülerin çiçeklerden ve kesilmiş ağaç dallarından yaptıkları çok büyük, yemyeşil, bir takın altından geçilmesi, şâiri çok duygulandırdı. Türk köylülerinin bunu düşünebilmelerine hayret ediyordu. At üstünde uzun süren yol yorgunluğunu, şerefine kurulan, bu güzel takın altından geçmekle gidermiş gibiydi!

LAMARTINE, MALİKÂNESİNİ ANLATIYOR

Şark'ta Yeni Seyahat adlı eserinde Lamartine, çiftliğini şöyle hikâye ediyor:

Hemen hemen küçük bir imparatorluk arazisi kadar... Bu malikânenin genişliğini gördüğüm zaman, hayretten donup kaldım. Bu hayretim, bu kadar genişlikteki araziyi ekip biçmekteki aczimi düşünmüş olmamdandır. Mahvoldum diye ye'se düştüm. Daha ilk bakışta, bu cesametteki arazi üzerine sürüleri, insanları, meskenleri, hayatı ve saadeti getirebilmek için, en azından 500.000 franka ihtiyaç vardı.

Bu arazinin bir kısmı, Burgas adlı ovada bulunuyordu. Birkaç gün istirahatten sonra Lamartine, maiyetindekileri ve ziraat mühendisi olarak getirdiği Barraud'yu alarak, diğer topraklarını ve çiftliklerini ziyaret için, kafileyle yola çıktı. Dört çiftliğin gezilmesi, görülmesi, altı gün sürdü!... Bu arada, çiftliklerin çevresine yakın bulunan Tire, Bayındır, Efes harabeleri ziyaret edildi. Lamartine'e yol boyunca muazzam karşılama merasimleri yapıldı. Etrafında dönüp dolaşan valiler, sivil ve askerî şefler, hâkimler, hocalar ve her gittiği yerde önünde selâm durarak havaya silâh atan askerler, onu gururlandırıyordu. Lamartine, onların nazarında büyük bir efendiydi.

Mme Lamartine'e gelince, o, sıcaktan ve konforsuzluktan ve yalnızlıktan şikâyetçiydi. Çiftlik işinin mühim paraya mütevakkıf olmasından dolayı Lamartine de

Lamartine hakkında verdiği konferanslarla tanınan Pierre Lyautey, günümüzün tanınmış Türk dostudur. Lyautey birçok defa Türkiye'ye gelmiştir. Türk - Fransız Dostluk Komitesi başkanıdır. Son eseri «Modern Türkiye» adını taşımaktadır.

karısı da hayal kırıklığına uğramışlardı. Bütün kafile 29 temmuz 1950 tarihinde İzmir'e döndü.

O akşam, Lamartine, Fransa'daki banker dostlarına uzun uzun mektuplar yazarak sermaye tedarikini istedi. Bu mektuplarda malikânesini şöyle anlatıyordu:

> **Kışın ovaları, yazın bağları, 30 - 40 bin koyun besleyebilir. Her köyun kuzusu ile birlikte, senede net, 3 - 4 frank sağlar. Eğer 20 - 30 bin koyunun tedariki için lüzumlu sermaye bulunursa, çok kolaylıkla, kat'î bir servete kavuşulabilir**...

Şâir, çok hayalperestti. Burada hayvancılıktan başka, muazzam bağlar yetiştirmeyi tasarlıyordu. Kuru üzüm de ihraç edecekti. Bu maksatla, memleketi olan Mâcon'dan, 30 - 40 bağcı aileyi buraya nakledecekti. Dünyanın en güzel bağlığını hazırlıyacaktı.

LAMARTINE'İN İZMİR'DEKİ SON GÜNLERİ

Lamartine'in çiftliklerindeki incelemeleri, temmuz ayının şiddetli harareti ve konforsuzluk yüzünden, kısa sürdü. Gerek bunlar, gerekse sermaye problemleri yüzünden Lamartine maiyeti ile birlikte Ege çevresinde yaptığı seyahatten, İzmir'e döndü. Mevsim itibariyle, buradaki okullar tatile girmiş ve kendilerine göre talebe sergileri açılmıştı. Yabancı dilde tahsil yaptıran mekteplerin diploma merasimleri vardı. Lamartine, hepsine davet ediliyor ve İzmirliler büyük hatibin tatlı konuşmalarını, bol bol dinliyorlardı. Umumiyetle okullarda mektep müdürleri veya talebe mümessilleri Lamartine'e karşı hoşgeldin konuşması yapıyorlar ve şâirin verdiği cevapları, büyük bir haz içerisinde dinliyorlardı.

Sörler okulundaki merasimde Lamartine göz yaşı döktü. 17 yaşındaki bir kızın, kendisi için yazdığı şiiri okuması onu ağlattı. Bu kızı yanına çağırarak alnından öptü ve bağrına bastı. O tarihlerde İzmir'de Fransızca yayınlanan «l'Indépendant» ve «l'Impartial» gazetelerinde bu merasimlere ait geniş bilgiler vardır. Lamartine'e şiir okuyan küçük kızı, büyük şâirin öpüşünde, gözünden düşen damlaların sebebi, M. A. Pagy tarafından şöyle tahmin edilmişti: Lamartine'in ilk Türkiye seyahatinde — bu tarihten 17 sene evvel — Beyrut'ta ölen kızı, şiir okuyan kıza çok benzetilmiştir. Şâir, kızını hatırlayarak ağlamış olacaktır. Lamartine, teşekkür etmiş ve «Şark'ta meslektaşlarım olduğunu bilmiyordum» demiştir.

Şâir, İzmir'den büyük hâtıralar içerisinde ayrıldı. Uğurlanışında, Vali Halil Paşa da bulundu. Hareketten evvel İzmir'deki Fransız kolonisini kabûl etti. Lamartine'in İzmir'den ayrılışı 30 temmuz 1850 tarihine rastlar. Bostand kumpanyasının bir gemisi ile hareket eden şâirin veda merasimi, çok hazin oldu. Uğurlamaya gelenlerin sevgi gösterileri karşısında, şâirin güverteden mendiliyle, zaman zaman gözlerini sildiği görüldü. Veda sırasında uzun nutuklar da söylenmişti.

Şâir, borçları yüzünden perişandı. Fransa'ya varır varmaz, bu borçlarını kapatabilmek ve Türkiye'deki çiftliğinin imarı için gerekli sermayedarlarla temasa geçti. Eğer İzmir'deki çiftliğini istediği şekilde değerlendirebilseydi, geliri ile Fransa'daki bütün borçlarını kolaylıkla ödeyebilecekti. Üzüm bağlarını tasvir eden hisse senetleri bastırması, bir şirket kurma yolundaki çabası müsbet sonuç vermedi. Bankerler çekingen davranıyor, imtiyaz müddeti ile, şartları münakaşa etmekle vakit geçiriyorlardı. Bir türlü arzu ettiği parayı bulamayan Lamartine, mukavele şartlarının tâdili için, Bâbıâlî'ye yeni tekliflerde bulundu. O zamanki hariciye nâzırı Fuad Efendi'ye (Paşa) 19 ekim 1852 tarihinde bir mektup gönderdi.

Şâirin teklifi, daha evvelce de izah olunduğu üzere, Türk hükümetince sakıncalı görülerek, yeni bir formüle bağlandı. Bir kapitülasyon muamelesine mâruz kalıp, Fransa hükümetinin müdahale etmesinden endişelenen Osmanlı hükümeti, şâirin teklifini reddetti. Kendisine her yıl 80.000 altın kuruş tahsisat vermek suretiyle, çiftlik imtiyazını geri aldılar.

Lamartine, malikânesi için para peşinde iken, büyük bir felâkete daha uğradı. Eşini kaybetti. Eşini kaybetmesinden sonra şâirin borcu daha da yükseldi. Etrafındaki dostları, III. Napoléon'dan tahsisat talebini uygun gördüler. Lamartine bunu evvelâ kabûl etmeyecek oldu. Mecburiyet karşısında, vatana hizmet mükâfatı olarak tahsis edilen 25.000 frankı aldı. Bu para da onun borçlarını kapatamadı. Yaşlı halinde borçlarını kapatmak maksadıyle tekrar kalemini kullanmaya kalkıştı. Çalakalem eserler yazarak, gelirleri ile dağ gibi borçlarını eritmeye yöneldi. Bu yüzden bazı kalitesiz eserler de yazdı.

1869 yılında, kendisine bakan, sadık yeğeninin kolları arasında öldü.

Lamartine'in Türkiye'yi ilgilendiren en mühim eserleri, **Şark'ta Seyahat** ile **Şark'ta Yeni Seyahat** ve bilhassa 8 ciltlik **Türkiye Tarihi**'dir. Türkler'le iftihar eden bu son eserin, dilimize çevrilmemiş olmasına üzülmemek mümkün değildir.

Hitler İktidara Nasıl Geldi: 2

Hapishaneden Başbakanlığa

Yazan: Alan Bulluck
Türkçesi: Özaydın Dokur

MÜNİH'İN 75 kilometre batısındaki ormanlık vadide, küçük bir kasaba uzanır: Landsberg'dir burası... Yeşillikler arasında şirin bir kasaba.

Hitler, hapishane hayatını işte burada geçirdi. 11 kasım 1923'te Hitler'le arkadaşlarını hapsettiler. Doğrusu, neşeli ve eğlenceli geçiyordu günleri; yemekler iyiydi, Hitler bir hayli kilo aldı, istediği gibi ziyaretçileri geliyor, canı dileyince bahçede dolaşıyordu. Nedense deriden kısa pantolonla, tirol ceketi giyiyordu. Odası birinci kattaydı, büyüktü, bol da güneş alıyordu. Weber, Kriebel ve Hess de aynı katta kalıyorlardı.

Hitler, bir zamandır kafasında evirip çevirdiği düşünceyi gerçekleştirmeye koyuldu. Hayatını ve fikirlerini yazmaya başladı: Korkaklık ve Yalana Karşı Kavgam. Sonradan yardımcısı Max Amman bu adı çok uzun bulduğu için kısalttı. Eserin adı «Kavgam» oldu.

Hitler, Kavgam adlı kitabına büyük bir ehemmiyet veriyordu. Dietrich Eckart, Feder ve Rosenberg'in yayınlanmış kitapları vardı. Parti başkanı olarak Hitler de düşüncelerini ve felsefesini ortaya koymak, bir entelektüel olarak sosyal ve ekonomik meseleler üzerindeki kanaatlerini sermek istiyordu. Bir maksadı daha vardı: Kitabı yayınlamakla, üniversiteye girmemiş olmasına rağmen derin bilgisi olduğunu ispatlamak.

Hitler'in bütün enerjisini kitaba vermesi, partide büyük tepki doğurdu, parti teşkilâtı çözülüverdi. Göring, Avusturya'ya kaçmıştı, Dietrich Eckart, hastaydı, 1923 yılının sonlarında öldü; Schebner - Richter katledildi.

Hapishaneye girmeden önce Hitler, Rosenberg'e bir mektup yazarak, «Azizim Rosenberg, bundan sonra başladığımız dâvayı siz yürüteceksiniz» demişti. Bu, oldukça garip bir seçimdi, partide birçok «çetin cevizler» varken Rosenberg'e gayriresmî parti başkanlığını vermesi şaşkınlık yarattı. Rosenberg, çekingen, kararsız, huzursuz bir insandı; otoriter değildi, hareket adamı değildi. Zaten Hitler de, onun bu menfî taraflarını bildiği için, bu tip adamdan tehlike gelmez diye, Rosenberg'e bu görevi vermişti.

Rosenberg, kültürlü bir insandı, çevresine saygı telkin eden bir görünüşü vardı; yalnız Julius Streicher ve Hermann Esser gibi particilerle başa çıkacak güçte değildi. Bu iki kodaman, Rosenberg, Strasser, Ludendorff ve Pöhner'in her hareke-

tini kınıyor, onları, Hitler'i bertaraf etmek gayreti içinde olmakla suçluyordu.

1924 SEÇİMİNDEKİ BAŞARI

Hitler'in hapishanede olması ve partinin çözülmesi, yöneticiler arasında huzursuzluk yaratmaktaydı. Takip edilmesi gereken politika ne olmalıydı? Bunu Hitler'e sordular. Hitler de soğuk bir şekilde «Hiç» diye cevap verdi.

1924 ilkbaharında yapılacak seçimlerden önce Strasser, Röhm, Rosenberg ve Ludendorff, seçimlere katılıp katılmamak üzerinde tereddüt içindeydiler. Hitler, Alman vatandaşı olmadığı için oy kullanma hakkına sahip değildi, zaten o sıralarda her türlü seçime katılmayı da şiddetle tenkid ediyordu. Bunun sebebi, kendisi hapishanedeyken, başkalarının seçilip meclise girmesini, kendi durumu bakımından tehlikeli bulmasıydı.

Hitler'in muhalefetine rağmen, parti seçime katıldı ve gerek Bavyera, gerekse Reichtag seçimlerinde küçük bir başarı sağladı. «Millî Sosyalist Alman Hürriyet Hareketi» olarak katıldıkları seçimlerde 2 milyon oy toplayarak, mecliste 32 sandalye kazandılar. Seçimi kazananlar arasında Strasser, Röhm, Ludendorff, Feder ve Frick bulunuyordu. Aslında bu başarıyı, Münih duruşmasında Hitler'in yaptığı ünlü savunmaya borçluydular.

HİTLER TAHLİYE EDİLİYOR

Röhm, Münih duruşmasında serbest bırakılmıştı. Tabiî eskisi gibi SA teşkilâtını güçlendirmeye girişti. Röhm'ün partideki başarısı, Hitler'de büyük huzursuzluk yaratıyordu. Zaten partideki çekişmeler hayli artmıştı. Memleketin içinde bulunduğu ekonomik durum da iyi değildi.

Aralık ayının başlarında yeni seçimlere gidildi. Bu defa Nazi Partisi, 907.300 oyu zor sağladı; meclisteki 32 sandalyesi 14'e indi. Aslında bu gerilemeyi Hitler istemiyor sayılmazdı. Rosenberg, 1946 yılındaki Nuremberg duruşmasında: «Hitler'in hapishanede olmasına rağmen, dışarda olan bitenden habersiz bulunduğu tasavvur edilemez,» demiştir.

20 aralık günü başsavcıdan gelen bir telgrafa dayanarak Hitler ile Kriebel'i şartlı olarak tahliye ettiler. Hoffmann ve

Naziler'in Nuremberg'de düzenledikleri açık hava toplantılarından biri.

Hitler'in hapishanedeyken çekilmiş bir resmi. Sağdaki Hess'tir.

Adolff Müller, o gün Hitler'i almaya gelmişlerdi. Hitler, elinde kasketi, sırtında deri yağmurluğu, hapishaneden çektı, resmini çekmek isteyen fotoğrafçıya kısa bir poz verdi, sonra otomobile binip süratle uzaklaştı. Bir, iki saat kadar sonra Thierschstrasse 41'deki apartımanın en üst katındaki dairesine giriyordu. Oda çiçeklerle bezenmişti. 4 gün sonraki Noel'i de evinde geçirdi.

Hitler hapishaneden çıkınca kolları sıvadı, ilkin gazeteyi yeniden yayınlamaya koyuldu. Partinin kuruluşunun 5. yılında bir toplantı düzenlendi. Hitler, bu toplantıda iki saat kadar konuşarak 4 bin kişiyi büyüledi.

O sıralarda Almanya'nın ekonomik durumu iyiye doğru gidiyordu. Dr. Schacht maliye bakanı olmuş, sert tedbirler alarak enflasyonu önlemişti. Yeni bir tamirat borçları anlaşması için görüşmeler oluyordu. Lokarno anlaşması, askerden arınmış bölgeden müttefik kuvvetlerin çekilmesi ve 8 eylül 1926'da Almanya'nın Cemiyet-i Akvâm'a girmesi, huzuru nisbeten sağlamıştı.

DURGUNLUK YILLARI

Hitler'in hapishaneden çıktığı 1924 yılından, 1929 yılına kadar Almanya'da nisbî bir sükûnet hüküm sürmüş, ekonomik ve sosyal istikrar, işsizliğin azalması, üretimin artması, karışıklığı önlemiştir. Ayrıca parti içi çekişmeleri Hitler'e, aşırı davranışlarda bulunmaya engel oluyordu.

Partide Gregor Strasser adında biri vardı ki, Hitler'i bir hayli düşündürüyordu. Strasser, 1920 yılının sonlarında Naziler'e katılmıştı, iyi bir hatipti, savaşta da üstün başarı gösterip, Demir Haç nişanı almıştı. Hitler hapishanede günlerini doldururken, Strasser de partide bir hayli söz sahibi olmuştu. Milletvekili olduğu için serbestçe seyahat ediyor, halkla konuşuyordu. Berlin'de «Berliner Arbeitszeitung» adlı bir gazeteye sahipti, kabiliyetli bir genci de yardımcı olarak görevlendirmişti: Paul Josef Goebbels.

Aralarındaki kutuplaşmanın en hareketli bir zamanında ansızın 14 şubat 1926'da Hitler bir toplantı düzenledi. Toplantıya partinin kuzey kanadını temsilen Strasser ile Goebbels katıldılar. Hitler toplantıda uzun bir konuşma yaparak, partinin ekonomik ve sosyal planlarını anlattı. Öylesine parlak bir konuşmaydı ki bu, sonunda Goebbels ayağa fırlayıp:

— Ben ve Strasser aldanmışız, haklı olan sizsiniz, diye bağırdı.

Hitler böylece en azılı rakibini sindirmiş oldu. Goebbels'in de kendi tarafına geçmesi işini kolaylaştırıyordu. Kısa bir zaman sonra onu Berlin'e gönderdi ve orada Goebbels'e Der Angriff adlı bir gazete yayınlattı. Artık Goebbels, Hitler'in en güvenilir adamlarındandı, Berlin'de gazetesi ve SA teşkilâtıyle Strasser'i hırpalamaya başladı.

Bundan sonra geçen iki yıl içinde kayda değer önemli olaylar olmadı denebilir. Hitler, SA teşkilâtının başına Pfeffe von Salomon'u getirip, teşkilâtı canlandırdı.

1925 yılında 27 bin kişi olan parti üyesi 1928 yılının sonunda 178 bine yükseldi. Buna rağmen 1928 mayısında yapılan seçimlerde ancak 800 bin oy sağlayarak 491 kişilik parlamentoda 12 sandalye alabildiler. Mecliste parti olarak 9. sırayı işgal ediyorlardı. Hitler, bu arada, Alfred Hugenberg'in desteğini sağlamıştı. Hugenberg, bir zamanlar Krupp'un genel müdürüydü ve geniş malî kaynaklara, birçok gazete, dergi ve ajanslara sahipti. Hugenberg'in yardımı çok olmuş, onun sayesinde Hitler, Almanya'nın zengin sanayi ve iş âleminin dikkatini çekebilmiştir.

İKTİSADÎ BUHRAN VE SEÇİMLER

1929 yılındaki ekonomik krizin Amerika'dan Avrupa'ya sıçramaması imkânsızdı. Bu krizden de en çok zarar gören ülkelerden biri, ekonomisini yeni düzeltmeye başlayan Almanya oldu. Stoklar, işsiz sayısı hızla artıyordu. 1929 eylülünde 1.320.000 olan işsiz sayısı 1931'de 5,5 milyona yaklaşmıştı. Krizden, işçiler kadar orta ve alt - orta sınıflar da zarar görüyorlardı. Ellerindeki küçük tasarruflar krizden dolayı eriyip gitti.

1930 temmuzda genel seçimlere karar verildiği zaman Hitler, önüne fırsatın geldiğini sezdi. Bütün propaganda dehasını kullanarak, seçmenleri kendi tarafına çekmeye çalıştı; toplantılar, gösteriler, silâhlı çatışmalar, SA'ların kitle halinde yürüyüşleri... 14 eylülde 30 milyon Alman, sandık başına gitti. Sonuçlara Hitler bile şaşırdı. 1928 yılında aldığı 810 bin oy, 6,5 milyona çıkmıştı. Reichstag'daki 12 sandalye yerine 107 sandalye işgal ediyordu. Dokuzuncu parti, bu defa ikinci büyük parti haline gelmişti.

Nazilerin zaferi, gerek Alman milleti, gerekse hükümet üzerinde büyük bir etki meydana getirdi. Hitler, kendisini başarıya götüren esasları kitabında şöyle dile getirmiştir: «Varlığı tehdit edilen sosyal sınıflar, bir siyasî partiye güç kazandıran unsurlardır. Bu sosyal sınıflara dayanarak, hareketimizi ve propagandamızı düzenleyerek beklenen sonuca ulaştık». Hitler'in, varlığı tehdit edilen sosyal sınıf dediği zümre, ekonomik kriz dolayısıyle ellerindeki küçük tasarrufları kaybeden orta ve alt - orta sınıflardı.

1931 yılının sonbaharında, General Kurt von Scheicher, Hitler ile başbakan Brüning'in karşı karşıya gelerek çıbanbaşı hâline gelmiş bazı meseleleri görüşmelerini temin etti. Hitler, beraberinde Göring olduğu halde, Brüning'le görüştü. Başbakan, henüz kesin bir sonuca ulaşmamış olan tamirat borçlarıyla, Hindenburg'un yeniden devlet başkanlığına seçilmesi gibi iki önemli konuda Hitler'in desteğini istedi. Konuşmasının sonunda:

— Zaten bu iki mesele halledildikten sonra çekileceğim ve başbakanlığa sağcı partilerin desteklediği birinin gelmesine rıza göstereceğim, dedi.

Ne var ki Hitler, ne başbakan Brüning'i ne de konuşmada hazır bulunan bakan Treviranus'u ikna edebildi. Meseleye kısadan girmek yerine uzun uzun konuştu. daha doğrusu görüşme, Hitler'in monoloğu şeklinde sürüp gitti. Hattâ Hitler aynı hatâyı, bundan kısa bir zaman sonra 10 ekimde başkan Hindenburg'la yaptığı konuşmada da tekrarladı. Başkan Hindenburg'a konuşmak fırsatı vermeden saatlerce partisinin görüşlerini anlattı. Sonunda Brüning'in hükümet görevinden çekilmesini istedi.

Her iki görüşme de olumlu bir sonuç vermedi. Ama Cumhurbaşkanlığı seçimleri de yaklaşmaktaydı. Hitler, seçim kampanyası için Goebbels'i görevlendirdiyse de Goebbels kampanya için para bulmakta güçlük çektiğinden yakınıp duruyordu. Sonunda Hitler'in, Düsseldorf'a gidip, Alman çelik sanayiinin ileri gelenleriyle bir konuşma yapması kararlaştı.

Toplantıyı Fritz Thyssen düzenlemişti. 27 ocakta Hitler, sanayi kulübünde sanayicilere hitap ederek, Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumu anlatarak: «Brüning'in dış politikası baştan sona hatâlıdır. Hedefimizin, dış olaylarla bağlı olduğu görüşü, terkedilmelidir. Bir milletin kaderini yabancı dış güçler çizer kanaati, kötü hükümetlerin fikridir.»

Bu, Hitler'in belki de en başarılı konuşmasıdır. Zaten sonuç da bunu göstermiş, Alman çelik sanayicileri, Hitler'e kesenin ağzını açmışlardır.

Cumhurbaşkanlığı seçimi 13 martta yapılacaktı. Adaylar, Hindenburg, Düsterberg, Hitler idi. Bir de komünistlerin adayı vardı. Hindenburg, Protestan, Prusyalı ve monarşistti; Sosyal Demokratlar, büyük iş çevreleri, Brüning'in Katolik Merkez Birliği, küçük demokrat partiler tarafından destekleniyordu ve anayasa rejiminin büyük bir sembolü olarak görülüyordu. Düsterberg'i ise kuzeyli Protestan üst sınıf desteklemekteydi. Bu arada Hitler'i, seçime katılabilmesi için alelacele, Naziler'in kontrolü altında bulundurduğu Brunswick'te Alman vatandaşlığına geçirdiler.

Sonuçlar oldukça sürpriz yarattı. Hitler ve partisi 1930 seçiminde aldığı oydan % 80 nisbetinde artış sağlamış, 11,5 mil-

Joseph Goebbels konuşuyor (yukarıda). Hindenburg, başbakanlığa tayin edilen Hitler ve Göring, bir merasime giderlerken (sağda).

yon oy toplamıştı. Yani, seçmenlerin % 30'u Hitler'e oy vermişti. Hindenburg ise 18.661.736 oy kazandı. Ne var ki, seçimi kazanmak için gerekli oydan, % 0.4 oranında az oy almıştı. 10 nisanda yeniden seçime gidilmesine karar verildi.

Goebbels ve Hitler ikinci seçime daha iyi hazırlanarak girmek için çalışmaya koyuldular. Bir uçak kiralandı, «Her yerde Hitler» sloganıyle güçlü bir kampanya yürüttüler. Bu seçim kampanyasında Hitler Saksonya'da düzenlenen bir toplantıda 250 bin kişiye hitap etti. Gene de sonuç az çok belliydi; Hitler 10 nisanda, bir önceki seçimden 2 milyon fazla oy almasına yani, toplam oyları 13.417.460'a çıkarmasına rağmen, Hindenburg rahatlıkla oyların % 53'ünü alıp (19,5 milyon) cumhurbaşkanı seçildi.

Başbakan Brüning'in düşüncesi gerçekleşmişti ama, siyasî bakımdan vasat, umduğu kadar iyi değildi. Bir yandan Hitler ve Goebbels'in kışkırtmaları, bir yandan da Schleicher'in kabineyi düşürme manevraları Brüning'i güç durumda bırakıyordu. Görünüşte Hitler doğrudan Brüning hükümetinin çekilmesi için bir harekette bulunmuyordu ama, Scheicher'in devlet başkanı Hindenburg üzerindeki baskısı da artmakta devam ediyordu. Scheicher, Brüning hükümetinin istifasını, SA ve SS teşkilâtlarının faaliyetini yasaklıyan kararın kaldırılmasını ve yeni seçime gidilmesini istiyordu. Buna karşılık, Naziler başkana karşı tarafsızlıklarını muhafaza edecekler, von Papen'in teşkil edeceği yeni hükümete güven oyu vereceklerdi.

Brüning, çeşitli baskılara dayanacak güçte değildi. Hele Göring ile Scheicher'in türlü tertipleriyle Groener'in bakanlıktan çekilmesi, başbakanın durumunu sarstı. Goebbels 24 mayısta not defterine şöyle yazmıştır: «Cumartesi, 28 mayıs... Brüning işinin sonu gelecek. Yeni bakanlar aşağı yukarı belli oldu. Bizi asıl ilgilendiren, hemen yeni seçimlere gitmemizdir».

Goebbels büyük bir kâhin değildi ama, olanları görmeyecek kadar da budala sayılmazdı. 30 mayısta Brüning istifa etti. Başkan Hindenburg, istifayı kabul edip, Franz von Papen'i, yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi.

Bu olaydan bir gün önce 29 mayıs günü Hitler, Oldenburg'da yapılan seçimleri yönetmekteydi. Seçim, Naziler için büyük bir başarıyle sonuçlandı, oyların % 48'ini alarak Diet'te büyük bir çoğunluk sağladı. Von Papen'in başbakanlığa getirildiğini duyunca masaya yumruğunu vurup

bağırdı: «Şunun veya bunun başbakanlığa gelmesi... Bize ne canım... İstediğimiz, halktır, halk! Seçimdir, seçim!»

Von Papen o sıralarda elli yaşlarındaydı, Vestfalyalı asîl bir aileden geliyordu, Katolik'ti, Alman ve Fransız iş çevreleriyle sıkı teması vardı. Ne var ki, yeni hükümete tayin ettiği bakanlar, sosyal demokratlarla komünistlerin ve merkez partisinin şimşeğini çekiyordu. Yalnız Naziler, von Papen hükümetini şimdilik destekler görünüyorlardı.

Hükümetin daha ilk günden itibaren bu karışık ortamda bir iş yürütebilmesi imkânsız gibiydi. Zaten, von Papen'in de tasavvuru, siyasî durgunluğu sağladıktan sonra, hemen yeni seçimlere gitmekti. Ama olaylar sandığından da hızlı geliştiği için Papen, 4 haziranda meclisi «Reichstag»ı feshetti ve yeni seçimlerin temmuzun son günü yapılacağını açıkladı.

Haziranın ilk haftasıyle, 20 temmuz arası, Almanya'nın hemen en karışık günleridir denebilir. Birçok çatışma olmuş, yüzlerce kişi ölmüş, bir o kadar da ağır yaralanmıştır. Bütün yasağa rağmen SA'lar ile komünistler arasında sokak çatışmaları en kanlı şekilde sürüp gitmiştir.

Hitler ve Goebbels, bu siyasî ortamın kendilerine yarayacağını zaten önceden kestiriyorlardı. İşte bu atmosferde, seçimlere gidildi. Naziler —31 temmuzda— 13.745.000 oy alarak mecliste 230 sandalye kazandılar. Artık Reichstag'da en güçlü partiydiler. Ardından Sosyal Demokratlar —8 milyon oy— geliyordu. Komünistler de 5,5 milyona yakın oy sağlamışlardı.

Bu başarıya rağmen 1930'dan bu yana Naziler'in aldığı oy artışında bir yavaşlama görülüyordu. Durum şöyleydi:

Eylül	1930	Meclis için	% 18,3
Mart	1932	Başkanlık için	% 30
Nisan	1932	Başkanlık için	% 36,7
Temmuz	1932	Meclis	% 37,3

Bununla birlikte Naziler, 13 milyon oy, 1 milyonun üstünde partili ve 400 bin kişilik SA ve SS teşkilâtı ile Almanya'nın büyük kuvveti hâline gelmişlerdi.

Seçimlerden hemen sonra Schleicher parti başlarıyle bir toplantı yapıp, koalisyon fikrini savundu. Hitler bunu kesinlikle reddetti: «Ya hep, ya hiç» dedi.

Franz von Papen ise, nasıl olsa Naziler'in bundan sonra oy kaybedeceği düşüncesiyle başbakanlığı bırakmak niyetinde görünmüyordu. Hindenburg da aynı kanaatteydi. Schleicher'in aracılığıyla Hitler'le konuştu. Ama onu çok soğuk karşıladı. Hitler de «İstediğimiz, meşrû olarak iktidara gelmektir» diye ona teminat verdi.

Meclis, seçimden sonra pek çalışmadı. Meclis başkanlığına Göring'in seçilmesi, Naziler için başarıydı. Zaten 30 ağustostan sonra 12 eylüle kadar tatile girdi.

12 eylül günü meclis açıldığı zaman bir fırtınanın kopacağı geçen olaylardan anlaşılıyordu. Hitler, von Papen'in, herhangi bir olay çıktığı zaman meclisi feshedip yeniden seçimlere gideceğini istihbar etmişti. Naziler celseye hazırlıklı gelmişlerdi.

Celse başlar başlamaz, meclis başkanı Göring, komünistlerin hükümete güvensizlik önergesini oya sunacağını açıkladı. Bunu duyan von Papen yerinden fırlıyarak itiraz etti ve söz istedi. Göring, von Papen'in söz istediğini görmüştü ama, görmezlikten gelip başını öbür yana çevirdi ve hemen oylamaya geçti. Bunun üzerine von Papen hırsla başkanlık kürsüsüne koşup elindeki kırmızı kaplı portföyü Göring'in önüne koydu, çıkıp gitti. Bu, geleneğe göre, hükümetin meclisi fesih kararını ihtiva eden bir portföydü. Göring bunu biliyordu ama, gene oylamaya devam etti ve sonucu bildirdi: 513'e karşı 32 oyla hükümet düşmüştür.

Ne var ki, başbakan von Papen, meclisi fesih kararını oylamadan daha önce imzaladığı iddiası kabûl edilip, oylamanın hükümsüzlüğüne karar verildi. Nasıl düşünülürse düşünülsün, Naziler de, öbür partiler de, yeni seçimlerin bir ümit kaynağı olacağını tahmin ediyorlardı. Bütün kırıcı propagandaya ve Hitler'in Potsdam'da yüz binin üstündeki kalabalığa hitap etmesine rağmen Naziler ilk defa geriliediler. Oyların % 33,1'ini alıp, 196 sandalye kazandılar. Komünistler de 6 milyon oyla 100 sandalye almışlardı.

Franz von Papen, sonuçlardan memnundu. Seçimden, Hitler'in yenik olarak çıktığı ve hükümetinin mânevî bir kazanç sağladığı düşüncesindeydi. Gene de Hitler'le görüşmekte ve uzlaşmakta büyük faydalar umuyordu, bir mektup yazarak konuşmak isteğini belirtti. Hitler, mektuba bir zaman cevap vermedi, sonunda dört teklifte bulundu. Bunların biri de başbakanın, harfi harfine Hitler'in dediklerine boyun eğmesiydi.

Bu olaylar akadursun, von Papen, gerekirse meclisi yine feshedip yeniden seçimlere gitmeyi kafasına koymuş gözüküyordu. Ama bu defa, bu tasavvura başta Schleicher olmak üzere bazı bakanlar karşıydılar. Von Papen sık sık tekrarlanan seçimlerin, ülkenin ekonomisi üzerindeki gerginliğini görüyor bir uzlaşma arıyordu. Aslında Schleicher baskı yapıp, von Papen'i istifaya zorlamaktaydı.

Hitler, SA'ların bir geçit törenini izliyor. Arabanın önündeki Göring ile Lutze'dir.

Naziler'in komünistlerle anlaşarak Berlinde ulaştırma grevini desteklemesi, durumu birden gerginleştirmeye yetti. Bu arada her iki tarafın da silâhlı çatışmaları halkın huzurunu kaçırıyordu. 1 aralık günü Papen ve Schleicher, başkan Hindenburg'u ziyaret edip, son durumu gözden geçirdiler. Papen, ülkenin sivil bir savaşın eşiğinde olduğu endişesini ifade etti ama, Hitler'in de başbakan olursa, diktatörlüğünü ilân edeceğinden korktuğunu belirtti.

Von Papen daha sonra Nuremberg'teki duruşmada geçen konuşmayı şöyle anlatmıştır:

«Hindenburg, her iki tarafın da görüşünü dinledikten sonra, 'Ben, çok ihtiyarım artık, ve memleketin bir sivil savaşın içine itilmesini görmek istemiyorum. İşte bu düşünceyle başbakanlığı General von Schleicher'e vereceğim' dedi. Ben de muvafıktır efendim dedim.»

HİTLER BAŞBAKAN

General Kurt von Schleicher'in 2 aralık 1932'de başbakanlık görevini üzerine almasından sonra memlekette büyük bir değişiklik olmadı. Schleicher başbakan yardımcılığı için Strasser'e teklifte bulundu. Bu arada Nazi Partisi liderleri Berlin'de bir toplantı yapıp, durumu gözden geçirdiler. Goebbels, seçimlerin partide büyük bir mâlî buhrana yol açtığını, para durumunun kötü olduğunu söyledi, «borcumuz 12 milyon markı aşmıştır» dedi.

Göring, partideki moralin de kötüleştiğini, bölünmeler olduğunu ifade etti.

Bundan bir hafta kadar sonraydı. Yeni yıl girmişti. Hitler, von Papen'in aracılığıyla banker Kurt von Schröder ile buluşup, ekonomik gelişmeleri görüştü. Sonunda, Hitler - Papen ekibininin hükümet kurması üzerinde anlaşmaya varıldı. Von Schnöder, Kolonya bölgesinin en nüfuzlu ve zengin sanayici ve bankerlerinden biriydi. Hindenburg'a bir mektup yazıp, Schröder, Kolonya bölgesinin en nüfuzlu metinin iş başına gelmesi gerektiğini ve bunda Alman milletinin büyük çıkarları olacağını ifade etti.

Olaylar yılbaşından beri hızla gelişmekteydi. Von Schleicher, son bir gayretle Hindenburg'a gidip meclisi fesh etmek istediğini ve ülkeyi bir zaman kararnamelerle yönetmek niyetinde olduğundan bahsetti. Hindenburg yaşlıydı ama, siyasî durumun nasıl geliştiğini pekâlâ görüyordu. Bu defa aynı jestle, von Papen'e yaptığı gibi 'başbakanlığın Hitler'e uygun' olacağını, von Schleicher'e söyledi. Günlerden, ocağın 29'uydu.

Ertesi gün, sabahın erken saatlerinde, Kaiserhof ile başbakanlık arasındaki yolda büyük bir kalabalık toplanmıştı. Sessiz ve meraklı gözlerle bekliyorlardı. Hava da bir hayli soğuktu. Öğleden az sonra, Hitler'in otomobili gözükünce, korkunç bir uğultu ortalığı kapladı. Otomobil başbakanlığın önünde durdu. Avusturyalı küçük bir memurun oğlu olan Adolf Hitler ağır ağır başbakanlığın mermer merdivenlerini çıkmaya başladı.

Gelecek sayıda:
TAÇSIZ İMPARATOR HİTLER

Bir İngiliz İdarecisinin Hindistan Hâtıraları

Son Mihraceler - 2

KEŞMİR MİHRACESİYLE SOHBET

Yazan: Sir Arthur Cunnlngham
Çeviren: Nurten Demiralp

1929 YILINDA, mihracenin çocukluğu sırasında Jaipur'da İngiltere hükümetinin temsilcisi olarak bulunmuştum. Bir gün dairemde oturuyordum. Odacı bana pis bir kâğıt getirdi ve dışarda birinin beni beklediğini söyledi. Kâğıtta okuyabildiğim tek kelime «Prenses» olmuştu... Yanında başka bir, iki şey daha vardı ama, yazı son derece okunaksız olduğu için bir türlü okuyamamıştım. Odacıya hanımı içeriye almasını söyledim, yaşlı bir hanım, kendisinden daha yaşlı bir beyin refakatinde odaya girdi. Delhi'nin son imparatoru olan Bahâdır Şâh'ın kızı (*) olduğunu söyledikten sonra bana Pencab'ta bir polis müfettişiyle evlendiğini anlattı. Kocası ölünce kadıncağız beş parasız kalmıştı. Bu yüzden Jaipur'daki Dârü'l - aceze'ye gelmişti. Jaipur hükümdarlarıyle, Türk imparatorlarının arası daima iyiydi; bundan cesaret alarak geldiğini anlatıyordu. Hayat hikâyesi hakkında resmî belgeyi tanzim ettikten sonra, hiç endişelenmemesini, devletin onun elinden tutacağını, ona dilimin döndüğü kadar anlattım. Prenses, aslında mazide yok olup giden muhteşem Hindistan'ın bir sembolü gibi gelmişti bana, bu yüzden gerektiğinden daha fazla bir tolerans ve ilgi göstermiştim. Yine bu ziyaret bana Hindistan'ın tamamıyle ölmediği fikrini de vermişti.

Bundelkhand'deki devletler çoğunlukla ilkel idiler. Bunlar içinde en önemli olanı Orcha devletiydi. Orcha'nın hükümdarı son derece muhafazakâr ve geleneklere bağlıydı... Orcha mihracesinin oğlu ve veliahdı ise babasının aksine gününü gün etmeye çalışırdı. Raca Bahadır, Poona ve Bombay'da düzenlenen ve aristokrat tabakanın takip ettiği at yarışlarını hiç kaçırmazdı, kendisi de jokey kulüp âzâsıydı. Tabiî en çok onun bu tutumuna babası içerlerdi. Raca Bahadır, Avrupalılar'ın ve İngilizler'in meclisinde bulunduğu için İngilizce öğrenmişti. Albay Spence bana onun İngilizce'yi yeni öğrendiği günlere ait komik bir hikâyesini anlamıştı. 1906 yılında Lord Curzon Hindistan'dan ayrılırken, yaşlı Orcha, onu uğurlamak üzere Lalitpur istasyonuna gelmiş. Tabiî oğlu Raca Bahadır da yanlarındaymış. Lord Curzon'a nazikâne bir şekilde iyi yolculuklar dileyerek saygısını ifade eden Orcha'ya, Lord Curzon Hindçe bilmediği için mukabele edememiş. Oğluna dönerek, «Mihrace hazretlerinin bu yaşında kalkıp istasyona geldiği için minnet ve şükran duygularını babasına ifade etmesini Raca

---

(*) Böyle bir iddianın gerçek olması kronoloji bakımından imkânsızdır.

Bahadır'dan rica etmiş. Lord Curzon'un Raca Bahadır'dan aldığı cevap çok şaşırtıcı ve kısa olmuş: «Boş verin bizim kart horoz böyle şeylerden pek anlamaz.»

Mihrace'nin daveti üzerine avlanmak için Garrauli nehrini geçerek Orcha'ya gittim. Beni o bölgedeki vazifeli devlet memurları karşılamışlardı. Bana bir at tahsis ettiklerini söyleyerek, atı getirdiler. At, arka ayakları üzerinde şaha kalkmıştı. Hayatımda ilk defa merasimler için ilgililer aynı zamanda bana oldukça çok miktar para teklif ettiler, tabiî kesinlikle reddettim. Meğer oranın âdeti böyleymiş, bu parayı kabûl ettikten sonra, hayır kurumlarına vermek gerekirmiş. Nachaval adı verilen bu âdet, yıllardan beri Hindistan'da sürüp gidermiş.

Orcha'dan sonra önemli olan bir devlet de Datia idi. Kötü yönetiminden dolayı Datia'nın mihracesi 1912 - 13 yıllarında yanına bir de gardiyan katılarak Kuzey Afrika'ya sürgüne gönderilmişse de, bir yolunu bularak tekrar Datia'ya dönmüştü. Fakat ülkesi siyasî ajanın kontrolü altındaydı, bu durum 1916 yılına kadar sürmüştü. Divan, Hacı Ram, son derece enteresan mizaçlı bir devlet adamıydı. Devlet hizmetine alt kademelerden başlayarak zamanla başbakanlığa kadar yükselmişti. Bir gün Nowgong'a çıkıp gelmiş ve Gwalior mihracesi Scindia'dan şikâyetçi olduğunu açıklamıştı. Chhaju Ram'in sözlerine göre, Scindia onu büyük bir ziyafette sarhoş ettikten sonra, ziyafette bulunanlara bu sefil hâlini teşhir etmişti. Chhaju Ram, kendisine oynanan oyunun intikamını da sonradan almıştı.

Memleketinde kaplan olmadığı halde Hacı Ram, kaplanların kızıştıkları günlerde, topladığı dişi kaplanları bir kafese kapayarak, Gwalior hududundaki nehir kıyısına koydurmuş... Dişilerin kükremesi üzerine Gwalior'dan gelen erkek kaplanları vurarak, avcılık merakını tatmin etmişti. Onun bu hareketi sonradan dostları arasında, «O, öyle bir adamdır ki, ormanında kaplan olmadığı halde kaplan avladı» sözlerinin yayılmasına sebep olmuştu.

Mihrace'nin ataları tarafından Datia'da bir de büyük bir saray inşa edilmişti. Singh Deo tarafından yaptırılan bu saray için bana Sir Edwin Lutyens, «Bütün Hindistan'da eşi olmayan bir bina görmek istersen, Datia sarayını görmelisin» demişti. Hatırladığım kadarıyla bu sarayın bütün özelliği ağır tavanının ve kubbesinin

Yazarın, Hindistan'da bulunduğu devirdeki eski tip mihracelerden biri: Orchha mihracesi ve oğlu.

kemerler üzerine oturtulmayışındaydı. Binanın mimarı öyle bir dirsek sistemi uygulamıştı ki, binada ark ve kemerler kullanılmamıştı.

O günlerin önemli mihraceliği de, Charkhari'ydi... Mihrace Ganga Singh tarafından yönetiliyordu... Mihrace Ganga Singh, bütün vazifem süresi boyunca Hindistan'da tanıdığım en enteresan ve sevimli bir Hindli'ydi... Mihracenin en büyük merakı dinî Hind tiyatrosuydu, bu türdeki tiyatro eserlerini okumak ve incelemek için günlerini verirdi. Bir gün de Siyasî Ajan'la beni bir tiyatro temsiline davet etti. Büyük bir memnunluk duyarak bu davete gittim. Daha sonra da bir geyik avına çıktık. Bu ava General Kemball da katılmıştı. O gün hayatım boyunca unutamıyacağım bir olayla karşılaştım. General Kemball iri, boynuzlu bir geyiği nişan almış, fakat onun biraz ilerisinde yavru bir geyik vurularak yere yuvarlanmıştı. Ava katılan avcılar, bu durumu anlamışlarsa da, General Kemballa belki de yaşlılığın verdiği bir duyguyla, kendisine söylenenleri reddetmiş: «Hayır, ben kime nişan aldığımı bilmez miyim? Bilhassa tüfeğimi genç olanına doğrultum» demişti.

Avcıların genç hayvanları ve yavruları vurmak prensibi değildi ama, General Kemball hayatında ilk defa ava çıktığı için bu kaideden de habersizdi. Yalnız onu Nowgong'da Daly Koleji'ne müdür tayin edildikten sonra gördüğüm zaman, bana:

— Dostum, dedi. Ben o gün o yavru geyiği vurduğum için gururlanmış, hattâ azıcık da fiyaka satmıştım. Buraya tayin edilirken istasyondaki bagajımın arasında kim o yavru geyiği görse bana müstehzi bir şekilde gülümsedi... O zaman, ben de bu işin hikmetine akıl erdirebildim. Meğer, benim avcılığımın zafer nişanesi saydığım baş, avcılar arasında yüz karası sayılırmış.

Bir seferinde de mihrace beni bir oyuna davet etmişti. Yirmi, yirmi beş kişinin seyrettiği bu oyun, açık havada oynanmıştı. Yaşlı bir adam, sahne vazifesini gören boşluğa gelmiş, ağız mızıkasıyle insanın içine kasvet veren monoton bir şarkıyı çalmaya başlamıştı. Borazan ve borularıyla bir, iki aktörün bu melodiye katılmasıyle, yaşlı adam coştukça coşmuştu, tabiî biz zavallı seyirciler ise nezaketi falan unutarak uyuklamaya başlamıştık.

1919 ekim ayında Hindistan'daki ikametim tam 8 yılı doldurmuştu... Bu süre zarfında, Hindistan'dan hiç ayrılmamıştım. O sene ilk defa olarak Avrupa'ya döndüm, İskoçya ve Fransa'da kısa bir tatilden sonra, Londra'da Şark Dilleri Okulu'nda Arapça ve Farsça kurslarını takip ettim. Bir yandan da üniversitede iktisat derslerine gidiyordum. İktisat hocası Sydney Webb, dersinden daha enteresan bir hocaydı. İktisadî konularda sınıfta tartışmalar düzenlerdi, sonunda da daha bir sonuca varılmadan, hükmü kendi verirdi. En büyük zaafı, öğrencilerinin hayranlığını kazanmaktı.

İngiltere'deyken, Merkezî Hindistan'da yapılacak olan nüfus sayımına nezaret etme vazifesi bana verildi... Kadro dışında sayım işiyle ben meşgul olacaktım. İngiltere'de evlendikten sonra, karımı yanıma alarak Hindistan'a döndüm, 1920 yılı ekim ayında merkezî Hindistan'daki şehir ve kasabaları dolaşarak sayım hazırlıklarını kontrol ettim. Aralık ayında ise, siyasî memurlara ihtiyaç duyulduğundan, eski mesleğime dönerek, Keşmir devletine, İngiltere Devlet Mümessiliği yardımcılığına tayin edildim.

KEŞMİR

Keşmir'deki görevim yeni evli bir insan için son derece enteresandı diyebilirim. Devlet mümessili bizi büyük bir ilgi ve sempatiyle karşılamıştı. Albay Bannerman ve karısıyle kısa zamanda iyi anlaşarak dost olmuştuk. 7. tugayın komutanı Tuğgeneral Rankin ve karısı da bizi çok sevmişlerdi. Günlerimiz golf, tenis ve polo oynamakla geçmişti.

Şehirde çok eğlenceli bir kulüp vardı. Bütün memurlar bu kulübe âzâydı. Memurlar için şehrin biraz uzak semtlerinden birinde lojmanlar inşa edilmişti. Bazı alaycı çevreler, Mihrace'nin İngilizler'i ve Avrupalı memurları sevmediği için onları uzakta tuttuğunu söylemişlerse de bu iddia asılsızdı. Jammu kasabası altın yaldızlı tapınaklarıyla, tarihî eserleriyle turistlerin hayranlığını kazanan bir şehirdi. Yine bu şehirde Tawi nehri kenarında yabancı memurlar için son derece güzel bir misafirhane inşa edilmişti. Turistler bir tepe üzerinde inşa edilen bu binadan Tawi nehrine inen basamaklarda gezinirlerdi.

Keşmir veya Jammu devleti hem coğrafî, hem de siyasî bakımdan Hindistan'ın diğer devletlerine hiç benzemezdi. Her şeyden evvel, son derece kozmopolit olan bu devlette, Müslümanlar, Hindular'a nazaran daha çoktu. Keşmir vadisinin batısından, Tibet yaylasına kadar bütün bölge Müslümanlar'a aitti. Keşmir'in Hindistan ve Pakistan arasında paylaşılamamasının en önemli sebebini de Müslümanlar

Hindistan'da nehir evleri.

teşkil ediyordu... Onlar Keşmir'in Pakistan'a bağlanmasını istiyorlardı. Gerek yerleştikleri vadinin coğrafî durumu, gerekse mihracenin iyi muamele etmemesi onları Hindistan'dan soğutmuştu. Bu problemi Jammu'da hüküm süren nüfuzlu Rajput ailesi çözmüş, nehrin güney kısmını Hindular'a, kuzey kıyısını ise Müslümanlar'a tahsis ederek, dinleri farklı olan iki grubun arasındaki anlaşmazlığa son vermişti.

Benim Keşmir'de bulunduğum sıralarda, Keşmir'in siyaseti de epey karışık ve anlaşılması güç bir durumdaydı. Keşmir' de bulunan yabancı devlet adamları, Keşmir'in dış siyaseti ve sınır işleriyle uğraşırlarken, dahilî meselelerle de Hindistan devleti meşgul oluyordu. Keşmir bir sınır devleti olduğu için, halletmesi gereken bir sürü siyasî meselenin içinde bulunuyordu. Meselâ, Gilgit bölgesindeki Hunza ve Nagar devletleri hem Gilgit'teki siyasî mümessile, hem de Keşmir'e bağlıydı... Bir yanda da Kâşgar'daki konsolosluktan emir alırlardı.

Şubat ayında, Connaught Dükü, Hind mihraceleriyle görüşmek üzere Delhi'ye gelmişti. Bu törene Gandhi de katılmıştı... Bu, Hindistan'ın siyasî tarihinde fevkalâde büyük bir önem taşıyan bir toplantıydı. Mihraçelerin kongresinde Düke tıpkı bir tiyatro aktörü gibi elini, kolunu sallayarak, dinleyenlerin nefesini kesecek bir tarzda konuşmuş, herkesi kendisine hayran bırakmıştı.

Delhi'den Keşmir'e dönüşümüz son derece hâdiseli olmuştu. Mart sonlarıydı, Silkot ve Muree'de büyük fırtınalara yakalanmış, şiddetli rüzgârlar, dağlardan ve tepelerden yolumuzun üzerine iri kayalar yuvarlamıştı. Srinagar'a gelince yerlerde kalın bir tabaka halinde kar gördük, bir yandan da vişne, badem, şeftali, kayısı ve elma ağaçları çiçek açmıştı.

LLOYD GEORGE NASIL ATLATILDI?

Mayıs veya haziran ayında Bombay Valisi Sir Lloyd George, mihraceye bir mektup yazarak, sıhhatinin bozulduğunu ve Sonbahar'da Keşmir'e gelerek dinlenmek istediğini bildirmişti. Sir Lloyd George, Keşmir'i daha evvel iki defa ziyaret etmiş ve bu ziyaretler Keşmir'e bir hayli tuzluya mal olmuştu. Bu yüzden mihrace, Sir Lloyd George'un Keşmir'i ziyaret etmesini istememiş, İngiliz hükümet temsilcisine baş vurarak, Sir Lloyd George'u nazikâne bir jestle nasıl reddedebileceğini sormuştu.

Uzun görüşme ve tartışmalar sonunda İngiliz devlet mümessiliyle mihrace, Vice-

Keşmir'in en güzel köşelerinden biri: Gulmarg.

roy'u (yani İngiliz kralını Hindistan'da temsil eden umumî valiyi) davet etmeye karar verdiler. Viceroy Lord Reading, Hindistan'a yeni tayin edilmişti, ona hemen bir davetiye göndererek sonbaharda Keşmir'e beklediklerini ve ziyaretten şeref duyacaklarını bildirdiler. Tabiî bu davetin asıl maksadı Sir Lloyd George'un sonbaharda yapmayı tasarladığı Keşmir ziyaretini önlemekti. Hem viceroy, hem de Bombay valisi aynı anda Keşmir'de bulunamıyacakları için, mihrace bu planı hazırlamıştı. Tahmin ettiği gibi planları iyi netice verdi. Viceroy Lord Reading, telgrafla aldığı bu davete, telgrafla teşekkür etmiş ve sonbaharda Keşmir'e geleceğini bildirmişti. Cevap gelince mihrace, derin bir nefes aldı. Hemen Bombay Valisi Sir Lloyd George'a bir mektup göndererek durumu anlattı.

Aradan aylar geçti ve Lord Reading sözünde durarak Keşmir'e geldi. İngiliz Devlet Mümessili Albay Windham, neşeli ve hoşsohbet mizaçlı bir adamdı. Zaman zaman da şakalarının dozunu kaçırırdı. Lord Reading'in ziyaretinde olanı biteni anlatmış, Lloyd George'un ziyaretine mani olabilmek için kendisini Keşmir'e davet ettiklerini Lord Reading'in yüzüne söylemişti. Lord Reading bu oyundan son derece hoşlanmış, mihracenin haklı olduğunu söylemiş, kendisinin bu ziyarete mani olması için âlet gibi kullanılmasından da şikâyetçi olmamıştı.

Ertesi yıl Sir George Lloyd George, mihraceye yeniden bir mektup yazarak, Keşmir'e gelmek isteğini tekrarlamıştı. Mektubunda, eski arkadaşı olduğu için bu ricasını kırmayacağını tahmin ettiğini de belirtmişti. Bununla da yetinmeyerek Lord Reading'ten kendi elyazısıyle, Sir Lloyd George'un hakikaten hasta olduğunu belirten bir yazıyı mektubuna ilâve etmişti. Lord Reading bir sene evvelki hâdiseleri hatırladığı için bu yazıyı tereddüt etmeden Sir Lloyd George'a vermişti. Telgrafın geldiği günlerde Albay Windham izinli olduğu için telgraf birkaç gün masasında kalmıştı. İzinden döndükten sonra Albay Windham bu telgrafı mihraceye vermiş, mihrace de daha evvel Lloyd George'u kolayca atlattığı için telaşa kapılmadan, bir mektup yazmış ve Umri ve Srinagar bölgelerinde tifüs ve kolera salgınının yaygın halde olduğunu, bu yüzden Sir Lloyd George'un bu seyahatten vazgeçmesini bildirmişti.

Tabiî, bu cevap üzerine Sir Lloyd George, haklı olarak küplere binmiş ve mihraceye yaptığı bu kabalığın eski bir dosta yakışmadığını yazmıştı. Yine mihrace, akıl hocası Albay Windham'a danıştıktan sonra, kendisinin onun ziyaretinden son derece memnun olacağını, ama Keşmir'deki hükümet mümessilinin (yani Albay Windham) bu ziyaretin karşısında olduğunu yazmış. Tabiî bu saçma sebep, Sir Lloyd George'u daha fazla sinirlendirmekten başka bir şeye yaramamış ve bu mektubu Viceroy'a göstererek, bu meseleyle ilgilenmesini rica etmiş. Lord Reading de işin ciddiyetini anlayarak Albay

Windham'dan olaylar hakkında malûmat istemişti. Çünkü daha evvel gönderilen şifreli telgraflara da Keşmir'den geç cevap gelmişti. Kral vekili bunun da hesabını soruyordu. Bu telgrafın kaderi de ötekilerden farklı olmamış ve geç cevaplandırılmıştı.

Bu gecikmenin başlıca sebebi, Albay Windham'ın bürosundan şifrenin anahtarının bulunduğu kutunun yanlışlıkla başka bir kutu yerine alınarak Sialkot'a götürülmesi sebep olmuştu. Hatâ anlaşılmış, 10 gün sonra şifrenin anahtarı Windham'ın eline gelerek, telgraf çözülmüş ve etekleri tutuşan Windham'la mihrace, Sir Lloyd George'u, Keşmir'e davet etmek zorunda kalmışlardı. Bu olay Albay Windham'ın burnunu epey kırmış ve subaylar arasındaki itibarını azaltmıştı. Sonunda Sir Lloyd George dediğini yaparak Keşmir'i ziyaret etmiş ve hükümet temsilcisi Albay Windham'a da son derece soğuk davranmıştı.

Keşmir Mihracesi beni çok severdi. Fırsat buldukça oturur uzun uzun sohbet ederdik. Yine bu sohbetlerin birinde mihrace bana dönerek:

— Biliyor musun dostum; dedi. Benim dikkatimi çeken bir durum var. İngiltere'nin Hindistan'a gönderdiği memurların çoğu Yahudi asıllı. Buna bir türlü akıl sır erdiremiyorum. Yo, hemen öyle itiraz etme. Bak, ben sana sırasıyle sayayım: Lord Reading, Yahudi. Devlet Sekreteri Bay Edwin Montagu, Yahudi. Yüksek Komiser Sir William Meyer de Yahudi değil mi? Bu kadar örnek yetmezse daha verebilirim? Bana bunun sebebini nasıl izah edebileceksin? Doğrusu çok merak ediyorum.

Mihrace, yarı yarıya Hindçe'nin etkisi altında kalan İngilizce'siyle beni kıstırmış, kral nâibi hakkındaki düşüncelerimi öğrenmek istiyordu. Aslında onu ben de iyi tanımıyordum. Yalnız kral nâibiyle bir toplantıda karşılaşmış, Sir Edward Carson'la onu konuşurken görmüştüm. Bütün bildiğim ve öğrendiğim, o konuşma

Gwalior'da, Muhammed Gavs'ın türbesi.

sırasındaki intıbalarımdan ibaretti.

Bir, iki ay sonra Lord Reading tekrar Keşmir'e gelmiş. Bana da onunla görüşme şerefi bahşedilmişti. Bu görüşme sırasında bir ara kulağıma eğilerek: «Mihrace'ye hakkımda verdiğiniz müsbet malûmat için ne kadar teşekkür etsem azdır» dedi. Sonradan öğrendiğime göre, mihrace, aramızda daha evvel geçen konuşmayı ona anlatmış meğer... Ben de bir boşboğazlıkta bulunarak aleyhinde konuşmadığıma çok memnun olmuştum.

Kral nâibinin Keşmir'e gelmesi üzerine Umri'de bir parti düzenlemiştik. Mihracenin yüksek rütbeli memurlarından olan Keşmir Valisi, nâibin salona girmesinden birkaç dakika önce ansızın rahatsızlanmış ve ateşi çıkmıştı. Ne yapacağımızı şaşırmış bir vaziyetteydik. Aklıma hemen devlet basın sözcüsüne valinin kıyafetini giydirmek fikri geldi. Valinin resmî merasim elbisesini basın sözcüsüne giydirerek onu, mihracenin mümessili olarak takdim ettim. Sözlerimin son kısmını iyi duyamamış olacak ki, dehşetten donup kalmış memurun önünde, üç aşağı, beş yukarı dolaşarak, onunla sanki mihraceyle konuşuyor gibi konuşmuştu. Bu biçimsiz duruma son vermesi için Sir John Wood'u bularak, ne yapıp yapıp bu konuşmayı kesmesini rica ettim.

Mihrace ve devlet temsilcisi, kral nâibini ertesi sabah Baramulla yakınlarında yakalamaya muvaffak olmuşlardr.

Mihrace'nin elini resmî karşılaşmalarda alışıldığı gibi usûlen değil de, çok samimî bir şekilde, Şark'ta âdet olduğu gibi, sol elini de mihracenin elinin üzerine koyarak sıkmıştı. Mihrace, bu samimî davranış karşısında son derece duygulanarak memnun kalmıştı. Lord Reading bu ziyaret sırasında katıldığı yaban ördeği avında çok eğlendiğini söylemişti. Bu av partisinde yüzden fazla mermi atmış ve iki tane ördek vurabilmişti. Daha doğrusu, bize çantasındaki iki ördeği göstererek:

— Birini bir başkası vurdu, ikincisi de başka bir ördeğe nişan aldığım halde, kurşunun sekmesiyle vuruldu, demişti. Ama ne olursa olsun, çantamın iki ördekle dolması beni çok sevindirdi. Kral nâibi Lord Reading neşeli ve eğlenceyi çok seven bir insandı. En ciddî konuları bile, yukarıda verdiğim örnekte olduğu gibi esprili tarafından yakalar ve şaka yapardı.

Bir gün büroda otururken gelen bir memur ertesi gün Gandhi'nin tevkif edileceği haberini gizlice duyduğunu ve halk arasında bir isyanın çıkmasından korktuğunu bana söyledi. Bu memur, benim karımı ve bir arkadaşını ve kendi karısını alarak bir sabah arabaya bindirerek Lâhûr'a götürdü. Birkaç gün sonra onları geri getirmek için arabayla yola çıktım. Gujranwala'ya kadar hâdisesiz geldiğim halde, Sikh köyünün halkı arabayı burda taşlamışlardı. Araba epey hasar gördüğü halde ben bu tehlikeyi sağ salim savuşturmuştum. Lâhûr'da alış - veriş yapan hanımları bir araya getirmem üç saatimi almıştı. Neyse, hepsini arabaya doldurup eve döndüm ve Gandi'nin tevkifinin ertelendiğini öğrendim. Bir, iki ay sonra Gandi hakikaten tevkif edilmişti, ama korktuğumuz hâdiselerden hiç biri de patlak vermedi.

Keşmir'de vazifeli bulunduğum sıralarda bir Amerikan filimcisi gelerek, Himalayalar'da yaşayan hayvanların filmini çekmek üzere Amerika'dan geldiğini söylemişti. Çok sarp bir vadide çalışmayı tasarlıyordu. Bu vadinin bir tarafı ormanlık, diğer tarafı ise çorak araziyle kaplıydı. Bu çorak arazide Keşmir geyiklerinin yaşadığı rivayet edilirdi. Filimci bu bölgede filim çekmek istiyordu, ya bir Keşmir geyiğini, ya da bir siyah ayıyı kamerasıyle tespit etmek istediğini söyledi. Bize yeni bir eğlence çıkmıştı.

Filim çekimcisinin arzusuna uyularak, vadinin dibine bir platform konmuş, avcılar burada pusuya yatmıştı. Filim çekimcisi ise kamerasını alarak avcıların ortasında tetikte bekliyordu. Avcıların yaptıkları gürültü birçok karaca ile ceylanı o bölgeye toplamış, o da bu fırsatı kaçırmayıp, birkaç poz çekebilmişti. Kamerası sabit olduğu için makineyi oynatamıyor, hayvanların objektifin önüne gelmelerini bekliyordu. Birden bizim filimci coşarak, kamerayı bırakıp, yerde duran silâha sarıldı. Hemen tüfeği doğrultarak, yaylım ateşe başladı. Arazi çorak ve son derece dik olduğu için hayvanlar hem bir yere sığınamamış, hem de çabuk kaçamamışlardı. Bu yüzden ateşli filimci, 6 tane hayvanı öldürmüştü. Çoğu yavru olan hayvanların öldürülmesi avcıları sinirlendirmişse de, mihmandar yaşlı bir insan olduğundan, Amerikalı'nın duygularını toleransla karşılamış, diğerlerine de çıkışmıştı. Sonunda maceraperest filimci, öldürdüğü hayvanların üzerine ayağını dayayarak bir resmini çektirmiş, bu pozu filminin sonunda kullanacağını iftihar ederek açıklamıştı.

Keşmir şüphesiz Hindistan'ın değil, dünyanın sayılı güzel manzaralı köşelerinden biriydi. Gerek iklimi, gerek coğrafî durumuyla İskoçya'ya çok benzerdi. Dağ-

Haydarâbâd'ta İngiliz temsilciliği binası.

ların zirvesinde kar hiç eksik olmaz, buna karşılık vadideki yeşilliğin seyrine doyum olmazdı. Vadide pırıl pırıl parlayan göller ve sakin, düzenli akan nehirler bu güzel manzarayı daha çok süslüyorlardı. Nehirler, balıkçılık için son derece elverişli olup, toprak örtüsü geniş ve düz saha isteyen her spora izin verirdi. Bu bölge polo, tenis ve golfa son derece uygundu. Göllerinde de çeşit çeşit yaban ördekleri bulunurdu. İlkbaharda bütün bölge yemyeşil bir manzara arzederdi. İnsan, ilkbaharda Keşmir'i büyük bir çiçek bahçesine benzetirdi. Meyvelerin her çeşidi bol bol yetişirdi. Dışardan Keşmir'e gelen misafirler en çok çam kokan orman yollarında atla gezinti yapmaya heveslenirdi. Hani «yeryüzünde cennete en çok benzetilen köşe neresidir?» denilse, insan çekinmeden Keşmir'i gösterebilir.

Keşmir halkı ise asırlardan beri süregelen işkenceler altında ezilmiş, bu münbit topraklardan yeteri kadar faydalanamamıştı. Şehrin en eski ve yerli halkı Panditler, XIX. yüzyılda şehirde başgösteren açlık yüzünden göçüp, diğer Hindistan devletlerine sığınmışlardı. Bir kısmı da memleketlerinden ayrılmamıştı. 1914 - 18 yıllarında Birinci Dünya Harbi'nin patlaması sonunda bir sürü Avrupalı şehre gelip yerleşmişti. Bu tarihlerde Keşmir, generallerin, albayların buluştuğu bir şehir hâline gelmişti. Avrupalı subayların şehre gelmesiyle gece kulüpleri ve barlar açılmış ve sosyal hayatta büyük bir değişiklik meydana gelmişti. Hindistan'a gelen subayların çoğu, hayatlarından memnun değillerdi... Bu yüzden çoğu meyhanelere ve barlara giderek üzüntülerini dağıtmak isterlerdi.

Bunlardan biri içkiyi fazla kaçırmış ve Srinagar'daki hükümet temsilcisinin kapısına dayanarak, temsilciyle görüşmek istediğini bildirmişti. Bayan Wood bu sarhoş subaydan çok korktuğunu ve onu Bay Wood'un evde olmadığını söyleyerek kapıdan savmamı bana yazdığı bir pusulayla istemişti. Pusulaya, subayın kocasına saldırmak niyetinde olduğunu da ilâve etmişti. Avrupalı memurlar birbirlerini hiç çekemezlerdi, ama asıl düşmanlık Avrupalı memurların karıları arasında kendini hissettiriyordu.

(Devamı var)

Türkiye'deki İtilâf Devletleri Başkumandanı Harrington'un Gizli Raporu : 2

Lozan ve Sonrası

Yazan : İhsan Ilgar

REFET Paşa'nın Istanbul'a tâyiniyle birçok müşküller çıktı. İtilâf generalleri Refet Paşa ile temasa geçerek bu müşkülleri halletmek için talimat aldılar. Bunlar halledilmediği takdirde, örfî idarenin ilânına karar verilmişti. İtilâf hükümetleri de bu kararı uygun buldular. Bununla beraber İtilâf generalleri bazı konularda Refet Paşa'yı inandırmayı başardılar.

20 — Bence örfî idarenin ilânından önce her çareye başvurmak gerekirdi. Çünkü herhangi bir aksilik anında Türkler'e karşı koymak İngilizler'e düşecekti. Istanbul'da tarafımızdan sıkı tedbirler alınması da Çanakkale ve Kocaeli yarımadasında Kemalistler'in bize saldırısı için bir sebep olacaktı. Bunun üzerine İtilâf komiserlerine örfî idarenin ilânı çok güç durumlar yaratabileceğini ve benim elimde olup Istanbul ve Kocaeli yarımadasında bulunan birliklerin bana verilmiş ve esas amacı teşkil eden Boğazlar'ın savunmasına ayrılmış olduklarını anlattım.

Istanbul'da yaratılacak güçlükleri ve Hıristiyanlar'ı bizim korumamız gerektiğini göz önünde tutmak gerekiyordu. Örfî idareyi ilân etmek, şehrin idaresini bütünüyle almak demekti. Bunu yapmak için ise gerektiği kadar elemana sahip değildik. İngiliz komiseriyle (yalnız bir defaya mahsus olmak üzere) aynı düşünüşte olmadığıma üzüldüm. Önce de olduğu gibi Refet Paşa ile anlaşmaya girişmekle yaptığım hareketin doğruluğu kendini göstermekte gecikmedi.

21 — Bu aralık Yunan ordusu, İtilâf heyetleri ve birliklerinin yardımıyla Doğu Trakya'yı tamamıyle boşalttılar. 30 kasım 1922'den itibaren Kemalist idaresi ve jandarması olaysız buralara yerleşti. Bu yönden de İtilâf birliklerinin hareketleri takdire değer.

Türkler birkaç defa Yunanlılar'ın birkaç köyü tahrip ettiklerine ve daha birçok tahribat yaptıklarına dair protestoda bulundular. Bunun üzerine İngiliz komiseri İtilâf devletleri askerlerinin, Yunanlılar'ın tahribini önlemek üzere Mudanya konferansından evvel Tekirdağ, Edirne ve Kuleli Burgaz'a gönderdiklerini söyledi. Bu suretle bizim mandamızı uygulamak için her tedbire başvurmuş olduğumuz ve kendilerinin suçlamasının asılsız bulunduğunu isbat etti.

22 — Bu devrede padişahın himayesi ortaya çıkıyor ve İtilâf komiserleri bu görevi bana veriyorlardı. Padişahın hayat ve emniyeti için oldukça telâşa düştüm. 16 kasım 1922'de kendisi, İngiltere'nin himayesini talep etti. İki gün sonra Malaya

savaş gemisiyle ve gizlice Malta'ya nakledildi. Bu görevi yapanların hepsi, böyle bir nazik durumda görevlerini hakkıyle yaptılar. Padişah, yaptığımız fedakârlıktan dolayı bize teşekkür etti.

TÜRK KUVVETLERİNİN MEVCUDU

23 — Lozan konferansının ilk günlerinde karşılaştığımız zor durum yavaş yavaş kaybolmaya ve Kemalist devlet adamlarıyle anlaşma ortaya çıkmaya başladı. Istanbul'a fazlaca Kemalist askerlerin gelmesi ve bunların gerek Istanbul'da ve gerek Doğu Trakya'da teşkilât yapmaları konferans başarısızlığa uğradığı halde buralarda İtilâf hükümetlerine karşı harekete geçmek niyetinde olduklarını gösteriyordu. Haber alma servisimin iyi işlemesi dolayısıyle bütün bu hazırlıklardan vaktinde haber alabiliyordum.

24 — Aynı zamanda şunu da belirtmeliyim ki, Kemalist birlikler Mudanya konferansında kararlaştırılan tarafsız bölgeyi hiç bir zaman geçmediler. Bu hat yerinde iki tarafın subayları tarafından çizilmişti. O vakit saldırıya geçebilecek olan Kemalist kuvvet Çanakkale'de 40.000, Kocaeli yarımadasında 50.000, Istanbul'da 20.000, Doğu Trakya'da 20.000 ve yedek olarak da içerde 20.000 idi.

25 - 26 — Benim projelerim şu esaslara göre tertiplenmişti:

a) Gelibolu'yu her türlü fedakârlıklarla korumak,

b) Birliklerin güvenini sağlamak şartıyle Çanakkale'yi elde tutmak,

c) Ciddî bir saldırı karşısında Kocaeli yarımadasını boşaltmak,

d) Istanbul'u ancak zorunluğu kaldığı zaman bırakmak.

Bu esasları deniz ve hava birliklerinin kumandanlarıyla müştereken yaptım. Istanbul'u boşaltmamız gerektiğinde bizim için en esaslı meseleyi donanma teşkil edecekti.

Ben, Istanbul'u donanmamız uzaklaşmaya mecbur edilmeden boşaltmalıydım. Bütün planlarımı da bu esas üzerine hazırlamıştım. Şunu açıklamalıyım ki, diğer İtilâf komutanlarıyla daima askerî problemlerde aynı düşüncedeydik. Bazı hususlar hakkında hükümetlerinden aldıkları talimatla benimki arasında ayrılıklar vardı. Bunlarca da görüş Istanbul'u korumaktı. Bu hükümetler de Istanbul'da fazlaca kolonileri olduğunu biliyorlardı. Oysa benim için asıl amaç Boğazlar'ın korunmasıydı.

27 — Istanbul'da yaklaşık olarak 6.000 Fransız, 15.000 İtalyan, 3.000 kadar sivil İngiliz bulunmaktaydı. Benim en büyük isteğim, birliklerimle, muhtelif cepheleri (Çanakkale, İzmit ve Gelibolu yarımadası) elde tutmak ve Istanbul üzerinde İngiliz bayrağının dalgalandığını görmek suretiyle barışın imzası gününe kadar durumu korumaktı. Bu amacın gerçekleşmesi birkaç defa sarsıntı geçirmişse de, netice müsbet olduğundan, kendimi mutlu sayarım. Yoksa konuşmaların kesintiye uğraması halinde, Türkler saldırıya geçeceklerdi. Onların amacı bizi Anadolu'dan atmak, Istanbul'u ele geçirmekti.

YUNANLILAR'IN NİYETLERİ

28 — Şubat ayı içinde Lozan'da bir anlaşmaya ulaşılmaması şüphesiz ki canımı sıktı. İsmet Paşa'yı Istanbul'da Lozan'dan dönüşte gördüm. Bu konuşmam sırasında barışçı bir anlaşmaya ulaşmak istediğini anladım. Lozan'da barış anlaşmasına pek ziyade yaklaşılmış olması amaca tehlikesizce ulaşabileceğimiz ümidini verdi. Nisanda ikinci Lozan konferansının başladığını gördük. Ancak başladıktan bir hafta sonra, tamirat hakkında Türkler ve Yunanlılar arasında önemli zorluklar çıktı. Her iki taraf da görüşlerini karşısındakine kabul ettirmekte direniyordu.

Yunan ordusu ise ciddî surette hazırlanmakta ve Meriç'i geçerek Doğu Trakya'yı tekrar elde etmeye çalışmaktaydı. Türkler'in de bir taarruza karşı savunabilmek için gizli gizli çalıştıklarını öğreniyorduk. Bundan başka Istanbul'da işgal kuvvetlerine karşı harekete geçecek gizli teşkilâtın da bulunuşundan haberdar idik. Bununla beraber Türkler'in orduyu silâh altında tutmak hususunda güç durumda kaldıklarını ve bazı tertipleri terhis ettiklerini de biliyorduk. Bu buhranlı devre de 26 mayısta son buldu. Türkler'le Yunanlılar uyuşarak, tamirat yönünden bir anlaşmaya vardılar. Ben bu devreyi, geçirmiş olduğumuz önemli devrelerin en güçü sayarım. Eğer Yunanlılar, Istanbul üzerine bir yürüyüş yapsaydılar, Istanbul'daki İtilâf kuvvetlerinin durumu çok güç olacaktı. Böyle bir zamanda Istanbul'da düzeni koruma işinin bana verilmesini hiç bir zaman arzu edemezdim.

29 — Yunanlılar'la Türkler'in bu anlaşmaları bizlere barışa doğru artık başka engeller kalmadığı hissini vermişti. Halbuki yine hayal kırıklığına uğradık. Konuşmalar daha birkaç hafta sürdü. Bu görüşmeler o zamana kadar sonuçlanmamış olan kuponlar meselesi, muhtelif şirketle-

rin imtiyazları ve boşaltma şartları üzerindeydi. Ankara hükümeti istekler hususunda çok inatçı davrandığı sıralarda, Türk ordusu da zayıflık belirtileri göstermekteydi. Ordunun kuvveti azaltılmıştı. Asker yorulmuş terhis istiyordu. Terhisin başlamış olmasına rağmen memnuniyetsizlik artmaktaydı. 1923 haziranı başında Türk ordusunun altı ay önceki kuvvetinin yarıya indiği kanaatı hasıl olmuştu. Bunun üzerine İngiltere hükümeti, İtilâf hükümetlerinin Türkler'e başka imtiyaz vermemeleri ve kararlarından kesin olarak dönmemeleri gerektiğini bildirdi. İtilâf kuvvetleri hükümetlerinin kararlaştırdıkları hükümleri Türkler'e kabul ettirebilecek duruma gelebileceklerdi. Ben de Türkler'in işi pek ileriye vardıramıyacakları kanaatindeydim. Nitekim onların hareket tarzını belirtecek bir olay meydana geldi. Öteden beri Yunanlılar'ın Doğu Trakya'da bir ilerlemelerine karşı Türkler'in bir ordu hazırladıklarını ve bunun için de Anadolu'dan Trakya'ya er, top, makineli tüfek, araç ve gereç gönderdiklerini biliyordum. Bu doğrudan doğruya Mudanya mütarekesinin hükümlerine aykırı idi. Konferansta Trakya için 8.000 jandarmanın bulundurulmasına müsaade edilmişti. Yunan tehdidi ortadan kalkar kalkmaz, Türkler'in Anadolu'ya er, hayvan, top götürdüklerini haber aldım.

30 — Haziranda bu bilgiyi uçak keşfi ile kesinleştirdikten sonra, donanma kumandanına Silivri'den Anadolu'ya top götüren Ümit vapurunun tutuklanmasını bildirdim. Bu gemiyi tutuklayan Splendid harp gemisiydi. Ümit vapurunda 500 er, 300 at, 4 sahra topu ve 14 dağ topu vardı. Tutuklama sırasında vapurun yüklü olduğu sahra toplarından ikisi alınmış ve ikisinin de kamaları sökülmüştü. 14 dağ topuna gelince, bunlar da vapurdan çıkarılarak Ümit vapuru serbest bırakılmıştı. Bu durum sırasında Türkler hiç bir mukavemet göstermemişlerdi.

ISTANBUL'U BOŞALTMA ÇABALARI

31 — Bundan sonra geçen dokuz ay içinde İtilâf birliklerinin durumu pek de sakin geçmedi. Çünkü Ankara hükümeti işgalimizi tasdikten kaçınıyor, yalnız varlığımızı kabûl ediyordu.

Nihayet bütün olaylar Lozan'da anlaşmanın olduğu ve barışın 8 temmuzda imza olunacağını ve barışın Ankara hükümetince tasdikinden altı hafta sonra işgal birliklerinin Istanbul'u boşaltacaklarını sevinçle öğrendim.

Istanbul'un kurtuluş gününde heyecanla yollara dökülen öğrenciler, Türk askerini karşılıyor.

32 — 24 temmuzda imza edilecek barışın arifesinde birliklere bir bildiri yayınladım. O güne kadar koruduklarını soğukkanlılık ve disiplini devam ettirmelerini istedim.

Istanbul Komutanı Salâhaddin Âdil Paşa'yı resmî olarak ziyaretle, kendisinden öteden beri İngiliz ve Türk orduları arasındaki tarihî ilişkilerin iadesi ile işbirliği yapmamızı istedim. Bu suretle her türlü olaydan çekinilecek ve her iki taraf birlikleri gerek dostlukları ve gerek düşmanlıkları zamanında birbirlerine karşı göstermiş oldukları karşılıklı saygının zedelenmeden Istanbul'dan çıkabilmemizi istiyordum. Aynı zamanda Türk toprağında görevleri uğrunda hayatını kaybetmiş binlerce askerimizin kemiklerini bıraktığımızı ve bunların mezarlarının korunacağını umduğumuzu söylemiştim. Biz İtilâf generalleri, Türk ordusuna, diğer ordulara yapılan selâm resminin yapılmasını kararlaştırdık. General Salâhaddin görüşümüzü kabûl ederek birliklerine emir verdi. Sevinçle şunu belirtmeliyim ki Istanbul'da barışın imzası dolayısıyle yapılan şenlikler sırasında İtilâf birliği aleyhinde hiç bir olay meydana gelmedi.

33 — Tahlilini sunduğum bu devreler sırasında, milliyetciler meselesinden ayrıca söz konusu etmek gerekir. 1920 kasımının başlarında Varangel ordusunun bozulmasından sonra Istanbul'a 140.000 Rus mültecisi geldi ve bunları 70.000 Türk mültecisi izledi. Bunlara Ermeniler'i ve diğer milletleri, Anadolu'dan gelen 100.000 Rum göçmenini de eklersek, mülteci meselesinin çok kritik bir durum aldığını görürüz. Yardım konusunda İngiliz kolonisinin ve İngiliz hükümetinin gösterdiği büyüklüğü anlatmaya söz bulamıyorum. Sıhhî teşkilâtın bu duruma gösterdiği ilgi, sağlık yönünden övünülecek bir haldi. Amerika Kızılhaç'ı Yakındoğu Yardım Cemiyeti ve Milletler Cemiyeti'nin bu konudaki işbirliğine minnettarım.

NİHAYET ÇEKİLİYORUZ

34 — İngiliz birliklerini her denetlememde morallerinin pek yüksek olduğunu gördüm. Fazla malzememizin büyük kısmı Kızılay'a satılmış ve muntazam surette teslim edilmiştir. Korunması bize bırakılan Türk savaş malzemesi, Lozan muahedesi gereğince iade edildi. Tarafımızdan kullanılan binalar da böylece Türkler'e devredilmiş oldu.

İşgal, anılmaya değer bir törenle son bulmuştur. Gerek İtilâf hükümetleri ve gerek Türkler, bu tören için yüzer kişilik birer birlik ayırmışlardı. Bu birlikler İtilâf generallerine selâm resmini yaptılar. İngiliz, Fransız, İtalyan sancakları da birlikler önüne götürülmüş ve İtilâf generalleri tarafından selâmlanmıştır. Bu sırada bando, devletlerin millî marşlarını çalmaktaydı. Türk sancağı da aynı anda getirilmiş ve selâmlanmıştı. Bu suretle (esasen bu törenin amacı da buydu) İtilâf sancakları törenle indirilmiş, Türk sancağı direğe çekilmişti. Bunun üzerine, İtilâf birliklerinin sancakları, generallerin önünden geçerek vapurlara götürüldü.

Komiserler, sefirler heyetleri, muhtelif şirketlerin temsilcileri ve Istanbul Komutanı Salâhaddin Âdil Paşa ile vedalaştıktan sonra İtilâf generalleri de kendi vapurlarına bindiler. İtilâf generallerinin bindikleri vapurlar, İtilâf donanmasının önünden geçerken selâmlanmış, donanma da vapurları izlemek suretiyle Istanbul'dan ayrılmışlardır. Istanbul'un işgali böylece sonuçlanmıştı. Hareketimizden önce Haydarpaşa mezarlığında ve Kırım Savaşı'nda, işgal sırasında ölen arkadaşlarımızın ruhları için bir anma töreni de yapılmıştır. Saros körfezinde de, Gelibolu savaşında ölen erlerimizin mezarları aynı şekilde selâmlandı. Istanbul'da, Kırım Savaşı hâtırası olarak yapılmış olan kilisede de hareketimizden önceki pazar günü bir dinî tören yapmıştık. Istanbul'da başkumandanlık karargâhı üzerine çekilmiş olan İngiliz bayrağını bu kiliseye hediye ettik.

35 — Arkadaşlarım korgeneral Montbelli ile general Charpi'nin bana karşı gösterdikleri yardımı belirtmeliyim.

1921 temmuzunda kurulmuş olan işgal birliği komutanlığına bu iki general ve kurmayları benimle arkadaşça ve içten bir işbirliği yapmışlardır. Bunlarla pek güç bir devrede her gün beraber çalıştık. Gayet samimî dost olduk. Bizim için beraber çalışmak âdeta bir zevk olmuştu. İtilâf devletleri kumandanlığının başına geçirilişim benim her zaman hatırlayacağım şerefli bir görevdi.

(.....) No. lu telle olağanüstü hallerde hizmeti görülen subayların listesini sunuyorum. Bunlarla pek güç devrelerden geçtik. Ve bu devrelerden bazıları, bir savaşın eşiğine götürecek nitelikte idi. Ancak sükûn ve soğukkanlılıkla idare olunabilecek birçok konuşmaları bu subayların yardımı ile yapabildim. Amaca ulaşabilmek için yönettiğimiz hareketlerde İtilâf komutanlarının ve kurmaylarının daima yardımlarını gördüm.

General Charles H. Harrington
Türkiye'de İngiliz ve İtilâf
Birlikleri Başkumandanı

Bir Yeniçeri İsyanı

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

Selânikî Tarihi'nden aynen alınarak bugünkü dilimize çevrilen bu hâdise, Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan'da, Zigetvar önünde vefat edişini ve oğlu II. Selim'in tahta çıkışını müteakıp vuku bulmuştur. Genç şehzâde, vefat haberini alır almaz Belgrad'a gidiyor ve orada, âdeta büyük bir aceleyle babasının yerine geçiyor. Çağın vezîr-i âzamı Sokollu Mehmed Paşadır. Bu tedbirli ve uyanık devlet adamı, yeni padişaha bazı öğütlerde bulunuyor. Meselâ Istanbul'a dönülünce, şehre girmeden askerin bahşişini ve maaşını vermesi doğru olacağını, bunun böylece ilân edilmesi lâzım geldiğini söylüyor. Fakat padişahın etrafında bir takım ukalâlar vardır ki, böyle bir tedbirin lüzumsuz olduğunu kendisine bildiriyorlar. Asker homurdanıyor ve Istanbul'a yakın bir yerde isyan hazırlığına başlıyor. Aşağıda Selânikî Mustafa Efendi'nin kaleminden bu isyanın nasıl hazırlanıp, nasıl başladığını ve bittiğini okuyacaksınız.

O GECE bu fakir, bazı dostlarla ordunun konakladığı yerde daha önce kalkarak Istanbul'a doğru yol aldık ve Litürüz denen köye vardık.

Köyde, yeniçeri bölüklerinin büyük bir toplantısına rastladık. Meş'aleler ve mumlar yakıp, geniş bir meclis kurmuşlardı. Ellerinde silâhları, sohbete dalmışlar, yarın yapacakları hususunda karar vermek üzere ileri geri söyleşiyorlardı. Evvelce Sultan Mehmed Han Gazi'nin veziri Mehmed Paşa ve Sultan Bâyezid Han Gazi' nin veziri Mustafa Paşa zamanında yoldaşlar birbirleriyle bağdaşıp top olur, ayrılmazlardı, aralarına kimse girmezdi. Şimdi de böylece anlaşmak gerekti.

Biz bunu görünce: «Bunlar kasıtları mutlaka yaramazlıktır,» diyerek, dîvân kâtibi Gınnabî Çelebî ile döndük, konak yerinde Reîsülküttâb Mehmed Çelebî Efendi'ye ve Başkâtip Feridun Bey'e vardık, görüp işittiklerimizi bildirdik. Derhal ikisi de atlarına binip köye geldiler. Fıçılarla şarap hazırlanmış bulunan panayır yerinde yeniçeriler sohbetlerini kızıştırıyorlardı. Söyleştikleri şuydu:

— Edirne kapısından içeriye girip, Eski Odalar önünde duracaklar veya Saray-ı Âmire kapısını kapatacaklar... Apaçık söylüyorlardı. Feridun Bey de, Reîsülküttâb da bunu kulaklarıyle duydular. Fakat ne fayda... Sabah çok yakındı. Hemen varıp Vezîr-i âzam hazretlerini de bu işten haberdar ettiler. Lâkin hiç bir şekilde bir tedarike imkân olmadı. Seher vakti Istanbul'u muhafaza hizmetinde bulunan İskender Paşa Hazretleri, donanmay-ı hümâyûnla gelen kapdân Piyale Paşa hazretleriyle, içlerinde şeyhulislâm ve müftü Mevlânâ Ebussuûd Efendi hazretleri bulunduğu halde — Allah kıyamete kadar ziyade etsin — diğer büyük ulemâ, dizi hâlinde durup, yeryüzünün halifesi hazretlerini bekliyorlardı. Nihayet padişah feleğin vakarı ve adaletin timsali olarak haşmet ve şevketle geldiler. Şahlar töreni kendisine yaraşmıştı. Kırk sekiz seneden beri saltanatı tahtında ikbâl sa-

hibi hükümdar olarak hüküm süren bir cihan padişahının can verdiği bir insan olduğu için ilk bakışta görenler:

— Lâyıktır! diyerek dualar ettiler ve övdüler.

Allah'a muhabbetle bağlı bulunan halkın müftüsü Ebussuûd Efendi üzengisine varınca parişah hazretleri mübarek elleriyle efendinin sarıklarını tutup iltifat ettiler. «Bu saygı ve büyüklük kendinden önceki padişahlarda bile olmamıştı» diyen bütün halk bu hareketi beğendi. Bu sırada İskender Paşa, Piyâle Paşa ve diğer devlet büyükleri saadetlû padişahın üzengilerine yüz sürdüler. Dergâh-ı saadet tezgâh çavuşları, eski âdet üzere, padişahı överek, alkışlayarak yürüdüler. Halkın kalabalığından ve fazlalığından hareket etmeye imkân yoktu. Allah'ın kendilerine yardım ettiği asker, altınlar ve ziynetlerle kaplı, bahar çiçekleri gibi, şevket ve haşmetle, yavaş yavaş Edirnekapı'ya geldi. Gayet muntazam olan yeniçeri alayları, dışarıdan hiç kimseyi alaya sokmadan, bir arada yürüdüler. Tâ Şehzâde Camii önünde, Eski Odalar başında bulunan caddede durdular. Dopdoluydular ve birbirlerine:

— Duraaa! Duraaaaa! diye sesleniyorlardı.

Bir saatten fazla durdular.

— Nedür işin aslı yoldaşlar, yürüyün! denildiği zaman şu cevabı verdiler:

— Katlanın, otluk arabası var!

Beyazıt hamamı önüne gelindiğinde Pertev Paşa:

— Bu yaptığınız size yakışmaz! deyince, bu sözler yeniçeriye ağır geldi:

— Bre Hak yolundan çıkmış fitne! Bunlar senin kölen midir? Sen başkumandan mısın ki böyle söylüyorsun? Diye bağırdılar. İçlerinden biri kısa mızrağını paşaya çarptı. Maksadı öldürmek değildi. Paşa, attan yıkıldı, başındaki mücevveze yerlere yuvarlandı. Derhal Kapdân Piyâle Paşa koştu:

— Ne ediyorsunuz yoldaşlar! Ayıp değil midir? Bu yaptıklarınızın sırası mıdır? dedi. Fakat onu da gösterişli atından yıktılar. Paşa, yaya olarak hamam avlusuna kaçtı. Ferhad Paşa'nın da atına ve kendisine tüfek kundağı yetiştirdiler.

Ortalıkta fesad rüzgârı esmeye başlamıştı. Tuğlar, Katırcılar, Solaklar toplanıp durdular. Derhal vezir Ahmed Paşa ile Mehmed Paşa hazretleri ceplerinden avuç avuç altın çıkarıp serpmeye başladılar ve:

— Lutfeylen yoldaşlar! diyerek onların edeplerini satın aldılar. Yüzer, iki yüzer nefer etraflarını sardılar. Saray-ı Âmire kapısına kadar konuşa konuşa götürdüler.

Vezir Mustafa Paşa hazretleri o gün ata binmemiş, yalandan hasta olmuştu. Yeniçeri ağası Ali Ağa ise, yaya kalmış, yağlığını boynuna takarak yeniçeri arasına girmiş:

— Hay medet yoldaşlar! Siz bana kıydınız! Niçin böyle yaparsınız? Lûtfedin, ihsan eylen! dedikçe, neferlerden şu cevabı alıyordu:

— Gerçi sen bize sefer yolunda şekerli peksimetler yedirdin, lâkin yeni padişaha ve Mehmed Paşa'ya hazine artırmak istersin. Olmaz. Belki sen de kurtulamazsın. Hele katlan bakalım, görürsün.

Meğer yeniçerilerin ileri gelenleri, devlet erkânını bulundukları yerlerden ayırıp alay alay, bölük bölük yeniçeriyi Saray-ı Âmire avlusuna sokmuşlar, büyük vezirler hazretleri dışarıda kalmışlar, Bâb-ı Hümâyûn'u kapamışlar. İçeride birçok devlet adamını sarmışlar, dışarıda da vezirlerin etrafını almışlar.

Feleğin vakarıyla gelen padişah hazretleri, Haseki hamamı önüne varınca, yeniçeriler vezirleri atlarından indirip önlerine katarak şalvarları ve kılıçlarıyla padişah hazretlerinin karşısına getirdiler ve:

— Eski kanunu ver more! diye bağrıştılar. Mehmed Paşa ile diğer vezirler:

— Şevketlû hunkârım, bunlar, mübarek ağzınızdan vergilerinin verilmesini işitmedikçe yatışmazlar. İnayet eylen de bu fitne yok olsun, buyurun, dediler.

Padişah da:

— İçlerinde Türkçe bilir biri varsa gelsin konuşalım, dediler.

Fakat azamet sahibi padişahın gözleriyle karşılaşmaya cesaretleri olmadığı için kimse çıkmadı. Bunun üzerine:

— Bütün bahşiş ve terakkileri verilsün, kabûl ediyorum, dediler.

Bundan sonra büyük vezirler döndüler, atlarına bindiler. Ve Saray-ı Âmire kapısını açtırmaya çare aradılar. Kapılara gidip:

— Aç kapuyu! Saadetlû padişah hazretleri bütün ricaları inayet buyurup kabûl etti. Elhamdülillâh bütün hayırlı işler bitti ve bütün yoldaşlar işitti. Ulu Allah hakkı padişahımızı çok yıllar ömürlü eylesin, aç kapuyu! diye bağırdılar.

Yoldaşlar ise:

— Hayır, olmaz, biz işitmedik! dediler. Ayasofya önünde ikindiye kadar padişah hazretleri beklediler.

Nihayet türlü yalvarmalarla, kapı açıldı ve padişah içeri girdiler. Çok şükür bu hâle ki, şehir yağma edilmedi, el kılıca vurulmadı.

Ülkeler ve İnsanlar

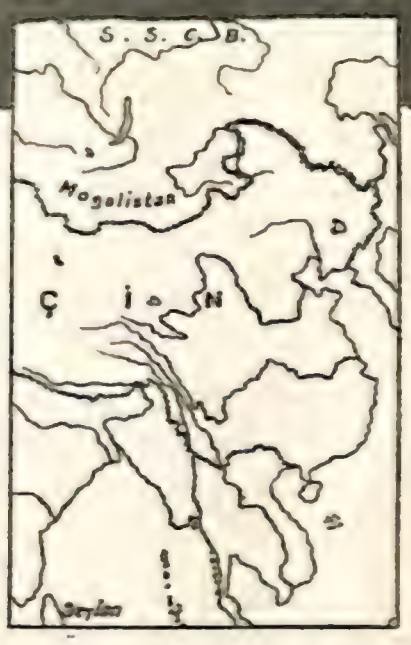

Kızıl Çin

750 milyon nüfusıyle, Kızıl Çin, dünyanın en kalabalık ülkesidir. Komünist rejimin yerleşmesinden beri devamlı olarak beyni yıkanan bu ülke halkı, demokrasinin her türlü nimetlerinden uzak olarak, sıkı bir diktatör rejimi içinde, bir robot hayatı sürmektedir.

Kanton'da dilim dilim karpuz satan bir karpuzcu ve müşterisi. Kızıl Çin'de özel teşebbüsün nümunesi bu tip dükkânlardır.

Tatung'un ana caddesinde tenbel gençlik ve bir büyükbaba. Komünistlerin idareyi ele almasından sonra Çin'e son derece az Batılı geldiği için, bu resimleri çeken Danimarkalı yazar, gittiği her yerde son derece dikkati çekmiştir. Tatung'dan geçerken ise kılavuzu durmasını menetmiş ve yazar bu resmi, hareket hâlindeki otomobilin penceresinden çekmiştir.

Balık pazarındaki sinek avcısı: Kızıl Çin'de meşgul edilmesi gereken pek çok nüfus var. Komünist liderler işçileri her fırsatta övüyor. Bu sinek avcısının mahareti ise gazetelere geçmiştir.

Kızıl Çin'de bir kolektif çiftliğin iftihar vesilesi bu motorlu dövendir.

Şanghay'da bir kamyon tamirhanesinde çalışan kadın işçiler.

Şanghay yakınlarında bir kolektif çiftlikte, mutfak ve işçilere yemek pişiren kadın (yukarıda). Aşağıda, Şanghay'ın ana caddesini görüyorsunuz. Burası bir zamanlar bütün Çin'in en işlek, en kalabalık yeriydi. Kızıl rejim altında resimde gördüğünüz münzevî hâle bürünmüştür.

Arasında

Türk Musikisi Klasikleri

Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Musikisi'ni Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu, **Türk Musikisi Klasikleri**, cilt: I, fasikül: 1, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1970, 5.000 tiraj, 10 TL.

Komisyon başkanı Dr. Nevzad Atlığ, bu son derece mühim esere yazdığı önsözde şöyle diyor:

«Türk musikisi, millî kültürümüzün en ihmâl edilmiş dalıdır. Tatbikat ve icraat yönüyle böyle olduğu gibi, nazariyât, eğitim ve öğretim malzemesi bakımından da böyledir. Türk Musikisi'nin kitap ve nota şeklindeki yayınları içinde ihtiyacı karşılayacak ve ilmî değer taşımakta olanları, bir hamlede sayılabilecek derecede mahduttur.

«Millî Eğitim Bakanlığı Türk Musikisi'ni Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu, bu büyük millî sanatı, ilmî bakımdan geliştirmek gayesiyle kurulmuştur. Kitap şeklindeki neşriyatımızın yanında, en az aynı derecede ehemmiyetli olmak üzere, nota yayınları da, çalışmamızın esas gayelerindendir.

«Bugün Türk Musikisi eserlerini doğru, ilmî ve mümkün olabildiği derecede kusursuz notalar hâlinde el altında bulundurmaktan çok uzağız. Vaktiyle Dr. Subhi Ezgi, Raûf Yektâ Bey ve Ahmed Irsoy gibi müzikologlarımızın yayınladıkları eserler, Türk Musikisi repertuarının çok küçük bir kısmını teşkil ettiği gibi, pratik gayelerle, yani icrâ edilmek üzere kullanılmaları da mümkün olmamaktadır. Zaten bunlar, uzun yıllardan beri mevcudu tükenmiş eserler durumundadır.

«Repertuarını henüz nota şeklinde yayınlıyamamış bir millî musikinin içinde bulunduğu müşküller, ayrıca izahına lüzum olmıyacak derecede vâzıhtır. Büyük milletlerin hepsi bu boşluğu çoktan doldurmuşlardır.

«**Türk Musikisi Klasikleri**, fasiküller hâlinde yayınlanacak ve altı fasikül, bir cilt teşkil edecektir. Her cildin son fasikülünün bir kısmı, o cilde ait izahata ayrılacaktır. O ciltte geçen bestekârların biyografileri ile makam, usul ve formlara ait bilgiler verilecek, makam ve usuller, şema ve nota şekilleriyle açıklanacaktır...

«Geçmişte bu konudaki büyük hizmetleri ile çalışmalarımıza ışık tutan bütün müzisyen ve müzikologları şükranla yâd eder, komisyonumuz araştırmalarına ilgi göstererek fikirleri ile yardımcı olan arkadaşlarımıza candan teşekkür ederiz».

Bu fasikülde şu eserlerin notaları yer alıyor: Kantemiroğlu, **Sâzkâr Peşrevi;** Tab'î, **Sâzkâr Beste;** İlya, **Sâzkâr Ağır Semâî;** Dede, **Hüzzâm Şarkı;** Fâik Bey, **Hüzzâm Şarkı;** Mahmud Celâleddin Paşa, **Hüzzâm Şarkı,** III. Selim, **Hüzzâm Şarkı;** Şevkı Bey, **Hicâz Şarkı;** Fâik Bey, **Hümâyûn Şarkı;** Rif'at Bey, **Uzzâl Şarkı;** Şevkı Bey, **Uşşak Şarkı;** Rızâ Efendi, **Bayatî Şarkı;** Rahmi Bey, **Bayatî Şarkı;** Rif'at Bey, **Kürdî'li Hicâzkâr Şarkı;** Civan, **Kürdî'li Hicâzkâr Şarkı** ve Ârif Bey, **Kürdî'li Hicâzkâr Şarkı.**

Bu 16 eser, fevkalâde bir baskı ile, çok iyi ve kalın kâğıda yapraklar hâlinde, açıklamalı güfteleri ile basılmıştır. Notaların hattatı genç kaanûn san'atkârımız Dr. Ümit Mutlu'dur. Notalar, kolayca püpitre konacak ve icabında çeşitli tasniflere girebileceği gibi, aynı zamanda ciltletilebilecek yapraklar hâlinde verilmiştir. Karton gömlek içinde muhafazaya alınmışlardır. Arkada, 2. fasikülе girecek 15 eserin listesi verilmiştir.

Bu muhteşem repertuar, Millî Eğitim Bakanlığı Türk Musikisi'ni Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu'nun bütün üyelerinin kolektif çalışması ile hazırlanmıştır ki, isimleri şöyledir: Dr. Nevzad Atlığ, Cüneyd Orhon, Dr. Alâeddin Yavaşça, Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Cüneyd Kosal, Yılmaz Öztuna.

Mehmet Önder'in İki Yeni Kitabı

Mehmet ÖNDER, **Mesnevî'den Hikâyeler,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara, 1970, 180 sayfa, 12 TL. ve Aynı Yazar, **Efsane ve Hikâyeleriyle Anadolu Şehir Adları,** Defne Yayınları, Fon Matbaası, Ankara, 1969, 144 sayfa, 7,5 TL.

Millî Eğitim Bakanlığı kültür müsteşarı Mehmet Önder'in son iki kitabı, gene millî kültürümüze ait iki mevzuu işliyor. Geniş halk kitlesi için tatlı ve mahir bir dille kaleme alınmış, doyurucu, değerli ve faydalı kitaplar. Okuyucu, Mevlânâ atmosferini ve Anadolu ıklimini rahatça teneffüs edebiliyor.

Necati Sepetçioğlu'nun İki Piyesi

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU, **Son Bloklar,** Piyes, 3 perde, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları: 2, Ahmed Said Matbaası, Istanbul, 1969, 96 sayfa ve Aynı Yazar, **Büyük Otmarlar,** Piyes, Yağmur Yayınevi, Ahmed Said Matbaası, Istanbul, 1970, 144 sayfa.

Hâlen Millî Eğitim Basımevi müdürü olan Necati Sepetçioğlu, son kuşağın pek değerli bir sahne ve hikâye yazarıdır. İki roman da yazmıştır. Üç piyesi Istanbul Şehir Tiyatrosu'nda, hattâ bazıları Zürih'te oynanmıştır. **Büyük Otmarlar** hakkında çıkan belli başlı tanıtma yazılarını da, kitabının sonuna almış. 38 yaşında olan edîbimiz, aynı zamanda verimli bir yazar olduğunu, son yıllarda her yıl birkaç edebî eserini yayınlamak suretiyle ortaya koymuştur.

Musiki ve Nota

Musiki ve Nota, yöneten: Avni ANIL, eğitici aylık musiki, radyo ve san'at mecmuası, Istanbul, Kıral Matbaası, her sayısı: 28 sayfa ve 3 TL.

Avni Anıl, bestekârlığı yanında gazeteciliğini ve musiki neşriyatını da ihmal etmiyen bir müzisyenimizdir. Mart 1970 sayısı ile 5. nüshasını da veren **Musiki ve Nota** mecmuası; millî musikimize gerçekten hizmet edecek bir yayın organıdır. Her sayısında İsmail Bahâ Sürelsan'ın pek değerli müzikoloji araştırmaları, Dr. Salâhaddin İçli'nin ilgi çekici yazıları yer alıyor. Avni Anıl, tecrübeli bir gazeteci olarak mecmuayı zevk ve istifade ile okunabilir hâle getirmiş. Her sayısında, musikimizde aktüel bir meseleyi inceliyen bir başmakalesi var. Resimli ve notalı olan bu çok hayırlı ve kıymetli mecmuayı bütün aydınlarımıza tavsiye ederiz.

MİLLİYETÇİ TÜRKİYE'YE DOĞRU

Milliyetçi Türkiye'ye Doğru, Istanbul, 1969, 216 sayfa, Garanti Matbaası, Kültür Ocağı Genel Merkezi yayını, 12,5 TL.

Kitap, 10 - 11 mayıs 1969'da Istanbul'da yapılan Milliyetçiler İlmî Semineri'ne sunulan tebliğlerin hulâsa ve neticelerini veriyor. Türkiye'nin hemen bütün meseleleri, milliyetçi açıdan ele alınarak incelenmiş. Çoğu üniversite öğretim üyesi olan tebliğ sahiplerinin orijinal ve dikkate değer mütalaaları ilgiyle okunuyor. Semineri düzenliyen Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ve arkadaşları, tebrike değer bir başarı göstermişlerdir. Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Macit Selekler (Antalya)

Bu sütunlarda, Osmanlı devrinde, niyâbet (nâiblik) makamlarının «nahiye» mânâsında olduğunu yazdınız. Halbuki sözlüklerde, her iki kelimenin apayrı mânâları var ve biribiriyle ilgili görülmüyor.

Biz şüphesiz cevabımızda kelimelerin lugat mânâsını tercüme etmedik. Sadece bilhassa Tanzimat'tan önce niyâbet'lerin bugünkü mülkî anlayışımıza göre «nahiye» ünitesine tekabül ettiğini yazdık. Gerçekten öyledir. Osmanlı sancakları (mutasarrıflık = livâ) bugünkü il'lerimize, kazâ'lar ilçe'lerimize ve niyâbet'ler de nahiye'lerimize karşılıktır. Verdiğimiz cevabın, lugat mânâsıyle elbette ilgisi yoktu. Zaten böylesine bir izahta bulunmak, sorulan sorunun mahiyetine aykırı düşerdi. Bir yanlış anlama olduğu anlaşılıyor.

S. İlkin (Kavaklıdere — Ankara)

Sizin sorduğunuz husus, yukarıda okuyucumuz Macit Selekler'e verdiğimiz cevapla tavazzuh etmiş olacaktır. Siz de bizim «eski niyâbetler, nahiye demektir» şeklindeki ifademizi, lugat mânâsıyle alıp uzun izahata girmek zahmetinde bulunmuşsunuz. Elbette mülkî teşkilâtı düşünerek cevap vermiştik. Zaten o cevaptaki «Bolaman nahiyesi niyâbeti» ibaresi, gerçeği aydınlatacak mahiyette idi.

Recep Keçeci (Enns — Avusturya)

Doğan Kardeş'in yayınladığı Atatürk Albümü'nün ikincisi çıktı mı ve fiyatı ne kadardır?

Bahsettiğiniz eserin 2. cildi henüz çıkmadı.

Cihangir Bozkurt (Bursa)

İnebahtı deniz muharebesi hakkında bazı tafsilât öğrenmek istiyorum.

Burada bu tafsilâtı vermeye sütunlarımız müsait değildir. Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin VII. cildinin 156 - 173. sayfalarında bu mühim deniz muharebesi, bütün tafsilâtıyle verilmiştir. Oradan okuyunuz. Pertev ve Müezzin-zâde Ali Paşalar, aslında amiral değil, general idiler. Donanmay-ı Hümâyûn'da 184 gemi vardı.

M. İlman (Adana)

Dünyanın en mühim meydan muharebeleri ile deniz savaşları hangileridir?

Böyle bir soruya kesin cevap vermeye hiç bir ciddî tarihçi yanaşmaz. Tarih boyunca, neticeleri bakımından biribirinden mühim hayli meydan ve deniz muharebeleri vardır.

Ahmet Riyaz (Osmanbey — Istanbul)

Bu sütunlarda verdiğiniz bir cevapta, Enver Paşa'yı savunuyor ve bir Türk ordusunu Sarıkamış'ta herhalde isteyerek mahvetmediğini yazıyorsunuz. Zararlı bir zihniyet içindesiniz. O zaman koca bir imparatorluğun hesabını, hiç yoktan verilmiş yüz binlerce şehidin kanını kimden soracağız? Yunanlılar'ı Ankara önlerine getiren feci vaziyetin mes'ûlü kimdir? Bunların hesabı herhalde Tarih Postası'ndan değil, bu adamlardan sorulacaktır.

O cevabımızda söylediğimiz gibi, bugün İttihatçılar'ın gözü kapalı düşmanları ve gene gözü kapalı mutaassıp dostları vardır. Bu zihniyet nedense devam edip gidiyor. Biz, mutedil bir yol seçmeye, tarihi soğukkanlılıkla değerlendirmeye mecburuz.

Affan Rasin (İzmir)

Mari Terez ve II. Josef hakkında mükemmel bilgi verir misiniz?

Mükemmel bilgiyi ancak ansiklopedi ve mufassal tarih kitaplarında bulabileceksiniz. Bu sütunlarda yalnız kısa cevaplar verebiliyoruz. Maria - Theresia, Habsburg hânedânından Avusturya hükümdarı, Macaristan kraliçesi ve Almanya imparatoriçesidir (1740 - 1780). Kendisiyle beraber Habsburg hânedânı son bulur ve yerine geçen oğlu II. Joseph (1780 - 1790) ile Habsburg - Lothringen hânedânı başlar ki, Habsburg hânedânının bir dalıdır. II. Joseph, Maria - Theresia ile İmparator I. Franz'ın oğludur.

Muzaffer Görktan (Afyon)

Pek çok vesikaya sahibim ve bunları tetkik edip değerlendirdim. Fakat neşir imkânı bulamadım. — 93 Harbi'nin Mehmed Ali Paşa'sı kimdir?

Orijinal ve bizi ilgilendiren yazılarınız olursa neşredebiliriz. Tabiî görmeden bir taahhütte bulunmamız mümkün değildir. Tenkitlerinizde haklısınız. Fakat bahsettiğiniz kimseler tarihçi değillerdi; tarihî eserler toplayan koleksiyoncular dı. — Mehmet Ali Paşa, 93 Harbi'nde, Abdi Paşa'dan sonra ve Süleyman Paşa'dan önce Tuna cephesi başkumandanlığı yapmış bir müşirdir. Macar asıllıdır. Savaştan az sonra, bir sınır görüşmesi için gittiği Arnavutluk'ta öldürülmüştür. Bahsettiğiniz Mehmed Ali Paşa ile ilgisi yoktur. Pek çok Mehmet Ali Paşa vardır.

Mehmet Kavasoğlu (Dışkapı — Ankara)

Bir Hayat Coğrafya Mecmuası *yayınlayamaz mısınız? Çok büyük boşluğu doldurmuş olurdunuz.*

Hayat Tarih Mecmuası'nın hemen her sayısında bir veya iki coğrafya yazısı vardır.

İslâm Gökmen (Teşvikiye — Istanbul)

Tutankamon'un mumyasının uğursuz olduğu ve bulanların kısa zaman sonra öldüğü doğru mu? Gestapo üzerinde bir yazı koyamaz mısınız?

Tutankamon'un mumyasını bulanların bir müddet sonra pek de kesin şekilde teşhis konmayan hastalıklardan öldüğü doğrudur. Hattâ bir zamanlar, mumyanın, sonradan tesir eden esrarengiz kötü ışınlar yaydığı bile iddia edilmişti. Tabiî bunlar, bâtıl inanışlardan ibarettir. — Bu sıralarda mecmuamızda Hitler üzerinde bir tefrika yayınlanıyor.

Temel Uzlu (Ordu)

Büyük Mitridat, Pontos kralları olan Mitridatlar'ın VI.'sı mı, VII.'si midir?

VI. sayılması daha doğrudur. Zira bir çok kitapta VII. Mitridat olarak geçer ama, onların I. Mitridat dedikleri zat, kral değil, sadece bir Pers (İran) satrapı yani umumî valisidir. Dilimizde Pontos krallığının tarihi üzerinde yazılmış en etraflı eser, Şemseddin Günaltay'ın *Yakın Şark* adlı eserinin 1951'de Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanan IV. cildinin II. bölümüdür.

Mehmet İpekçioğlu (Kırıkkale — Ankara)

2. sayınızda yayınladığınız Türk Mezarı hakkındaki makaleyi zevkle okudum. Ben vaktiyle Türk Mezarı'nın jandarma karakol kumandanı idim. 1936'da bu görevde bulunuyordum. Resmini yayınladığınız karakol binasını ben tamir ettirdim. Parası Jandarma Genel Kumandanlığı'ndan verilmişti. Elektrik yoktu. — Tal'at, Enver ve Cemal Paşalar'a küfredenlere verdiğiniz mutedil cevaplar için teşekkür ederim. Ailemde bu paşaların açtıkları seferlerde şehid olmuş çok kimse var ama, ben gene de onlara saygısızlık etmeyi aklımdan geçirmem.

Türk Mezarı'nda yatan Süleyman Şâh'ın, Ertuğrul Gazi'nin babası olduğu hakkındaki gelenekten gelen inanış, bugün kabûl edilmemekte, Ertuğrul Gazi'nin babasının adının Gündüz Alp olduğu üzerinde umumiyetle birleşilmektedir. Verdiğiniz bilgiye teşekkür ederiz.

Ömür Aybek (Hakkâri)

Istanbul müzeleri mütareke yıllarında (1918 - 22) işgalci düşmanlar tarafından bir ziyana uğratıldı mı? Geçmişteki polisiye vak'alardan bahsedemez misiniz?

Mütareke yıllarında Istanbul müzeleri bir zarara uğramadı. Istanbul'da bu yıllarda Osmanlı Hükûmeti bulunuyordu. — Geçmişteki polisiye vakalar üzerine bir kaç makale koyduk. Daha da koyabiliriz.

Veli Ölmez (Sarayönü — Konya)

İslâm mitolojisi ve menkıbeleri üzerinde yazı koyamaz mısınız?

Arada bir koyuyoruz. Sorduğunuz sualler, tarih ilminin çerçevesine girmemektedir. Kısaca cevap verilmeleri de mümkün değildir. Bir Hâbil ile Kaabil'in hikâyesini anlatmak, bir sütunumuzu kaplar, ayrı makale mevzuudur.

Tarih Bilmecesi

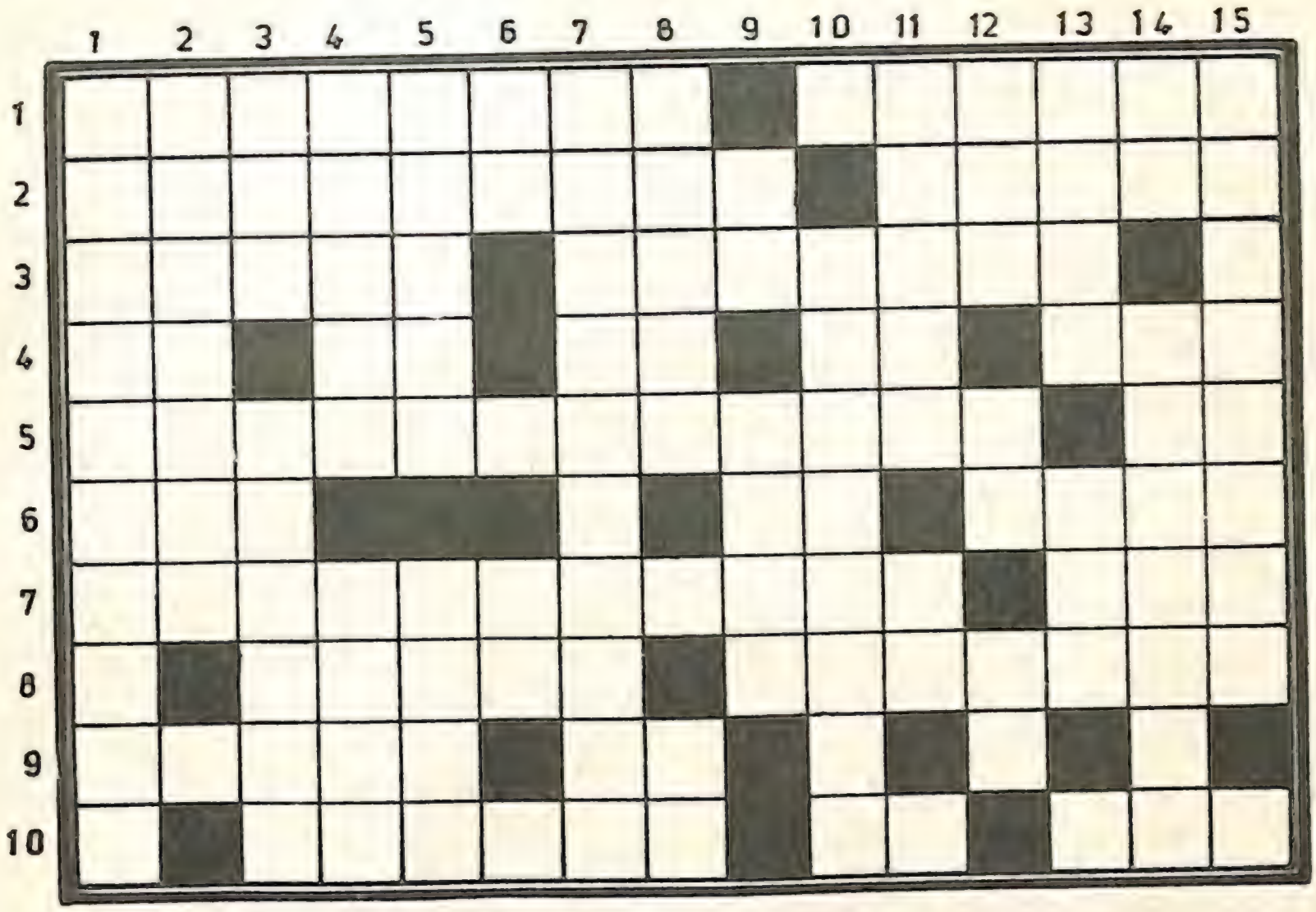

SOLDAN SAĞA: 1 — İtalya'nın Cenova şehrinde doğan, 1840 da ölen dünyanın en büyük kemancılarından birinin adı; Tarihî olayları aydınlatma yönünden de yararlı olan, sert cisimler üzerine yazılmış yazı. 2 — En büyük islâm hukukçusu ve bir mezhebin kurucusu; Çok eski devirlerden beri kullanılan usulle yapılan bir çeşit gıda maddesi. 3 — Selçuklular'dan kalma güzel, taş kemerli bir köprüsü bulunan, Van iline bağlı, bir ilçe; İlkçağ'da büyük bir önemi olan ve aynı adla anılan, sonra da Romalılar tarafından tarihten silinen imparatorluğun adı. 4 — Genişlik; Bir edat; Bir gıda maddesi; File; Demir, o hale gelince dövülür. 5 — Eskiden şeriflerin işlerine bakan ve ulema sınıfından olan kimseye denirdi; Tersi bayramdır. 6 — Bir göz rengi; Bir hayvan; işler (Eski dilde çoğul). 7 — Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 devletten biri olan bir Türk cumhuriyeti; Amerika'nın eski başbakanlarından birinin kısa adı. 8 — Söyliyen; Milât'tan önce Mezopotamya'da yerleşmiş olan bir kavim. 9 — Tavırları hoş; Bir harfin okunuşu. 10 — Ticarette, diğer kuruluşlara karşı tutunabilmek ve daha fazla kazanabilmek için aralarında kurdukları dayanışmalı birlik; Şikâr; Hayatı maceralarla geçmiş olan talihsiz bir şehzadenin adı.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Tarih sahnesinden silinmiş olan eski bir Türk kavmi. 2 — Karadeniz kıyısında güzel sayfiye yerinin ahalisinden olan. 3 — En çok ayak başparmağında başlayan bir eklem hastalığı; Mısır'ın Nil nehri kıyısında eski mabetleri ile ün salmış bir kasabanın adı. 4 — Bir semt veya şehirde oturanların topu; Olaganüstü temsil. 5 — Bir kavim veya kabile başkanı; Güzel koku. 6 — Vahşi hayvan barınağı; Eski harflerden birinin okunuşu. 7 — Bir çeşit madenden yapılmış — eski deyimli — para (İki kelime). 8 — Kaybetme (Eski söz); Bir renk. 9 — Nefer; Kış. 10 — Hırpala. 11 — Kalıba döküm (Eski deyim); Farsça bir nefy edatı. 12 — Hükümdarlar giyer; Müzikte (mi) ile (sol) arasındaki ses; Bir nota. 13 — Aletler (Eski dilde çoğul); Denizcilikte mesafe ölçüsü. 14 — Baba'nın yarısı; Artvin iline bağlı bir ilçe. 15 — 89 yıl hüküm süren İslam hanedânının adı.

Geçen sayıdaki bilmecenin halli

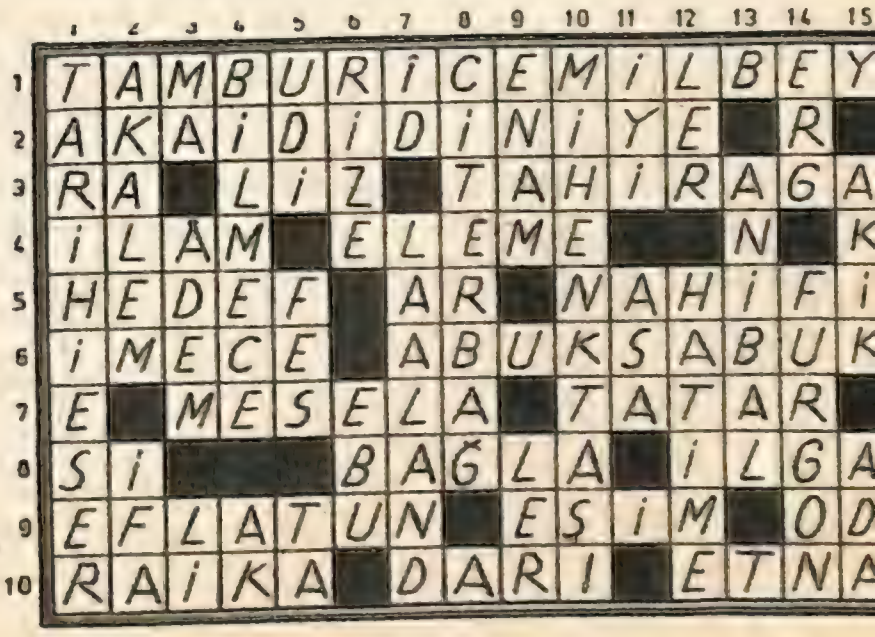

TARİHE AKAN BİR AY

Mart 1970

2 MART

Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel, yeni kabine için çalışmalarına devam ediyor.

● Prof. Tahsin Banguoğlu, Yusuf Azizoğlu'nun istifasıyle boşalan YTP Genel Başkanlığı'na seçildi.

6 MART

Başbakan Süleyman Demirel, bugün yeni hükümeti açıkladı. Yeni hükümette, ikinci Demirel kabinesine göre bir değişiklik yok.

7 MART

Hükümet programı bugün AP grubunda görüşülecek.

8 MART

Makarios'a suikast yapıldı. Bir törene katılmak üzere helikopterle başpiskoposluk sarayından ayrılırken, helikoptere ateş açılmış, ancak Makarios yaralanmadan kurtulmuştur.

9 MART

Yeni hükümet programı Meclis ve Senato'da okundu. Program görüşmeleri 12 martta başlıyacak.

12 MART

Üçüncü Demirel hükümetinin programı Millet Meclisi'nde görüşüldü. GP adına Genel Başkan Feyzioğlu, CHP adına Genel Başkan İnönü, partilerinin görüşünü açıkladılar.

13 MART

Değerli sanatçılardan Adalet Cimcoz, uzun süreden beri muztarip bulunduğu hastalıktan kurtulamıyarak vefat etti.

15 MART

Tıp bayramı, yurdun çeşitli illerinde törenlerle kutlandı. Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan, Ankara Tıp Fakültesi'nde bu münasebetle bir konuşma yaptı.

16 MART

Üçüncü Demirel hükümeti dün, 60 oy farkla (172'te karşı 232) güven oyu aldı. Birlik Partisi'nden 5, bağımsızlardan 3 milletvekili, hükümet lehine oy kullandı.

17 MART

Kıbrıs'ta bir zamandır süregelen kargaşalıklara bir yenisi eklendi; eski içişleri bakanı Yorgacis, başkentin 6,5 kilometre uzağındaki bir yolda, arabasının içinde ölü bulundu.

18 MART

Öldürülen eski içişleri bakanı Yorgacis'in cenaze töreni hâdisesiz geçti. Makarios törene katılmadı.

19 MART

Istanbul ve Ankara'da sık sık tekrarlanan solcu hareketlere, dün bir yenisi daha eklendi, Ankara'daki Yüksek Öbgküjssdrıtumfh yapılan bir silâhlı saldırı sırasında iki kişi tabancayla yaralandı. Bu arada Istanbul'da solcular tarafından düzenlenen yürüyüşte olaylar çıktı.

20 MART

İsrail birlikleri bir Lübnan köyünü bastılar. Birçok kişi yaralandı.

● Kamboçya'da Vietnamlılar ve Çinliler'in malları yağma edildi.

● Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Enosis'e dair istihbarat alındığını bildirerek şunları söyledi: «Enosis'i gerçekleştirmek için sarfedilecek gayretler, karşılarında bütün gücü ve imkânlarıyla Türkiye'yi bulacaktır».

21 MART

Kıbrıs'taki gergin hava, gün geçtikçe ilgililerin dikkatini çekmektedir. Gölcük'teki üslerinde demirli bulunan Türk Donanması'na bağlı savaş gemileri Akdeniz'e doğru yola çıktılar.

23 MART

Başbakan Süleyman Demirel'in başkanlığında toplanacak olan Yüksek Askerî Şûra, «millî stratejik konsept» ve askerlik süresiyle ilgili konuları görüşecektir. Buna göre, askerlik 20 aya, yedek subaylık 18 aya indiriliyor.

25 MART

Ankara'da, solcular tarafından öldürülen genç üniversiteli'nin cenazesi, Istanbul'da büyük bir törenle kaldırıldı.

● Bir kısım solcular, Edebiyat Fakültesi'nde karışıklık çıkarmaya yeltendiler. Bunlardan biri, Prof. Faruk Timurtaş'a tabanca çekti.

Nefis Tifdruk Tekniğiyle Basılmış, Resimlerle Dolu bir Eser.

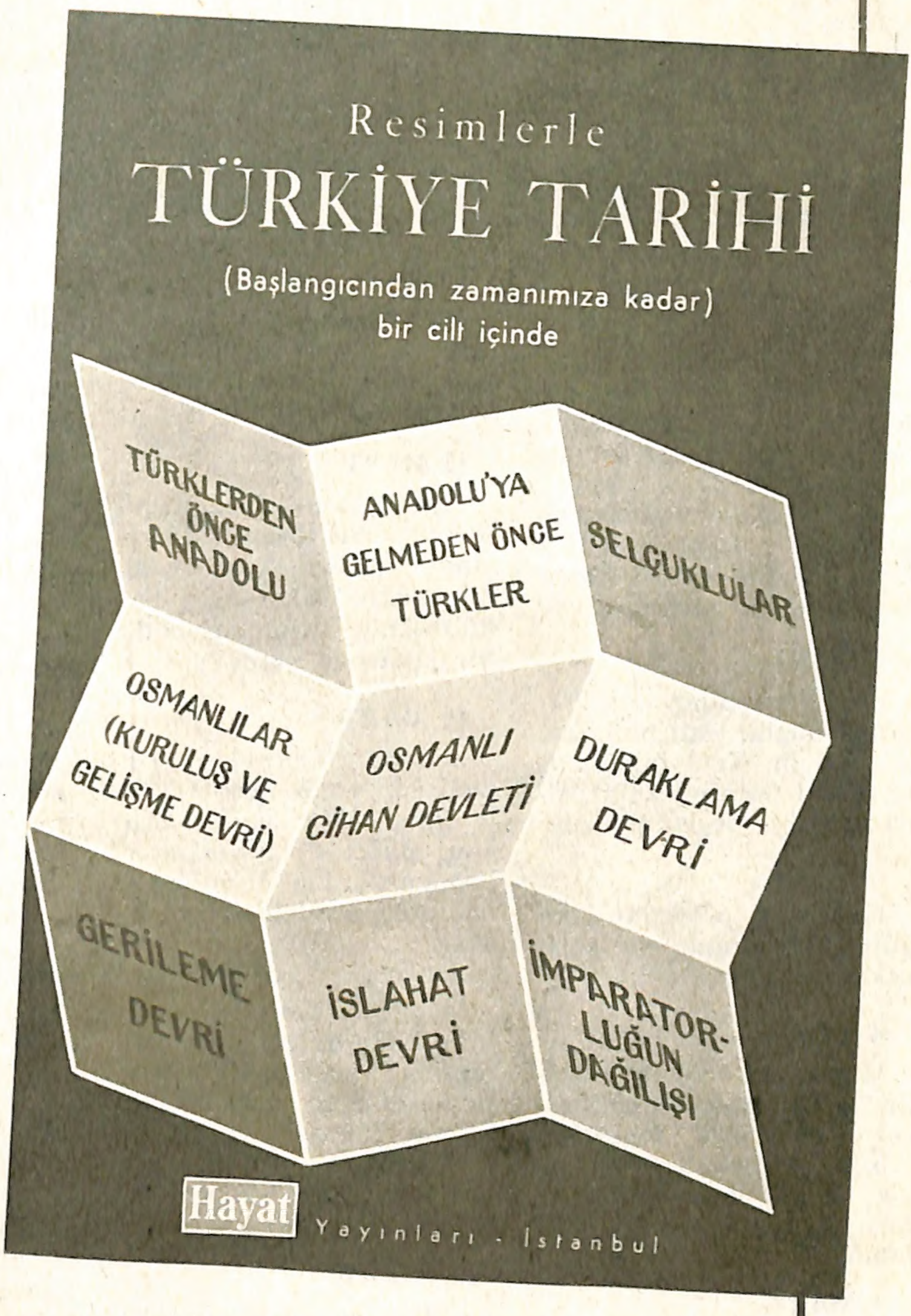

Yeni çıktı

Resimlerle

Türkiye Tarihi

YILMAZ ÖZTUNA

Fiyatı: 10 liradır - Dağıtım: Bateş - Istanbul

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira

Hayat

Türk Bestecileri Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira